

DENİS İVANOVİÇ FONVİZİN

U16(2)

F76

ОИТЭНЭ

SEÇİLMİŞ ƏSƏRLƏRİ

M.F.İsmailov adına
Azərbaycan Milli
Kutubxanası

“ŞƏRQ-QƏRB”

BAKI-2006

*Bu kitab "D.İ.Fonvizin. Nadan övlad" (Bakı, Gənclik, 1973)
nəşri əsasında təkrar nəşrə hazırlanmışdır*

891.7/22-dc22

AZE

D.İ.Fonvizin. Seçilmiş əsərləri. Bakı, "Şərq-Qərb", 2006, 160 səh.

XVIII əsr rus ədəbiyyatına yeni məzmun, forma, üslub və janr gətirən, milli komediyanın banisi sayılan Denis İvanoviç Fonvizinin məişət və satirik mövzularda qələmə aldığı "Nadan övlad" və "Briqadir" komediyaları onu dövrünün qabaqcıl maarifçi-realist yazıçısı səviyyəsinə qaldırmışdır.

Bu kitaba D.İ.Fonvizinin adı çəkilən komediyaları daxil edilmişdir.

ISBN10 9952-34-044-3

ISBN13 978-9952-34-044-0

© "ŞƏRQ-QƏRB", 2006

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

İLHAM ƏLİYEVİN

"Azərbaycan dilində latın qrafikası

ilə kütləvi nəşrlərin həyata

keçirilməsi haqqında"

12 yanvar 2004-cü il tarixli sərəncamı

ilə nəşr olunur və ölkə kitabxanalarına

hədiyyə edilir

ÖN SÖZ

XVIII əsr rus ədəbiyyatında maarifçi realizmin görkəmli nümayəndəsi sayılan Denis İvanoviç Fonvizin 1744-cü il aprelin 14-də Moskvada, zadəgan ailəsində dünyaya göz açmışdır.

Rus ədəbiyyatında milli komediyanın əsasını qoyan və banisi kimi tanınan D.Fonvizin ədəbiyyata yeni məzmun, məfkurə yeniliyi ilə bərabər, bədii forma, üslub, janr yeniliyi gətirmişdir. O, rus ictimai fikrində maarifçi-realist ideyaların güclənməsinə və bu ideyaların rus realist ədəbiyyatında inkişafına müsbət təsir göstərmişdir.

D.Fonvizin "Xəzinədar tülkü" (1762) təmsilində və "Nökərlərə məktublar"nda (1764-1766) azadlıq məsələsi vacib bir problem kimi görkəmli realist sənətkarın diqqətindən yayınmamış, təhkimçiliyə tənqidi münasibət öz əksini tapmışdır. "Briqadir" (1768-1769) meişət komediyasında əcnəbi mədəniyyətə sitayiş məsxərəyə qoyulmuşdur. "Nadan övlad" satirik komediyasında isə təhkimçiliklə yanaşı, zadəgan əxlaqı, hakim təbəqələrin kütbeyinliyi ifşa olunmuş, tənqid atəşinə tutulmuş, zəhmətkeş xalqda zülmə, haqsızlığa və zorakılığa qarşı barışmazlıq və mübarizlik ruhu tərbiyə etmək məqsədi qoyulmuşdur.

D.Fonvizin özüünü, eyni zamanda publisistika və memuar janrında da sınamışdır. Bir sözlə, Denis İvanoviç Fonvizinin yaradıcılığı maarifçi-realist rus ədəbiyyatının və teatrının inkişafına güclü təsir etmişdir.

D.İ.Fonvizin 1792-ci il dekabrın 12-də Peterburq şəhərində vəfat etmişdir.

Beş pərdəli komediya

İŞTİRAKÇILAR

Prostakov
Prostakova xanım – onun arvadı
Mitrofan – onların oğlu, nadan
Yeremeyevna – Mitrofanın dayəsi
Pravdin
Starodum
Sofya – Starodumun bacısı qızı
Milon
Skotinin – Prostakova xanımın qardaşı
Kuteykin – seminarist
Sıfirkın – istefaya çıxmış serjant
Vralman – müəllim
Trişka – dərzi
Prostakovun qulluqçusu
Starodumun qapı nökrəri

Əhvalat Prostakovların kəndində vaxt olur.

BİRİNCİ PƏRDƏ

Birinci şəkil

Prostakova xanım, Mitrofan, Yeremeyevna

Prostakova xanım (*Mitrofanın əynindəki arxalığa baxaraq*). Arxalığı lap xarab eləyib. Yeremeyevna, o haramzada Trişkanı bura çağır. (*Yeremeyevna gedir.*) Oğru haramzada hər yerini dar eləyib. Mitrofanuşka, əzizim, yəqin səni bərk sıxır. Atanı get bura çağır.

Mitrofan gedir.

İkinci şəkil

Prostakova xanım, Yeremeyevna, Trişka

Prostakova xanım (*Trişkaya*). Bir yaxın gəl görüm, ay heyvan. Ay murdar oğlu murdar, sənə deməmişdim ki, arxalığı gen elə.

Əvvəli budur ki, uşağığaz getdikcə böyüyür, sonrası da ki, bədəndən doludur, ona dar arxalıq heç yaramaz. İndi de görüm, ay axmaq, sən bunu niyə belə eləmişən?

Trişka. Ay xanım, mən axı dərzi deyiləm. Tikiş tikməyi özüm öz başıma öyrənmişəm. Mən onda sizə dedim axı; dedim ki, bu işi zəhmət çəkib dərziyə verin.

Prostakova xanım. Yaxşı arxalıq tikmək üçün elə gerek dərzi olsun. Bu nə heyvan ağıdır!

Trişka. Xanım, dərzi axı o sənəti öyrənib, mən öyrənməmişəm.

Prostakova xanım. Hələ bir mənimlə höcötleşir də. Yaxşı, bu dərzi o biri dərzidən öyrənib, o biri də bir başqasından. Birinci dərzi olub ha, lap əvvəl, bəs o kimdən öyrənib? De görüm, heyvanın biri heyvan, de.

Trişka. O birinci dərzi bəlkə elə məndən də pis tikirmiş.

Mitrofan (*yüyürə-yüyürə gəlir*). Atamı çağırdım. Buyurdu ki, bu saat gəlirəm.

Prostakova xanım. O yerindən tərpənən deyil, get darta-darta getir.

Mitrofan. Budur, bu da atam.

Üçüncü şəkil

Əvvəlkilər və Prostakov

Prostakova xanım. Bu nədir? Məndən niyə qaçıb gizlənir-sən? Gör, cənab, sənə yumşaqlığın mənim başıma nə getirir?! Gör oğluna, dayısının nişan gününə necə təzə paltar tikiblər? Gör Trişka necə arxalıq tikib?

Prostakov (*qorxudan dili tutula-tutula*). Bir az...ca gen...dir.

Prostakova xanım. Ay dedin ha! Gen sən sən.

Prostakov. Mən elə bildim ki, ay arvad, sənə belə görünür.

Prostakova xanım. Özün görmürsən, korsan?!

Prostakov. Sənə gözlərin görəndə mənimkilər heç nə görmür.

Prostakova xanım. Allah gör mənə necə bir ər qismət eləyib, arxalığın genliyini, darlığımı da başa düşmür.

Prostakov. Bu məsələdə, arvad, mən sənə inanmışam və inanıram da...

Prostakova xanım. Buna da inan ki, mən bu nöqərlərə rəhm eləyən deyiləm. Get bu saat onu cəzalandır...

Dördüncü şəkil

Əvvəlkilər və Skotinin

Skotinin. Kimi? Nə üçün? Mənim nişan günümdə?! Bacıcan, mən səndən çox xahiş eləyirəm ki, belə bir şənlilik münasibətilə sən bu cəzanı sabaha qoy. İcazə versən, sabah mən özüm onun cəzalandırılmasına can-başla kömək elərəm. Taqsırı olanları cəzalandırmasam, onda gərək mən heç Taras Skotinin olmayam! Bacıcan, bu məsələdə mən də lap sən xasiyyətdəyəm. Niyə axı sən belə hirs-lənmişən?

Prostakova xanım. Qardaşım, bir sən özün də bax. Mitrofanuşka, bir bura gəl. Bu arxalıq gendirmi?

Skotinin. Yox.

Prostakov. Arvad, mən indi özüm də görürəm ki, dardır.

Skotinin. Dar da deyildir. Qardaş, arxalıq pis tikilməyib.

Prostakova xanım (*Trişkaya*). Çıx bayıra, heyvan! (*Yeremeyevnaya*) Yeremeyevna, get uşağa yemək ver. İndi yəqin müəllimləri də gələcək.

Yeremeyevna. Xanım, narahat olmayın, o hələ ki, beş bulka yeyib.

Prostakova xanım. Ay haramzada, altuncısını verməyə heyf-in gəlir? Qənaət eləyirsən? Siz allah, bir buna baxın!

Yeremeyevna. Xanım, mən bunu ona görə demədim. Nə qədər könlü istəyir yesin. Ona görə dedim ki, Mitrofan Terentyeviç sabahın özünə kimi yatmayıb.

Prostakova xanım. Aman Allah! Mitrofanuşka, sənə nə olub?

Mitrofan. Anacan, qarnım ağrıyır, dünən axşam yeməyindən sonra başlayıb.

Skotinin. Görünür, bala, sən axşam çox yemışən.

Mitrofan. Dayıcan, mən axşam heç bir şey yeməmişəm.

Prostakov. Əzizim, yadımdadır, sən axşam nə isə yedin.

Mitrofan. Nə yemişdim ki! Üçə tikə, qaxac ət, yadımda deyil, gərək ki, altı, ya yeddi tikə qaxac ət.

Yeremeyevna. Gecə elə tez-tez ayılıb, içməyə şey istəyib. Bir yekə dolça kvas içib.

Mitrofan. İndi də elə gic kimiyəm. Bütün gecəni gözümə pis-pis şeylər görünüb.

Prostakova xanım. Mitrofanuşka, necə pis-pis şeylər axı? Gözünə nə görünüb?

Mitrofan. Anacan, gah sən görünmüşən, gah da atam.

Prostakova xanım. Bu necə olub axı?

Mitrofan. Gözümə yuxu gedən kimi görürdüm ki, anacan, elə bil, sən atamı döyürsən.

Prostakov (*kənarə*). Kül mənim başıma. Elə lap yerində görmüşən.

Mitrofan (*əzilib-büzülərək*). Elə yazığım gəldi ki...

Prostakova xanım (*acıqlı*). Mitrofanuşka, kimə?

Mitrofan. Anacan, sənə: atamı döyəndə sən yamanca yoruldun.

Prostakova xanım. Mənim əzizim, mənim canım-ciyərim, bir məni qucaqla! Oğul belə olar! Bircə sən sənə təskinlik verən!

Skotinin. Mitrofanuşka! Belə görürəm ki, sən atanın deyil, ananın oğlusan.

Prostakov. Hər halda mən onu bir ata kimi istəyirəm. Ağıllı uşaqdır, dərrəkəlidir, məzəli baladır. Hərden ona baxıb çox sevinirəm; elə sevinirəm ki, doğrudan özüm də inanmıram ki, o mənim oğlumdur.

Skotinin. Ancaq indi bizim bu məzəli balamız qaşqabağını töküb durub.

Prostakova xanım. Həkim üçün şəhərə adam göndərməyəkmə?

Mitrofan. Yox, yox, anacan. Yaxşısı budur ki, qoy özüm sağalıam. Bu saat gedib göyərçin uçuraram, bəlkə...

Prostakova xanım. Bəlkə Allahın rəhmi gələ. Mitrofanuşka, get, bala, oyna, gözün-könlün açılsın!

Mitrofan Yeremeyevna ilə gedir.

Beşinci şəkil

Prostakova xanım, Prostakov, Skotinin

Skotinin. Mən nədənsə nişanlımı görmürəm! O hardadır? Axşam axı adaxlanacaq. Ərə verildiyini ona deməyəkmə? Vaxt deyilmə?

Prostakova xanım. Tələsmə, qardaş. Bunu ona vaxtından qabaq desək, elə bilər ki, biz onun rəyini bilmək istəyirik. Düzdür, o bizim ərin qohumudur, bu cəhətdən mənə də qohumluğu çatır, ancaq mən istəyirəm ki, heç kəs mənim sözümdən çıxmasın.

Prostakov (Skotininə). Düzünü desək, biz Sofyuşka ilə lap yetim kimi rəftar edirik. Atasını öldə o lap xırdaca uşaqdı. Altı ay da olar ki, onun anacığını iflic vurdu...

Prostakova xanım (əli ilə xaq vurur). Allahın bizə rəhmi gəlsin!

Prostakov. Bundan da o dünyaya təşrif apardı. Dayısı cənab Starodum da Sibirə getdi. Bir neçə il ondan səs-soraq olmadı, biz də onu ölmüş hesab elədik. Gördük ki, qız lap tək qaldı, onu öz kəndimizə getirdik. Onun mülkünə də öz mülkümüz kimi nəzarət eləyirik.

Prostakova xanım. A kişi, nə olub sənə?! Nə belə heyvərə-heyvərə danışsən. Qardaşım da elə bilər ki, biz onu öz xeyrimiz üçün yanımıza gətirmişik.

Prostakov. Arvad, bu onun fikrinə hardan gələ bilər axı? Sofyuşkanın mülkünü biz çəkib öz yanımıza ki, gətirə bilərik.

Skotinin. Gətirilməsi mümkün olanları ki gətirmisiniz. Mənim nəyimə gerek. Mən ki gedib şikayət eləməyəcəyəm. Belə şeylər mənim xoşuma gəlməz, özüm də qorxaram. Qonşularım məni nə qədər incitsələr də, mənə zərər versələr də, mən heç birindən gedib şikayət eləmərəm. Onların mənə vurduğu zərərin əvəzini mən də öz kəndlilərimdən çıxıram. Məsələn belə yoluna qoyuram gedir.

Prostakov. Bunu doğru deyirsən, qardaş! Ətraf kəndlərdə hamı deyir ki, sən çox ustalıqla vergi yığırsan.

Prostakova xanım. Qardaşım, gəlsənə bunu bizə də öyrə-dəsen. Biz bunu heç bacarmırıq. Kəndlilərin ki bütün var-yoxunu əllərindən aldıq, daha ondan bəri biz onlardan heç bir şey qoparda bilmirik. Heç belə müsibət olmaz!

Skotinin. Bacıcan, mən bunu sənə öyrədərəm, ancaq siz Sofyuşkanı mənə alın.

Prostakova xanım. Bu qızçıqaz sənə doğrudanmı bu qədər xoş gəlib?

Skotinin. Yox, mənə xoş gələn qız deyil.

Prostakov. Yəqin onun qonşuluqdakı kəndləri sənə xoş gəlir, eləmi?

Skotinin. Kəndləri də yox. Onun kəndlərində elə bir şey var, ondan ötrü lap ölürem...

Prostakova xanım. Qardaşım, bu nədir axı?

Skotinin. Bacıcan, donuz! Bitirsən mən donuzu necə sevirem. Bu kəndlərdə elə yekə donuzlar var ki, onlardan hansı birini dal ayaqları üstə qoysan, bizim hər birimizdən bir qarış da hündür olar.

Prostakov. Qəribə işdir, qardaş, qohum qohuma necə oxşarmış. Bizim Mitrofanuşka da lap uşaqlıqdan, sən kimi, donuzdan xoşu gəlir. Hələ üç yaş olanda donuzu gören kimi sevincindən tir-tir əsərdi.

Skotinin. Bu, doğrudan da, qəribə şeydir! Tutaq ki, qardaş, Mitrofan donuzu ona görə xoşlayır ki, o mənim bacım oğludur. Burda oxşar bir cəhət var. Bəs mən niyə donuzları belə çox istəyirəm?

Prostakov. Burda da, görünür, nəse oxşar cəhət var, – mən belə başa düşürəm.

Altıncı şəkil

Əvvəlkilər və Sofya

Sofya, əlinde məktub şən bir halda içəri girir.

Prostakova xanım (Sofyaya). Ay qız, nə olub, niyə belə şadsan?

Sofya. Mən bu saat şad xəbərli bir məktub almışam. Siz bilir-siniz ki, dayımdan çoxdan bəri səs-soraq yox idi. Bu günlərdə o Moskvaya gəlib. Mən dayımı bir ata kimi sevirem; o mənə ata yerindədir. Ondan aldığım məktub, bax budur!

Prostakova xanım (*diksinərək acıqlı*). Necə? Sənin dayın Starodum sağdır? O ki ölmüşdü? Təzədən dirilib? Sən də buna inanırsan? Belə də uydurma olar?

Sofya. O ölməmişdi ki...

Prostakova xanım. Ölməmişdi? O yeni ölə bilməzdi? Yox, qız, bunu sən özün uydurmusan ki, dayım ilə bizi qorxudasan, biz də sənə sərbəstlik verək. Sən belə fikirləşirsən ki, "mənim dayım ağıllı adamdır, o məni özgələrin əlində qoymaz, bir yol tapıb qurtarar". Səni sevindirən də budur! Ancaq sən nəhaq yere sevinirsən: sənin dayın dirilməyib.

Skotinin. Bacı, bəlkə o heç ölməyib?

Prostakov. Allah eləməmiş kimi, bəlkə o heç ölməyib?!

Prostakova xanım (*ərinə*). Necə ölməyib? Sən məni niyə çaşıdırırsan? Sən bilmirsən ki, mən neçə ildir onun xeyratını da vermişəm, duasını da oxutmuşam? Yəni mənim dualarım Allahın dərgahına yetişməyib?! (*Sofyaya.*) O kağızı mənə ver görüm. (*Əlindən qapıb alır.*) Mən lap mərc gələrəm ki, bu sevgi məktubudur. Bilirəm də ki, kimdəndir. Bu haman zabıtdəndir ki, səni almaq istəyirdi. Sən özün də ona getmək istəyirdin. Hansı bic haramzadə məndən izinsiz bu məktubu sənə verib? Oturduğumuz yerdə gör başımıza nə gəlir de! Qızlara məktub yazırlar. Qızlar oxuyub-yazmaq bilir?!

Sofya. Xanım, siz özünüz onu oxuyun. Orda heç bir pis şey yazılmayıb.

Prostakova xanım. "Onu özünüz oxuyun". Allaha çox şükür ki, mən sizin kimi tərbiyə olunmamışam. Mən məktub ala bilərəm, ancaq onu həmişə başqasına oxudaram. (*Ərinə.*) Oxu!

Prostakov (*məktuba xeyli baxır*). Baş çıxarmıram.

Prostakova xanım. Səni də, a kişi, deyəsən gözəl qız kimi tərbiyə ələyiblər. Qardaşım, zəhmət çək, sən oxu.

Skotinin. Mən?! Bacıcan, mən heç ömrümdə əlimə qələm almamışam. Allahın mənə rəhmi gəlib, mənim canımı bu zəhletöken şeydən qurtarıb.

Sofya. İzin verin, mən oxuyum.

Prostakova xanım. Bəli, mən çox yaxşı bilirəm ki, sən bunun ustasısan, amma mən sənə çox da inanmıram. Mitrofanuşkanın müəllimi indi gələcək. Ona deyərəm oxuyar...

Skotinin. Yoxsa oğlanı oxutmağa başlamısınız?

Prostakova xanım. Ay qardaş, daha heç demə. Dörd ildir ki, oxuyur. Mitrofanuşkanın tərbiyəsi üçün əlləşmirik desək, günah olar. Müəllimə pul veririk. Savad öyrətmək üçün Pokrovdan bizə Kuteykin adlı bir mirzə gəlir. Hesabı da ona Sifirkin adlı istefaya çıxmış bir serjant öyrədir. Onların hər ikisi şəhərdən bura gəlir. Şəhər də, qardaşım, üçə verst aralıdır. Fransızcadan və bütün elmlərdən ona Adam Adamıç Vralman adlı bir alman dərş verir. Ona ildə üç yüz rubl¹ veririk. Bizimlə bir yerdə yeyib-İçir. Köynök-tumanını da bizim qulluqçu arvadlar yuyur. Hara getmək istəsə, at verilir. Yeməyə oturanda qabağına bir stəkan çaxır qoyulur. Gecələr yandırdığı şam da bizdəndir. Parikini də bizim Fomka havayıcı düzəldir. Düzünü desən, qardaş, biz də ondan razıyıq. O, uşağı incitmir. Bir də ki, mənim əzizim, nə qədər ki, Mitrofanuşka hələ böyüməyib, onu əzizləmək lazımdır. Bir on ildən sonra ki qulluğa girəcək, onda başına çox həngamələr gələcək. Qardaşım, bir də ki, hər ailənin öz xoşbəxtliyi var. Biz Prostakovların nəslindən olanlar, baxırsan ki, yanını yerə verib yatır, amma rütbə-rütbə üstündən gəlir.² Mitrofanuşka bu yanını yerə verib rütbə alanların hansından pisdır? Hə! Budur, bizim əziz qonağıımız təşrif buyurdu.

Yeddinci şəkil

Əvvəlkilər və Pravdin

Prostakova xanım. Mənim əziz qardaşım! Bizim hörmətli qonağıımız cənab Pravdini sizə təqdim edirəm. Qardaşımı da, cənab Pravdin, sizə təqdim edirəm.

Pravdin. Sizinlə tanış olmağıma çox şadam.

Skotinin. Çox gözəl, cənab! Sizin familiyanız nədir? Yaxşı eşitmədim.

Pravdin. Mənim familiyam Pravdindir. İndi, yəqin ki, yaxşı eşitmiş olarsınız.

¹ Rubl – rus pul vahidi

² II Yekaterina dövründə bir çox mülkədarlara qulluq etmədən rütbə verilər, özləri də uzun illər boyu məzuniyyətdə hesab olunardılar.

Skotinin. Haralısınız, cənab? Kəndləriniz hardadır?

Pravdin. Mənim haralı olmağım sizə çox lazımsa, deyim: mən Moskvada anadan olmuşam; kəndlərim də bu vilayətdədir.

Skotinin. Adını, familiyasını bilmədiyim cənab, sizdən cəsərət edib bir şey də soruşmaq istəyirəm: sizin kəndlərinizdə donuz saxlayırlarmı?

Prostakova xanım. Qardaşım, indi donuzdan söhbət açmağın vaxtı deyil. Yaxşısı budur ki, öz dərdimizdən danışaq. (Pravdinə) Cənab! Allahın yanında üzü ağ olmaq üçün biz bu qızı gətirib saxlarıq. Bu da öz dayısından kağız almışdır. Dayısı buna o dünyadan kağız yazmışdır. Cənab, sizə zəhmət də olsa, bu kağızı bərkdən oxuyun, biz hamımız eşidək.

Pravdin. Xanım, mənə əfv edin. Məktub sahibinin icazəsi olmadan mən bu məktubu oxuya bilmərəm.

Sofya. Mən sizdən xahiş edirəm oxuyun. Mənə böyük minnət qoymuş olarsınız.

Pravdin. Siz ki icazə verirsiniz, baş üstə. (Oxumağa başlayır.) “Bacım qızı, əzizim Sofya. İşlərim mənə bir neçə il qohum-əqrəbadan ayrı yaşamağa məcbur etdi. Çox-çox uzaqda olduğumdan sizdən xəbər tutmaq şərəfindən məhrum oldum. Neçə il Sibirdə yaşadığından sonra indi Moskvaya gəlmişəm. Mən zəhmət və namusla varlanmaq məsələsində bir nümunə ola bilərəm. Tale üzümə güldü və bu yolla mən on min rubl pul yığdım...”

Skotinin və Prostakovlar. On min rubl!

Pravdin (oxuyur). “...və bu pula da, mənim bacıqızım əziz Sofya, səni varis edirəm...”

Prostakova xanım. Səni varis edir!

Prostakov. Sofyanı varis edir!

Skotinin. Onu varis edir!

Prostakova xanım (yüürüb Sofyanı qucaqlayır). Sofyuşka, təbrik edirəm! Təbrik edirəm, əzizim. Vallah sevincimdən heç bilmirəm nə qayıram. Bax, indi səni ərə vermək lazımdır. Mən sənə Mitrofanuşkadan da yaxşı ər təsəvvür edə bilmirəm. Sənin dayın nə yaxşı adammış. Lap bir doğma ata kimi sənin qeydinə qalır! Mən bilirdim ki, Allah onu hifz eləyir, o sağ-salamatdır.

Skotinin (əlini uzadaraq). Bacıcan, di tez sövdanı qurtar.

Prostakova xanım (*Skotininə yavaşcadan*). Qardaşım, bir dayan. Əvvəl qızın özündən soruşmaq lazımdır, görək o heç sənə ərə getmək istəyirmi?!

Skotinin. Necə? Bu nə sözdür? Yoxsa sən onun rəyini bilmək istəyirsən?

Pravdin. İcazə verirsinizmi məktubun dalını oxuyum?

Skotinin. Nəyə lazımdır ki? Lap beş il də oxusan, orada on min rubl məsələsindən yaxşı şey oxumayacaqsan.

Prostakova xanım (*Sofyaya*). Sofyuşka, əzizim. Gedək yataq otağına. Mən səninlə çox vacib bir məsələ haqqında danışmaq istəyirəm. (*Sofyanı aparır.*)

Skotinin. Bu nə olan şeydir! Belə görürəm ki, bu gün nişan baş tutmayacaq!

Səkkizinci şəkil

Pravdin, Prostakov, Skotinin, qulluqçu

Qulluqçu (*tövşüyə-tövşüyə Prostakova*). Ağa, ağa! Kəndimizə çoxlu əsgər gəldi.

Prostakov. Yenə başımız belaya düşəcək! Bizi sönüb-dağıdacaqlar!

Pravdin. Siz nədən qorxursunuz?

Prostakov. Ah, əzizim, bizim başımız çox müsibətlər çəkib... Mən heç onların gözüne də görünə bilmərəm.

Pravdin. Qorxmayın. Onların üstündə zabit var; əsgərlərin pis iş görməsinə o yol verməz. Gedək onun yanına! Mən lap yəqin bilərəm ki, siz nəhaq yerə təşvişə düşürsünüz.

Pravdin, Prostakov və qulluqçu gedirlər.

Skotinin. Hamı məni atıb getdi. Mən də gedim mal saxlanan heyətdə bir gəzib-dolanım.

Birinci pərdənin sonu

İKİNCİ PƏRDƏ

Birinci şəkil

Pravdin, Milon

Milon. Əziz dostum, səni gözləmədən görməyimə nə qədər şadam! De görüm, hardan belə...

Pravdin. Bura gəlməyimin səbəbini, bir dost kimi açıb sənə deyim. Məni bu vilayət idarəsinə üzv təyin eləyiblər. Mənə buyruq var ki, bu vilayəti gəzib gözdən keçirəm. Eyni zamanda burda insanlar üzərində tam ağalıq sürən və bu ağalığından sui-istifadə edərək adamlarla vəhşicəsinə rəftar eləyən bədxah nadanlara da öz ürəyimin təşviqi ilə diqqət yetirirəm. Sən bizim valinin necə bir insan olduğunu bilirsən. O, əzab və əziyyət çəkən insanlara böyük canfəşanlıqla kömək edir. Bununla da o bizim ali hakimiyyətin, insanpər-

verlik tələblərini ehtirasla yerinə yetirir! Biz öz vilayətimizdə də bunu gördük: harada ki, vali qanun üzrə iş aparır, orda camaatın vəziyyəti yaxşıdır, onların taleyi xeyirxah insan elindədir. Mən indi üç gündür ki, burdayam. Eviyədə olduğum mülkədar ki var, axmağın biridir, arvadı son dərəcə bədxasiyyət, zalım arvadır, o öz zalımlığı ilə bütün ailəni bədbəxt eləmişdir. Dostum, niyə fikrə getdin? De görüm, burda çoxmu qalacaqsan?

Milon. Bir neçə saatdan sonra gedəcəyəm.

Pravdin. Niyə tez? Qalıb dincəlsənə.

Milon. Mümkün deyil. Mənə buyruq var ki, əsgərləri ləngitmədən yerinə çatdırım... Bir də ki, tez Moskvaya çatmağa tələsirəm.

Pravdin. Niyə?

Milon. Əziz dost, qoy ürəyimin sirrini açıb sənə deyim. Mən bir qızı sevirəm, o qız da mənə sevir. O qız mənə dünyada hər şeydən qiymətli. Yarım ildən çoxdur ki, ondan ayrı düşmüşəm. Bu vaxta kimi də ondan heç bir xəbər yox idi. Bu mənim iztirabımı daha da artırır, mənə cürbəcür fikirlərə salır. Nəhayət, onun haqqında məlumat aldım: ancaq bu mənim təşvişimi azaltmadı. Mənə yazırdılar ki, anası öləndən sonra onu uzaq bir qohumu götürüb öz kəndinə aparıb. Bu adam kimdir, bu kənd hardadır – bilmirəm. Bəlkə də o indi öz mənfəətini güdən xudbin adamlar elindədir; bu adamlar onun yetimliyindən istifadə edərək, ona olmazın əzab verirlər... Hər şey dursun qırağa, elə bircə bu fikirdən az qalır ki, dəli olam.

Pravdin. Sənin təsəvvür etdiyən zülmə mən bu evdə də rast gəldim. Əminəm ki, bu yaxın vaxtda həm ev yiyəsinin axmaq hərəkətlərinə, həm də arvadının etdiyi zümlərə nəhayət verilecəkdir. Bu barədə mən bizim rəisə məlumat vermişəm, heç şübhə etmirəm ki, onların əl-ayağını yığıdırmaq üçün lazımı tədbir görülecəkdir.

Milon. Dostum, bədbəxt insanların taleyini yüngülləşdirmək imkanı ki səndə var, sən xoşbəxt adamsan. Heç bilmirəm, mən öz dərdimə necə əlac eləyim.

Pravdin. İcazə verin, o qızın adını sizdən soruşum.

Milon (*heyrat içində*). Budur, özü gəlir.

İkinci şəkil

Əvvəlkilər və Sofya

Sofya. Milon! Sənmişən?

Pravdin. Nə böyük xoşbəxtlik!

Milon. Bax, mənim qəlbimə hakim olan qız budur! Əzizim Sofya! De görüm, sən burda nə edirsən?

Sofya. Səndən ayrılan gündən bəri mənim başıma nə müsibətlər gəlib... Mənim bu vicdansız qohumlarım...

Pravdin. Dostum! Sən ondan başına nələr gəldiyini soruşma... Onun nələr çəkdiyini mən sənə söylərəm...

Milon. Onlar nə alçaq adammış!

Sofya. Bu gün birinci dəfədir ki, bu evin arvadı mənimlə xoş rəftar etmişdir. Elə ki eşitdi, dayım mənə öz dövlətinə varis eləyib, o saat dəyişildi. Həmişə o mənimlə kobud rəftar edərdi, mənə söyüb danlardı. Bu xəbəri eşidən kimi, son dərəcə mehriban oldu, etdiyi yaltaqlıq alçaqlıq dərəcəsinə qədər endi. Onun bu hərəkətindən görürəm ki, mənə öz oğluna almaq istəyir.

Milon (*səbirsizcasına*). Sən elə o saat ona öz nifrətini bildirmədinmi?..

Sofya. Yox.

Milon. Ona demədinmi ki, könlüm başqasına bağlıdır, ayrı bir adama söz vermişəm?..

Sofya. Yox.

Milon. Hə... Məsələ indi mənə aydın oldu! Ümidlərim məhv oldu! Rəqibim xoşbəxt oldu! Mən onun məndən üstün olduğunu inkar etmirəm. Ola bilər ki, o məndən ağıllı adamdır; təhsili mənim təhsilimdən yüksəkdir; məndən daha artıq mehribandır... Lakin o səni mənim qədər sevirmi, mənim qədər...

Sofya (*istehza ilə gülümsəyərək*). Pərvərdigara! Sən onu bircə görseydin, qısqanclıq səni özündən çıxarardı!

Milon (*nifrətlə*). Mən onun bütün üstünlüklərini təsəvvür edirəm...

Sofya. Hamısını təsəvvür eləyə bilməzsən. O indi on altı yaşındadır. İnkişafının ən yüksək dərəcəsinə çatmışdır, bundan artıq da irəli getməyəcək.

Pravdin. Xanım qız, necə yeni irəli getməyəcək? O çərəkəni qurtarmaq üzrədir. Yəqin ki, yaxın vaxtlarda Zəburu oxumağa başlayacaq.

Milon. Necə? Mənim rəqibim belə bir adammış? Əzizim Sofya, niyə bəs öz zarafatlarınla mənə iztirab verirsən? Sən özün bilirsen ki, ehtiraslı adam şübhə oyadan ən xırdaca şeydən də ruhi əzab çəkir. De görüm, sən onun anasına nə cavab verdin?

Bu arada Skotinin düşüncəli halda səhnə içindən keçir,
heç kes də onu görmür.

Sofya. Ona dedim ki, mənim taleyim dayımın ixtiyarındadır. Dayım da kağızda yazır ki, bu yaxınlarda gələcək. Cənab Skotinin (Pravdina) sizə bu kağızı oxuyub qurtarmağa imkan vermədi.

Milon. Skotinin!
Skotinin. Mənəm!

Üçüncü şəkil

Əvvəlkilər və Skotinin

Pravdin. Cənab Skotinin, niyə belə gizli-gizli gəliirsiniz. Bizi güdürsünüz nədir? Mən bunu sizdən gözləməzdim.

Skotinin. Mən sizin yanınızdan ötüb keçirdim. Eşitdim ki, mənə çağırırlar, mən də səs verdim. Mənim belə bir xasiyyətim var: kim "Skotinin!" desə, mən də qayıdıb "mənəm" deyirəm. Qardaşlar, üreyinizə ayrı şey gəlməsin. Mən özüm qvardiyada qulluq eləmişəm, özüm də onbaşı olmuşam. Vaxt olardı ki, bizi sıraya düzüb, elə ki "Taras Skotinin" deyə çağırırdılar, mən də səsim yetdikcə "mənəm" deyə bağırırdım.

Pravdin. Biz indi sizi çağırmadıq. Siz hara gedirdinizsə, yenə gədə bilərsiniz.

Skotinin. Mən heç yərə getmədim. Mən ancaq fikirli-fikirli dolaşırdım. Mənim belə bir xasiyyətim var: başıma ki bir şey düşdü, onu ordan fələk də gəlsə, çıxara bilməz. Bir qulaq asırsanmı, mənim ağıma bir şey gəlib, başımdan çıxmır ki, çıxmır; həmişə o barədə

fikirleşirəm. Yatanda da yuxuma bu girir; ayıq vaxtımda da bu fikirdən elə bil yuxu içindəyəm.

Pravdin. Sizi bu dərəcə məşğul edən nədir?

Skotinin. Ah, qardaşım, mənim əziz dostum! Mən qərribə vəziyyətdəyəm. Bacım məni tez-tələsik öz kəndimdən öz kəndinə gətirib, belə də diribaşılıqla məni öz kəndindən mənim kəndimə yola salar. Belə olduqda mən təmiz vicdanla hamının qabağında deyə bilərəm: mən heç şey üçün gəlməmişəm, heç bir şey də aparmıram.

Pravdin. Çox təəssüf, cənab Skotinin! Bacınız sizinlə bir top kimi oynayır.

Skotinin (*acıqlanaraq*). Necə yəni top kimi, Allah, özün saxla. Mən özüm onu elə fırladaram ki, bütün kənd bir həftə axtarıb onu tapa bilməz!

Sofya. Ah, siz nə yaman hirsələndiniz!

Milon. Sizə nə ediblər axı?

Skotinin. Sən özün ağıllı adamsan, bir fikirleş. Bacım məni gətirib ki, evləndirsin. İndi də özü məsləhət görmür. Deyir ki, "qardaşım, arvadı sən neynirsən axı? Sənə yaxşı donuz lazımdır. Yox, bacı, mən istəyirəm ki, donuzdan başqa mənim öz potalarım da olsun. Sən məni tovlaya bilməzsən.

Pravdin. Cənab Skotinin, sənə elə gəlir ki, sizin bacınız bir toy haqqında düşünür; ancaq bu sizin toyunuz deyil.

Skotinin. Bir işə bax! Mən ki başqasına mane olmuram. Hər kəs öz nişanlısını alacaq. Mən özgəsininkinə dəymirəm, qoy özgəsi də mənimkinə dəyməsin. (*Sofyaya*) Əzizim, sən qorxma! Səni heç kəs mənim əlimdən ala bilməz.

Sofya. Bu nə deməkdir? Bu hardan çıxdı?

Milon (*çığırır*). Belə də ədəbsizlik olar?!

Skotinin (*Sofyaya*). Sən niyə qorxdun?

Pravdin (*Milona*). Sən necə cəsarət edib Skotininini açılayırsan?

Sofya (*Skotininə*). Doğrudanmı sizin arvadınız olmaq mənim qismətimdir?

Milon. Mən özümü güclə saxlayıram!

Skotinin. Əzizim, qismətdən çıxmaq olmaz! Bu sənin xoşbəxtliyindir. Sən öz xoşbəxtliyinə mane olma, günahdır. Sən mənim evimdə firavan dolanacaqsan. On min rubl sənin pulun! Heç belə göydəndüşdü şey olmaz! Belə xoşbəxtlik adamın heç yuxusuna da

girməz. Ömrümdə mən heç bu qədər pul görməmişəm. Mən bu pulla bütün dünyadakı donuzları ala bilərəm. Ey, bir mənə qulaq asırsanmı, mən bu pulla bir iş görərəm ki, dillərdə əzbər olar: deyərlər ki, bu mahalda donuzlardan yaxşı yaşayan yoxdur!

Pravdin. Sizdə ki ancaq heyvanlar xoşbəxt oldu, o heyvanların da, sizin də sizin arvadınıza ancaq əziyyəti dəyə bilər.

Skotinin. Niyə əziyyət dəyir? Belə də şey olarmı? Yoxsa mənim otağım azdır? Ona ayrıca bir otaq verərəm, içində də taxt! Mənim əziz dostum! Mən ki hər donuzumu ayrı bir damda saxlayıram, arvadıma da xüsusi bir otaq ayıraram.

Milon. Belə də heyvancasına müqayisə olar!

Pravdin (*Skotininə*). Cənab Skotinin, sizin düşündüyünüzdən heç bir şey çıxmayacaq. Mən görürəm ki, o, Sofyanı öz oğluna almaq istəyir.

Skotinin. Necə? Mənim bacım oğlu gəlib qızı mənim əlimdən alacaq! Rastıma düşən kimi o məlunun qol-qabırğasını əzərəm! Mən lap donuzun oğlu olaram, bu qızı almasam, ya da ki, o Mitrofanın qol-qabırğasını əzməsəm!

Dördüncü şəkil

Əvvəlkilər, Yeremeyevna və Mitrofan

Yeremeyevna. Heç olmasa, bir azca oxu.

Mitrofan. Qoca kaftar, bir də bunu de, sənin başına bir iş gətirərəm ki... Gedib yenə anama şikayət elərəm, o da sənin atanı yandırar. Dünənki yadımdadır?

Skotinin. Əzizim, bir bura gəl!

Yeremeyevna. Get gör dayın nə deyir.

Mitrofan. Xoş gördük, dayı. Niyə belə qaşqabaqlısan, nə olub?

Skotinin. Mitrofan! Düz mənim gözümün içinə bax!

Yeremeyevna. Bax, bala, bax!

Mitrofan (*Yeremeyevnaya*). Dayımı birinci kərə görmürəm ki! Nəyinə baxım?

Skotinin. Bir də! Düz mənim gözümün içinə bax!

Yeremeyevna. Dayını hirsələndirmə. Bir gör o gözlərini necə bərəldib, sən də öz gözlərini eləcə bərəlt.

Skotininlə Mitrofan gözlərini bərəldərək bir-birinə baxırlar.

Milon. Bir-birinə əcəb mehribanca baxırlar!

Pravdin. Bunun axırı nə olacaq?

Skotinin. Mitrofan! İndi sənin həyatın bir tükəndən asılıdır. Qoy mən sənə lap düzünü deyim: Allahdan qorxmasaydım, birçə kəlmə də söz deməmiş, ayaqlarından yapışıb səni yerə çırpardım. Ancaq günahını bilmədən başını batırmaq istəmirəm.

Yeremeyevna (*titrəyərək*). Uşağa bir zərər yetirər. Mən indi nə qayırım?

Mitrofan. Dayıcan, nə olub sənə? Dəli-zad olmamısan ki? Niyə axı sən mənim ayaqlarımdan yapışıb yerə çırpmaq istəyirsən? Mən nə qayırmışam ki?

Skotinin. Bax, aç lap düzünü de! Yoxsa vallahi birçə yumruqla sənə canını allam. Əl-qol atmaqla da burda bir şey eləyə bilməzsən. Günaha bataram. Həm Allah, həm də padşah yanında müqəssir olaram. Özünə çox da arxayın olma, daha çox kötək yeyərsən.

Yeremeyevna. Allah, özün böhtandan saxla!

Skotinin. Sən evlənmək istəyirsən?

Mitrofan (*əzilib-büzülür*). Dayıcan! Çoxdandır könlümə düşüb...

Skotinin (*Mitrofanın üstünə atılır*). Ax, mələm haramzada!

Pravdin (*Skotininin qabağını kəsir*). Cənab Skotinin, əlini dinc qoy.

Mitrofan. Dayıcan, mənim qabağında dur!

Yeremeyevna (*Mitrofanın qabağında durur, həyəcanla yumruqlarını qaldırır*). Məni öldürsən də, uşağa əl vurmağa qoymaram. Bir yaxın gəl, yaxın gəl, gör sənə başına nə oyun açıram! Bu dir-naqlarımla gözlərini çıxardaram!

Skotinin (*titrəyə-titrəyə və Mitrofanı hədələyə-hədələyə geri çəkilib*). Dayan, gör sizin başınıza nə gətirərəm.

Yeremeyevna (*titrəyə-titrəyə onun ardınca*). Get əlindən gələni min qaba çək!

Mitrofan (*Skotininin ardınca*). İtil burdan, dayı, cəhənnəm ol!

Beşinci şəkil

Əvvəlkilər və Prostakovlar

Prostakova xanım (*gəla-gəla ərinə deyir*). Firsəti əldən buraxmaq olmaz. Elə həmişə qulaqlarını sallaya-sallaya gəzmə-yəcəksən ki!

Prostakov. Pravdinlə birdən gözümdən yayındılar. Mən nə taqsırın sahibiyəm?

Prostakova xanım (*Milona*). Cənab zabit, siz burdasınızmış ki, mən sizi çoxdan axtarıram. Bütün kəndi bir-birinə vurmuşam, ərimi əldən-ayaqdan salmışam ki, gedib sizi tapsın. Sizə təşəkkür eləsin.

Milon. Xanım, nə üçün?

Prostakova xanım. Necə nə üçün? Əsgərləriniz son dərəcə yaxşı və mehriban adamdır. İndiyə kimi heç kəsin bir çöpünə də toxunmayıblar. Mənim bu eybəcər ərimin sizi qonaq çağırmadığından hiddətlənməyin. Ömründə bircə adamı da qonaq eləməyi bacarmayıb. Nə edək, cənab, Allah onu belə yaratıb.

Milon. Xanım, mən onu heç də taqsırlandırmıram.

Prostakova xanım. Bilirsinizmi cənab, o çox qərribə bir hala düşür: bir parça kötüyə dönüb qalır. Baxırsan ki, gözlerini bərəldərək düz bir saat durduğu yerindən tərpenmir. Bunun üstündə mən ona nələr eləməmişəm, başına nə oyunlar açmamışam! Zərrə qədər də təsir eləmir. Bundan qurtarandan sonra da elə mənasız-mənasız sözlər danışır, adam Allaha yalvarır ki, yenə ovvəlki halına düşsün.

Pravdin. Xanım, hər halda o zalım adam deyil, siz bu cəhətdən ondan şikayətlənə bilməzsiz. Fağırın biridir...

Prostakova xanım. Bəli, buzov kimi fağırdır. Elə buna görə də bizim evdə yaşayanların hamısı erköyünləşib. O başa düşür ki, evdə görək sərt bir nizam-intizam olsun. Taqsırı olanlar yaxşıca cəzalandırılsın. Bunların hamısını özcüyəzəm eləyirəm. Səhərdən axşama kimi ayaq üstündəyəm: gah söyüb-savaşıram, gah döyürəm. Evi də saxlayan budur.

Pravdin (*kənarı*). Bu yaxında ev başqa cür saxlanacaq...

Mitrofan. Bu gün anam bütün səhəri qul-qarabaşla məşğul olmuşdur.

Prostakova xanım (*Sofyaya*). Sənin istəkli dayın üçün otaq hazırlayırdım. Bu hörmətli qocanı görməkdən ötrü ölüərəm. Mən onun barəsində çox şeylər eşitmişəm. Onu istəməyənlər deyir ki, guya o bir qədər qaraqabaq adamdır; amma deyirlər çox ağıllı kişidir. Belə ağıllı adamı sevməmək olarmı?

Pravdin. Amma kim onun xoşuna gəlmirsə, demək, pis adamdır. (*Sofyaya*.) Sizin dayınızı tanımaq şərəfi mənə də müyəssər olmuşdur. Bundan əlavə, başqalarından da onun haqqında çox şeylər eşitmişəm. Bu eşitdiklərim ona olan hörmətimi daha da artırmışdır. O, doğru, sözün düzünü deyən adamdır, buna görə də ona qaraqabaq, kobud adam deyirlər. Ömründə onun vicdanı "yox" deyən şeyə dili "hə" deməz.

Sofya. O öz xoşbəxtliyini də öz əlinin əməyi ilə qazanmışdır.

Prostakova xanım. Onu görmək bizim üçün Allahın mərhəmətidir. Mənim bir arzum var: mən istəyirəm ki, Mitrofanuşkaya o atalıq inayəti göstərsin. Sofyacan, mənim əzizim! Dayının otağına buyurub baxmaq istəyirsənmi?

Sofya gedir.

Prostakova xanım. Yenə də bizim bu kişi ağzını açıb baxır. Bu qızı zəhmət çəkib ötürsənə. Qıçların qırılmayıb ki!

Prostakov (*gedə-gedə*). Qırılmayıb, ancaq tır-tır əsir.

Prostakova xanım (*qonaqlara*). Mənim fikrim-zikrim, elim-günüm bircə Mitrofanuşkadır. Ömrünün çoxu gedib azı qalıb. Onu adamlar cərgəsinə çıxarmağa çalışıram.

Bu arada Kuteykin çərəkə ilə, Sıfirkin də daş lövhə və qrifel ilə qapı ağzında görünür. Onlar hər ikisi Yeremeyvnadan işarə ilə soruşurlar: "Gəlmək olarmı?" Yeremeyvna da əli ilə onları içəri çağırır, Mitrofan isə əli ilə "gəlməyin" deyir.

Prostakova xanım (*onları görməyərək sözünə davam edir*). Bəlkə də Allah inayət edəcək, bizim ailədə o da xoşbəxt olacaq.

Pravdin. Xanım bir dönün geriye baxın, görün nə qayırdılar!

Prostakova xanım. Hə! Bunlar Mitrofanuşkanın müəllinləridir! Sidoriç Kuteykin...

Yeremeyvna. Bir də Pafnutiç Sıfirkin.

Mitrofan (*kənara*). Onları görüm Yeremeyevna ilə bir yerdə yox olsun!

Kuteykin. Ev sahibinə və onun əhli-əyalına uzun ömürlər dileyir, sakit və xoşbəxt yaşamalarını arzu edirəm.

Sıfirkın. Siz cənablarının yüz il yaşamasını səmim-qəlbədən arzu edirəm. Bu azdır, hələ bir iyirmi il də, daha on beş il də bunun üstünə gəlirəm, saysız-hesabsız yaşayın!

Milon. Paho! Bu ki, bizim əsgərdir! Dostum, sən hara, bura hara?

Sıfirkın. Cənab zabıt, qarnizon hissəsində idim. İndi qulluqdan çıxmışam.

Milon. Bəs nə ilə dolanırsan?

Sıfirkın. Cənabınıza ərz olsun ki, birtəhər dolanıram. Hesabdan bir balaca başım çıxır. Şəhər idarələri məmurları ki var, onların hesab işinə kömək etməklə başımı yola aparıram. Allah axı hamıya elmlili olmağı qismət etməyib: o adamlar ki hesabdan bir şey anlamır, mənə müraciət edirlər, mən də onlara əlimdən gələni əsirgəmirəm: gah hesablarını yoxlayıb düzəldirəm, gah da işlərinə yekun vururam. Onlar da bunun əvəzində mənə bir şey verir, bununla da yaşayıram. Bıkar oturmaq xoşuma gəlməz. Boş vaxtında da uşaqlara dərs deyirəm. Bu cənabların da oğluna üç ildir hesab öyrədirəm, amma bir şey başa düşmür. Elə düz deyiblər: "Quyuya su tökməklə quyusu sulu olmaz!" Adam var, adam var...

Prostakova xanım. Necə? Pafnutyiç, bu nə yalandır deyirsən? Yaxşı eşitmədim. Nə dedin?

Sıfirkın. Elə bir şey demədim. Mən cənabların qulluğuna ərz edirdim ki, elə adam var, on il canına döşeyirsən, beyninə heç nə batmır, elə bil ki, kötükdür; bir başqası bunu elə göydə əzbərləyər.

Pravdin (*Kuteykinə*). Cənab Kuteykin, siz də oxumuş adama oxşayırsınız.

Kuteykin. Bəli, zati-aliləri, mən də oxumuşlardanam. Burda ruhani seminariyasında oxumuşam. Elmi-böyana qədər gəlib çatdım, sonra daha oxumadım. Götürüb baş ruhani idarəsinə belə bir ərizə yazdım. "Mən filankəs filankəs oğlu ki, kilsə suxtalarındanam, elmin dərinliyindən qorxaraq, oxumaqdan azad olunmağımı xahiş edirəm". Onlar da mərhəmət buyurub tez zamanda öz qərarını göndərdilər. Yazmışdılar ki, "Filan tələbənə oxumaqdan azad edin. Atalar deyib ki, inci dənələrini donuzun qabağına tökməyin, tapdayıb əzər".

Prostakova xanım. Bizim Adam Adamiç harda qaldı?

Yeremeyevna. Onun otağına getmişdim, güclə özünü sürüyüb bayıra saldım; o qədər çubuq çəkib ki, tüstüdə göz-gözü görmür. Az qalmışdım boğulam. Yamanca günahkar məlundur.

Kuteykin. Yeremeyevna, bu sözü nahaq deyirsən. Çubuq çəkmək günah deyil.

Pravdin (*kənara*). Kuteykin hələ bir ətəməlik də ələyir.

Kuteykin. Bir çox kitablarda çubuq çəkməyə icazə verilir; Zəburun özündə belə yazılıb: "Bitkilər də insana xidmət üçündür".

Pravdin. Daha harda yazılıb?

Kuteykin. Başqa bir Zəburda da belə yazılıb. Bizim baş keşişin lap balaca bir zəburu var, bizimkilərin səkkizdə biri boyda, onda da yazılıb.

Pravdin (*Prostakova xanıma*). Sizin oğlunuzun dərsinə mane olmaq istəmirəm. Rica edirəm, bağışlayın.

Milon. Xanım, mənə də bağışlayın!

Prostakova xanım. Cənablar, hara gedirsiniz?

Pravdin. Mən bunu öz otağıma aparıram. Çoxdan bir-birini görməyən dostların danışmağa çox sözü olar.

Prostakova xanım. Bəs harda buyurub nahar edəcəksiniz? Bizimləmi, ya öz otağınızda? Bizim süfrə başında ancaq özümüz, öz ailəmiz olacaqdır, bir də Sofyuşka...

Milon. Xanım, sizinlə, sizinlə nahar edəcəyəm.

Pravdin. Bizim hər ikimiz sizin bu iltifatınıza təşəkkür edəcəyik.

Altıncı şəkil

Prostakova xanım, Yeremeyevna, Mitrofan,
Kuteykin və Sıfirkın

Prostakova xanım. Mitrofanuşka, heç olmasa, ruscadan keçən dərşini bir oxu!

Mitrofan. Elə həmişə keçmiş dərşi oxuyacağam?

Prostakova xanım. Mənim əzizim, oxumaq həmişə lazımdır.

Mitrofan. Hə, həmişə lazımdır! Oxuduğum guya başına girəcək! Sən hələ get bir dayımı da bura gətir!

Prostakova xanım. Dayın sənə nə edib ki?

Mitrofan. Daha nə edəcək! Bir yandan onun yumruqları, bir yandan da kitablar... Yox, mən daha cana gəldim, gedib özümü öldürəcəyəm!

Prostakova xanım (*qorxmış halda*). Necə, necə? Nə eləyəcəksən? Əzizim, ağlını başına yığ.

Mitrofan. Çay yaxındadır. Gedib özümü çaya atacağam. Ondan sonra bir də mənim üzümü görərsən!

Prostakova xanım (*özündən çıxmış halda*). Özünü öldürmək? Öldürmək? Sən nə danışırsan?

Yeremeyevna. Dayısı onu yaman qorxudub. Az qalmışdı saçını dartıb yolum. Özü də nəyin üstə... Heç nəyin üstə...

Prostakova xanım (*acıqlı-acıqlı*). Nə deyirdi axı?

Yeremeyevna. Dirənib durmuşdu ki, evlənmək istəyirsən?..

Prostakova xanım. Sonra...

Yeremeyevna. Uşaq da ürəyinin sirrini açıb dedi; dedi ki, "Dayıcan, çoxdan könlümə düşüb". O birdən hirsələnib yerindən qonmasını! Uşağın üstünə elə atıldı ki...

Prostakova xanım (*titrəyərək*). Sonra... bəs sən, a bic haramzada, durub baxdın? Sən onda qardaşımı boğazlamadın, ağzını çəkib cırmadın?

Yeremeyevna. Cırmaq istəyirdim! Elə istəyirdim! Ancaq...

Prostakova xanım. Nə ancaq? Bic haramzada, öz uşağın olsaydı eləyərdin. Özgə uşağıdır də, nə var ki, qoy lap öldürsünlər.

Yeremeyevna. Yox, vallah, billah xanım! Allah özü şahiddir! Elə o anda qardaşın geri səkilməsəydi, mən bilərdim onun başına nə gətirərdim (*dırnaqlarını göstərərək*). Bunları Allah mənə havayı yerə verməyib. Bunları soxardım onun gözüne. Bunlar kar eləməsəydi, dişimlə didib gəmirərdim.

Prostakova xanım. Biz haramzadalar, hamınız sözdə ürək yandırırırsınız, amma işə gələndə...

Yeremeyevna (*ağlayaraq*). Xanım, məgər sizə can yandırmıram. Daha bundan artıq nə eləmək olar?! Sizin yolunuzda canımı da verməyə hazırım... Siz yenə də razı qalmırsınız...

Kuteykin. Bizə buyuruğunuz nədir? Gedəkmi?

Sıfirkin. Xanım, biz hara yollanaq?

Prostakova xanım. Qoca ifritə, hələ bir hönkürüb ağlayır da. Get onların yeməyini ver, sonra da dərhal bura gəl (*Mitrofana*). Mitrofanuşka, gedək, əzizim! Daha mən səni gözümdən o yana qoymaram. İndi mən sənə bir söz deyəcəyəm, o sənə lap xoşuna gələcək, dünyada yaşamağa da həvəsin artacaq. Sən, əzizim, ağıl-lanıb getmişən; indi sənə elə vaxtıdır ki, öz uşaqların ola bilər. (*Yeremeyevna*) İndi görərsən mən o qardaşımın başına nə oyun açacağam! Qoy hamı görsün ki, doğma ana nə deməkdir, dayə nə deməkdir! (*Mitrofanla gedirlər.*)

Kuteykin. Yeremeyevna, sənə həyatın lap zindan əzabıdır. Gedək çörək yeməyə. Dərdini unutmaq üçün qabaqca bir qədəh iç...

Sıfirkin. Sonra da birini... bu da sənə üstə gəlmək hesabın.

Yeremeyevna (*gözüyaşlı*). Ölüb də getmirəm ki, canım qurtarsın. Qırx ildir ki işləyirəm, həmişə də döyülüb-söyülürəm...

Kuteykin. Aldığın sədəqə nədir?

Yeremeyevna. İldə beşcə rubl pul, gündə də beş şillə.

Kuteykinlə Sıfirkin onun qoluna girib aparırlar.

Sıfirkin. Gedək oturaq süfrə dalında, bir doyunca yeyib-içək. Elə yeyib-içək ki, sənə birillik gəlirini vurub ötsün.

İkinci pərdənin sonu

ÜÇÜNCÜ PƏRDƏ

Birinci şəkil

Starodum və Pravdim

Pravdin. Elə ki, süfrədən durub pəncərəyə yaxınlaşdım, sizin karetiniz gördüm; heç kəsə bir söz deməyib sizin qabağınıza yüyürdüm; yüyürdüm ki, sizi könlüm istəyən kimi qucaqlayıb bağrıma basım. Bilsəniz mənim sizə nə qədər hörmətim, məhəbbətim var...

Starodum. Sənin bu hörmətin, məhəbbətin mənim üçün çox qiymətlidir. Buna əmin ola bilsən.

Pravdin. Sizin də bu dostluğunuz mənim üçün ona görə qiymətlidir ki, siz hər adamla bu cür dostluq etmirsiniz. Sizin bu dostluğunuz ancaq...

Starodum. Ancaq sənin kimi adamlardır. Mən rütbəni nəzərə alıb danışmıram. O yerdə ki, rütbə məsələsi başlayır, orda səmimiyyət olmur.

Pravdin. Sizin bu cür əlaqəniz...

Starodum. Buna bir çoxları gülmür. Mən bunun səbəbini bilmirəm. Ancaq mən belə də olub qalacağam. Atam məni öz dövrünün tələbi ilə tərbiyə etmişdir. Mən də sonradan bu tərbiyəni dəyişməyə ehtiyac hiss etmədim. O, Böyük Pyotra xidmət etmişdir. O zaman bir adama "siz" deyil, "sən" deyilərdi; hər ötən özünü cəm şəklində, bir çoxlarının yekunu kimi təsəvvür etməzdi, insanlara hələ bu fikir yoluxmamışdı. Lakin indi tərsinə olub: "siz" deyilənlər ki var, onların çoxu heç birə də deyməz. Mənim atam Böyük Pyotrun sarayında...

Pravdin. Bəs mən çətinmişəm ki, o hərbi qulluqda...

Starodum. O zaman saray adamları döyüşçü idi, lakin döyüşçülər saray adamı deyildi. Atam məni o dövrün ən yaxşı qayda-qanunu, ən gözəl adət-ənənələrlə tərbiyə etmişdir. O zamanlar oxumağa çox da imkan yox idi, bir də ki, boş başları başqalarının ağılı ilə doldurmağı hələ bacarmırdılar.

Pravdin. Doğrudan da o dövrün tərbiyəsi bir neçə qayda-qanundan ibarətdi ki...

Starodum. Yox, bir şeydən ibarətdi: atam mənə həmişə bir şey deyərdi; deyərdi ki, qəlbsiz və ruhsuz adam, adam deyil; qəlbini və ruhunu möhkəm saxla, onda hər dövrdə adam hesab olunacaqsan. Başqa hər şey modadır, dəbdir: ağıl da dəbdir, bilik də dəbdir – gündə bir şəklə girən paltar kimi, düymə kimi.

Pravdin. Siz doğru söyləyirsiniz. İnsanın ən gözəl məziyyəti – onun gözəl ruha malik olmasındadır.

Starodum. Bunsuz ən çox oxumuş ağıllı adam da rozil və miskin bir şeydir. (*Hayacanla*) Ruhsuz, qəlbsiz nədən – yırtıcı heyvandır. Ən xırdaca istək onu hər cür cinayətə sövq edir. Eyni zamanda o nə etdiyini və bunu nə üçün etdiyini yaxşı anlamır, bunun nə kimi nəticələr verəcəyini də düşünmür. Mən gəldim ki, belə bir heyvandan...

Pravdin. Bacımız qızını azad edəsiniz. Bunu bilərəm. O burdadır. Gedək...

Starodum. Dayan! Mənim qəlbim hələ də bu ev sahiblərinə alçaq hərəkətlərinə qarşı nifrətlə doludur. Bir neçə dəqiqə də burda qalaq. Mənim belə bir qaydam var: birdən-birə işə başlamaram.

Pravdin. Bu çox doğru hərəkətdir.

Starodum. Bunu mənə həyat təcrübələri öyrətdi. Əgər mən övvəllər də özümü ələ almağı bacarsaydım, vətənə uzun zaman xidmət etmək şərəfinə nail olardım.

Pravdin. Nə olub ki? Sizin kimi bir adamın başına gələn hadisələrə heç kəs laqeyd baxa bilməz. Bunun səbəbini söyləsəniz, sizə çox–çox minnətdar olaram...

Starodum. Mən başıma gələn hadisələri heç kəsdən gizlətmirəm, deyirəm ki, qoy başqaları belə vəziyyətdə düşəndə, məndən ağıllı hərəkət etsinlər. Bəli, hərbi qulluğa girəndən sonra cavan bir qrafla tanış oldum. Onun adını söyləməyəcəyəm. O məndən aşağı qulluqda idi, özü də “təsadüfi”¹ bir adamın oğlu idi; yüksək zadəganlar dairəsində tərbiyə almışdı; ona elə xüsusi bir təlim də verilmişdi ki, bu hələ bizim təlim və tərbiyəmizə daxil edilməmişdi. Mən var gücümü sərf edib onunla dost olmağa çalışırdım: bu yolla da ondan bir çox şeylər öyrənmək, aldığı təlim və tərbiyənin çatmayan cəhətlərini tamamlamaq istəyirdim. O zaman ki, bizim dostluğumuz baş tutdu, birdən eşitdik ki, müharibə elan edilmişdir. Mən sevinə–sevinə onu qucaqlayıb dedim: “Əzizim qraf! Özümüzü göstərmək üçün bundan yaxşı fürsət elə düşmür. Orduya gedək, bizim nəslin bizə verdiyi zadəganlıq adına layiq olduğumuzu isbat edək”. Birdən qraf dostum qaşqabağını tökdü, mənə soyuq bir halda qucaqlayıb dedi: “Yaxşı yol! Mən bilirəm ki, atam məndən ayrılmaq istəməyəcək”. Bu anda mənim ona qarşı duyduğum nifrəti heç bir şeylə müqayisə etmək olmaz. Mən burda başa düşdüm ki, “təsadüfi” adamlarla hörmətli adamlar arasında bəzən çox böyük fərq olur. Bunu da bildim ki, yuxarı cəmiyyətdə çox xırda təbiətli, miskin ruhlu şəxslər yetişir; mənə aydın oldu ki, ən xəsis bir adam da böyük bilik sahibi ola bilər.

Pravdin. Tamamilə doğrudur.

Starodum. Onu qoyub dərhal vəzifə və qulluğun tələb etdiyi yerə getdim. Çox elə hadisə oldu ki, mən özümü göstərə bilərdim, göstərdim də: bədənimdəki yara yerləri bunun şahididir. Qoşun rəislərinin və qoşunun mənim haqqımda olan gözəl rəyləri mənim üçün ən yüksək mükafatdı. Elə bu arada eşitdim ki, mənim nifrət etdiyim və mənim əvvəlki tanışım olan qrafın rütbəsi artırılmışdır, lakin mənə nəzərdən qaçırıbmışlar; o vaxt mən ağır surətdə yaralanmışdım, xəstəxanada yatırıdım. Belə bir ədalətsizlik mənim ürəyimi parçalayırdı; buna tab gətirə bilməyib dərhal istefa verdim.

Pravdin. Başqa nə etmək lazımdı?

Starodum. Ağıllı hərəkət etmək lazımdı. Düşünmək, hissə qapılmamaq lazımdı. Lakin o anda mən şöhrətpərəstlik hissindən özümü xilas edə bilməmişdim. Aldığım xəbər məni son dərəcə həyəcanlandırmışdı, məni soyuqqanlıqla düşünməyə qoymamışdı. Lakin bunu bilmək lazımdır ki, həqiqi şöhrət rütbədə deyil, görülən işdədir, rütbəni çox vaxt adama verirlər, lakin əsil hörməti vermirlər, bunu mütləq işdə qazanmaq lazım gəlir; ləyaqətli bir xidmət göstərməyə–göstərməyə rütbə almaqdansa, böyük bir iş görüb, kölgədə qalmaq yaxşıdır.

Pravdin. Zadəgan adama hər bir vəziyyətdə qulluqdan çıxmağa icazə verilmirmi?

Starodum. Ancaq bir vəziyyətdə icazə verilir: artıq öz qulluğu ilə vətəne doğrudan–doğruya xeyir verə bilməyəcəyini vicdanı qarşısında yəqin etdikdən sonra çıxıb bilər!

Pravdin. Siz bu sözlərinizlə zadəganların əsil vəzifəsinin nədən ibarət olduğunu hiss etdirirsiniz.

Starodum. Qulluqdan çıxıb Peterburqa gəldim. Burda təsadüf mənə elə bir yerə gətirib çıxartdı ki, bu heç mənim xəyalıma da gəlməzdi.

Pravdin. Nə olub ki?

Starodum. Saraya düşdüm. Mənə saraya apardılar. Görürsənmi?! Bu barədə nə deyə bilərsən?

Pravdin. Bura sizə necə göründü?

Starodum. Çox qərribə. Birinci qərribə gördüyüm şey bu oldu: burda məqsədə çatmaq üçün heç kəs, hamının tanıdığı adi yol ilə getmir; hamı mənzilə tez çatmaq üçün kəsmə yol axtarır.

Pravdin. Bu yol kəsmə də olsa, bəri gəndirmi?

Starodum. Genliyi belədir: iki nəfər üz–üzə gələndə keçib gedə bilmir. Biri o birini yıxır, üstündən addayıb keçir, sonra da dönüb yıxdığını qaldırmır. Yıxılan yıxıldığı yerdə qalır.

Pravdin. Buna görə də burda izzəti–nəfs...

Starodum. Bu izzəti–nəfs deyil, xudbinlikdir. Burada hər kəs özünü son dərəcə sevir; hər kəs ancaq özünü və ancaq bugünkü gününü düşünür. Sənə bir söz deyim, heç inanmağın gəlməz. Burada mən bir çox adam gördüm ki, bütün ömürlərində nə keçmiş, nə də gələcək nəsillər haqqında düşünmüşlər, bu heç onların ağılına da gəlmir.

Pravdin. Lakin sarayda padşaha xidmət edən ləyaqətli adamlar ki var...

¹ XVIII əsrdə II Yekaterinanın xüsusi iltifatına nail olan saray adamlarına “təsadüfi adamlar” deyilirdi. “Təsadüfi” sözü sarayda göstərilən iltifatı ifadə edirdi.

Starodum. Bəli. Onlar saraya xeyir verdikləri üçün, yerlə qalanlar da saraydan mənfəət götürdükleri üçün sarayı tərk etmirlər. Mən birincilər sırasından deyildim, o birilərdən də olmaq istəmirdim.

Pravdin. Yəqin ki, sizi sarayda tanımayıblar.

Starodum. Bu mənim üçün daha yaxşı oldu: fürsət tapıb ordan əziyyətsiz əkilə bildim. Yoxsa məni saraydan iki yol ilə sıxışdırıb çıxara bilərdilər.

Pravdin. Bu hansı yollardır?

Starodum. Dostum, adamı saraydan iki yol ilə sıxışdırıb çıxarırlar: ya sənə üstünə qəzəblənərlər, ya da səni qəzəbləndirərlər. Mən qalib bunların heç birini gözləmədim. Fikirləşdim, bu nəticəyə gəldim ki, adam özgə dahlizində yaşamaqdansa, öz evində yaşasa yaxşıdır.

Pravdin. Bu qayda ilə siz saraydan əliboş çıxdınız? (*Burunotu qabını açır.*)

Starodum (*Pravdinin qutusunda burunotu götürür*). Niyə əliboş? İki nəfər adam bir tacirin yanına gedir. Tacirin beş yüz rubl qiymətində bir burunotu qabı varmış. İkisi də bunu almaq istəyirmiş. Biri alır, o biri almır. Səncə o birisi evə əliboş gedir? Səhv edirsən. O apardığı beş yüz rublu geri qaytarır. Mən də saraydan kəndisiz, lentsiz, rütbəsiz qayıtdım, lakin qəlbimi, namusumu, fikirlərimi evə sağ-salamat gətirdim.

Pravdin. Sizin kimi adamları saraydan buraxmaq deyil, saraya çağırmaq lazımdır.

Starodum. Çağırmaq? Niyə?

Pravdin. Ona görə ki, xəstənin yanına həkim çağırırlar.

Starodum. Dostum! Səhv edirsən. Müalicəsi mümkün olmayan xəstənin yanına həkim çağırmağın nə mənası? Həkim ona heç bir şey cləyə bilməz, əksinə, xəstənin azarı ona da yoluxa bilər.

İkinci şəkil

Əvvəlki və Sofya

Sofya (*Pravdina*). Onların səs-küyü məni lap tənqə gətirdi.
Starodum (*kənara*). Lap anasına oxşayır. Budur mənim Sofyam.

Sofya (*Staroduma baxır*). Allah! O mənim adımlı çəkdi. Ürəyimə dammışdı axı...

Starodum (*onu qucaqlayır*). Sən mənim bacımın qızısan, ürəyimin bir parçasısan!

Sofya (*özünü onun qucağına atır*). Dayıcan, heç bilirsiniz mən nə qədər sevinirəm!

Starodum. Əzizim Sofya! Mən Moskvada eşitdim ki, sən burda bir dustaq kimi yaşayırsan. Mənim indi altmış yaşım var. Çox olub ki, mən əsəbiləşmişəm, amma özümdən razı qalan vaxtım da olub. Lakin məsum, günahsız bir adamın hiyləgər şəxslərin toruna düşməsi məni hər şeydən çox narahat etmiş, qəlbimi parçalamışdır. Mənim ən çox xoşladığım şey – belə məsum adamı hiyləgər şəxslərin torundan xilas etməkdir; bu qədər məni sevindiren iş olmamışdır.

Pravdin. Bunun şahidi olmaq özü də sevindirici bir haldır!

Sofya. Dayıcan! Sizin mənə qarşı olan lütf və inayətimiz...

Starodum. Bilirsənmi, məni həyata bağlayan ancaq sən sən. Qoca vaxtımda sən mənə təsəlli olmağın; mənim qayğı və hamiliyim də sənə xoşbəxtliyindir. Qulluqdan çıxmaqla mən sənə tərbiyənin əsasını qoydum; lakin sənə cəhiz düzəltmək üçün sənədən və sənənin anandan ayrılmağa məcbur oldum.

Sofya. Sizin burda olmamağınız bizi son dərəcə məyus edirdi.

Starodum (*Pravdinə*). Bunun həyatını təmin etmək üçün mən bir neçə il başqa yerə getməyi qərara aldım, orda vicdanımı satmadan, alçaqcasına xidmətlər göstərmədən, vətəni soymadan pul qazanmaq mümkündür: orda pulu torpağın özündən qazanırlar. Torpaq insanlardan ədalətli, riyakarlıq nə olduğunu bilmir, qoyulan əməyə qarşı bəzən bol-bol mükafatlar verir.

Pravdin. Eşitdiyimə görə siz orda daha çox varlana bilirsinizmiş.

Starodum. Bu nəyə lazımdır ki?

Pravdin. Başqaları kimi dövlətli olmaq üçün.

Starodum. Dövlətli? Dövlət nə deməkdir? Sən bilirsənmi ki, bir adamın nəfsini təmin etmək üçün bütün Sibir də azlıq edər? Dostum! Hər şey adamın istəyindən asılıdır. Təbiətin qoyduğu yol ilə get – heç vaxt kasıb olmazsan. İnsanların dediyinə qulaq as – heç vaxt dövlətli olmazsan.

Sofya. Dayıcan, sizin söylədiyiniz lap həqiqətdir!

Starodum. Bəli, mən pul yığdım, o qədər yığdım ki, səni ərə verəndə layiqli ər qarşına çıxsa, onun kasıblığı işə mane olmasın.

Sofya. Bütün həyatım boyu sizin sözləriniz mənim üçün qanun olacaqdır.

Pravdin. Onu ərə verəndən sonra uşaqlara da pul saxlamaq pis olmazdı.

Starodum. Uşaqlara? Uşaqlara dövlət saxlamaq? Heç fikrimdə də yoxdur. Onlar ağıllı olarsa, bunsuz da işlərini yola verərlər. Yox, axmaq olarsa, dövlətin onlara nə xeyri? Mən elə oğlanlar görmüşəm ki, bütün zər-zibə içində, amma başları bomboş! Yox, dostum! Pulun olması – məziyyətin olması demək deyil. Kötük qızıldan da olsa, yenə də kötük olub qalır.

Pravdin. Bununla belə biz yenə görürük ki, pul adamı çox vaxt rütbəyə aparıb çıxarır, rütbə də şan-şöhrətə; şan-şöhrət sahibinə hörmət edirlər.

Starodum. Hörmət! Əsil hörmət – insanın mənəvi məziyyətinə edilən hörmətdir! Ancaq belə hörmət insana xoş gəlməlidir. Rütbəni pul ilə, şan-şöhrəti də rütbə ilə qazanmayanlar belə mənəvi hörmətə layiqdirlər.

Pravdin. Çıxardığınız nəticə tamamilə doğrudur.

Starodum. Bu nə səs-küydür?

Üçüncü şəkil

Əvvəlkilər, Prostakova xanım, Skotinin, Milon.

Milon Prostakova xanımın Skotini ayrır.

Prostakova xanım. Burax. Burax məni. Qoy əlim onun sifətinə çatsın... Qoy bir...

Milon. Xanım, buraxmaram, acığınızı gəlməsin!

Skotinin (*hirsli-hirsli parikini düzəldir*). Bacı, əl çək məndən! İş vurmağa qalsa, vallahi qol-qabırğanı sındıram.

Milon (*Prostakova xanım*). O ki sizin qardaşınızdır; yoxsa yadınızdən çıxarmısınız?

Prostakova xanım. Ürəyim partlayır! Qoy bir onu əzişdirim!

Milon (*Skotininə*). Bu sizin bacınız deyilmi?

Skotinin. Niyə gizlədim ki, ikimiz də bir yuvanın quşuyuq. Gör necə qışqırıq-bağırıq salıb?

Starodum (*gülməkdən özünü saxlaya bilməyərək Pravdinə*). Mən qorxurdum ki, bunlara acığım tuta! Amma indi gülməkdən özümü saxlaya bilmirəm.

Prostakova xanım. Kimə? Kimə gülürsünüz? Bu hardan gəlib?

Starodum. Xanım, hirsələnmə! Mən ömrümdə belə gülməli şey görməmişəm.

Skotinin (*boynundan tutaraq*). Sizə gülmək gələr, amma mənim işim bitib.

Milon. Bir yerini əzib-eləməyib ki?

Skotinin. Əllərimlə üzümü tutdum, o da boynumu cırmaqladı... Pravdin. İncidirmi?

Skotinin. Dırnaqları bir az boynuma batıb...

Prostakova xanım bu dəfə danışanda Sofya gözleriyle Milona işarə edir ki, qarşısında duran Starodumdur.

Prostakova xanım. Batıb!.. Sən, qardaş, Allahına şükür elo ki, cənab zabıt burda oldu, yoxsa mən bilərdim sənə başına nə oyun açardım. Qoyarammı bir adam mənim oğlumun üstünə ayaqlansın? Heç atasını da qoymaram! (*Staroduma.*) Cənab, burda nə olub ki? Gülməli bir şey yoxdur. Acığınız gəlməsin. Neyniyim, ana ürəyidir. Heç eşidilibmi ki, qanacaq it öz küçüklərini qorumasın? Mən bilmək istərdim: sən kimsən və kimlərə tərif buyurursan?

Starodum (*Sofyanı göstərərək*). Onun yanına gəlmişəm. Dayısı Starodumam.

Prostakova xanım (*çəkina-çəkina və qorxa-qorxa*). Necə? O sənən? Sən cənablarısan. Mənim əziz qonağım! Ah, heç mənim kimi də axmaq arvad olarmı! Səni beləmi qarşılamaq lazımdı? Sənə kimi hörmətli bir atanı... Bizim bütün ümidimiz sənədir... Sən bizim gözümüzün bəbəyisən. Atacan! Bağışla məni! Mən axmağam. Təmiz özümü itirmişəm. Hanı ərim? Hanı oğlum? Elə bil sahibsiz bir evə gəlmişəm? Allahın qəzəbi keçib mənə! Hamı ağlını itirib. Ay qız! Ay qız! Palaşka! Ay qız!

Skotinin (*kənara*). Bu da qızın dayısı!

Dördüncü şəkil

Əvvəlkilər və Yeremeyevna

Yeremeyevna. Nə buyurursunuz?

Prostakova xanım. Sən qızsan, ay itin qızı it? Mənim evimdə sən bədheybət kaftardan başqa ayrı qulluqçu-zad yoxdur? Palaşka hanı?

Yeremeyevna. Xanım, azarlayıb. Səhərdən yatır.

Prostakova xanım. Yatır! Ah, haramzada! Yatır! Elə bil ki, nücabandır.

Yeremeyevna. Xanım, elə qızdırıb ki, özü də bir ucdan sayıqlayır...

Prostakova xanım. Sayıqlayır, haramzada! Elə bil ki, nücabandır! Get orimi, oğlumu bura çağır! Denən ki, Allahın bizə olan mərhəmətindən əziz Sofyuşkanın dayısı, yolunu gözlədiyimiz qonaq təşrif buyurub. Di yüyür, cəhənnəm ol!

Starodum. Xanım, niyə belə əl-ayağa düşürsünüz? Mən ki Allahın mərhəmətindən sizin qohumunuz deyiləm, mən ki Allahın mərhəmətindən sizin tanışımız deyiləm.

Prostakova xanım. Sənin birdən-birə gəlişin mənim ağlımı əlimdən aldı. Ah, bizim vəli-nemətimiz, qoy heç olmasa səni bir yaxşıca qucaqlayım!..

Beşinci şəkil

Əvvəlkilər, Prostakov, Mitrofan və Yeremeyevna. Starodum bu dəfə danışanda, orta qapıdan içəri girən Prostakovla oğlu gəlib onun dalında dayanır. Prostakov növbə çatan kimi Starodumu qucaqlamağa, oğlu da onun əlini öpməyə hazır durur. Yeremeyevna əlləri düşündü, bir az kənarda donub qalır, gözlərini bərəldərək kölə yaltaqlığı ilə Staroduma baxır.

Starodum (*istəmədən Prostakova xanımı qucaqlayır*). Xanım, bu qədər iltifat göstərməniz tamamilə artıqdır. Bu heç lazım da deyil. (*Özünü birtəhər onun əlindən qurtarır, yana dönür, qollarını açıb duran Skotinin dərhal onu qucaqlayır.*) Məni qucaqlayan bu adam kimdir?

Skotinin. Mənəm, bacımın qardaşıyam.

Starodum (*iki nəfəri də görüb səbirsizliklə*). Bəs bunlar kimdir?

Prostakov (*onu qucaqlayaraq*). Mən arvadımın

əriyəm.

Mitrofan (*əlini tutmaq istəyir*). Mən də anamın oğluyam.

Milon (*Pravdina*). Mən indi tanışlıq verməyəcəyəm.

Pravdin (*Milona*). Mən sonra səni ona təqdim edərim.

Starodum (*əlini Mitrofana vermir*). Bu da əlimi tutub öpmək istəyir. Görünür onu yaxşı tərbiyə ediblər.

Prostakova xanım. Mikrofanuşka, danış. De ki, cənab mən necə sənin əlini öpməyim? Sən mənim ikinci atamsan.

Mitrofan. Əmican, mən necə sənin əlini öpməyim?! Sən mənim atamsan... (*Anasına*) Neçənci atamdır dedin?

Prostakova xanım. İkinci.

Mitrofan. İkinci? Əmican, ikinci atamsan.

Starodum. Mən sənin nə atanam, nə də əmin.

Prostakova xanım. Əzizim, uşaq bəlkə də xoşbəxtliyi elə bu sözlərdə tapacaq. Bəlkə də Allah elə elədi ki, elə o doğrudan da sənin qardaşın oğlu oldu.

Skotinin. Bəs mən? Mən onun qardaşı oğlu ola bilmərəm. Ay bacı, bacı!

Prostakova xanım. Qardaşım, mən burda səninlə ağızlaşmağa durmayacağam. (*Staroduma*) Mən ömrümdə heç kəslə söyüşməmişəm. Mənim xasiyyətim belədir. Lap məni söyüb biabır eləsələr, ağızımı açıb birçə kəlmə də söz demərəm. Mənim kimi yazıq arvadı incidən adam ki var, qoy Allah özü onun cəzasını versin.

Starodum. Xanım, sən qapıdan görünən kimi mən sənin necə adam olduğunu dərhal başa düşdüm.

Pravdin. Mən də üç gündür ki, onun gözəl xasiyyətli olmasının şahidiyəm.

Starodum. Belə bir əyləncəyə mən bu qədər tamaşa eləyə bilmərəm. Sofyuşka, əzizim, sabah səhər səninlə Moskvaya gedirik.

Prostakova xanım. Ah, cənab, nədən belə acıqlandıınız?

Prostakov. Nədən belə kəməltifat oldunuz?

Prostakova xanım. Necə? Sofyuşkadan ayrı düşək? Camımız-ciyərimiz olan Sofyuşkadan? Mən dərddən çərləyib ölərəm.

Prostakov. Mən elə burdaca məhv olaram.

Starodum. Siz ki onu belə sevirsiniz, qoy onda sizə şad xəbər deyim: mən Sofyuşkanı Moskvaya ona görə aparıram ki, onu xoşbəxt edim. Orda gözəl məziyyətləri olan, çox ləyaqətli cavan bir oğlan var, Sofyuşkanı ona ərə verəcəyəm.

Prostakova xanım. Ah, öldüm!

Milon. Gör mən nə eşdirəm!

Sofyanı heyrət alır.

Skotinin. Bir bax da!

Prostakov təəssüflə əlini əlinə vurur.

Mitrofan. Gör ha.

Yeremeyevna dərddli-dərddli başını bulayır. Pravdinin üzündə təəccüb əlaməti görünür.

Starodum (*hamının təşvişə düşdüyünü görür*). Bu nədir? (*Sofyaya*) Sofyuşka, əzizim, səni də təşviş içində görürəm. Olmaya, mənim sözlərim səni məyus elədi? Mən sənin atanı əvəz edirəm. İnan ki, mən atalıq haqqının nə olduğunu başa düşürəm. Ata heç istərmə qızı bədbəxt olsun? Ata öz qızını əyri yolda götürkən, onu bu yoldan döndərmək istəməzmi? Q ki qaldı ləyaqətli bir ər seçmək, bu – qızın öz könül işidir. Əzizim, sən tamamilə arxayın ola bilərsən. Sənin seçdiyən və sənə layiq olan oğlan, kim olursa olsun, mənim də həqiqi dostum olacaq. Hər kimə istəsən, gedə bilərsən.

Hamı sevinir.

Sofya. Dayıcan. Mən heç vaxt sizin sözlünüzdən çıxmayacağam.

Milon (*kənar*). Belə də gözəl insan olurmu!

Prostakova xanım (*sevinə-sevinə*). Bax, ata buna deyərəm. Belə ataya kim qulaq asmaz! Hər kəsə istəyirsən get, ancaq bu adam sənə layiq olsun! Belədir, cənab, belədir! Doğrudur! Burada ancaq bir şey var: kənar adamlar görəkdir yaxın qoyulmasın. Göz qabağında ki, zadəgan bir oğlan var, cavan bir oğlan...

Skotinin. Özü də ki, yepyekə bir oğlan.

Prostakova xanım. Məziyyətləri sən deyən çox olmasa da...

Skotinin. Hər halda donuz saxlamağı yaxşı bacarır...

Prostakova xanım. Bu qayda ilə işi yoluna

qoyaq. Allah mübarək eləsin!

Skotinin. Bir yaxşı toy eləyək!

Starodum. Çox gözəl məsləhətdir! Görürəm ki, heç öz xeyrinizi güdmürsünüz...

Skotinin. Hələ harasıdır! Mənimlə lap yaxın olandan sonra hələ çox şeylər görəcəksiniz. Bilirsinizmi, bura çox basırıqdır. Bir azdan sonra sənin yanına tək gələcəyəm. Məsələn yoluna qoyarıq. Lovğalıq olmasın, özüm barədə birçə bunu deyə bilərəm: mənim kimisi çox az tapılar. (*Kənarə çəkilir.*)

Starodum. Bax, bu tamamilə doğrudur.

Prostakova xanım. Cənab, sən təəccüb eləmə ki, mənim bu qardaşım...

Starodum. Bu sizin qardaşınızdır?

Prostakova xanım. Bəli, cənab! Mənim bu doğma qardaşım və mən ata tərəfdən Skotininlərdənəm. Rəhmətlik atam mənim rəhmətlik anamı alır. Anama çox doğan arvad ləqəbi veribləmiş. Onun on səkkiz uşağı olur. Onlardan birçə mən qalmışam, bir də bu qardaşım; qalanları Allahın əcalilə ölüb. Bəziləri hamamda boğulub, üçü mis qazanda süd içəndən sonra ölüb, ikisi bayram günündə kilsə zəngi qülləsindən düşüb ölüb, qalanları da elə belə azarlayıb ölüb.

Starodum. Bundan görünür ki, sizin ata-ananız da necə adammış.

Prostakova xanım. Cənab, qədim dövrün adamları idi! Onların zamanəsi bizim zamanə kimi deyildi. O zaman bizi oxutmazdılar. Görərdin ki, yaxşı-yaxşı adamlar dedəmin yanına gələrdi, onu başa salmaq istərdilər ki, heç olmasa, oğlunu oxumağa qoysun. Rəhmətlik dedəm də, Allah onu cənnətlik eləsin, bu qədər deyilənlərə qətiyyə baxmazdı. Bəzən çağırıb deyərdi: "Əgər bu kafirlərdən bir şey öyrənsə, boğub öldürərəm. Skotininlər görəkdir dərş nə deyilən şey olduğunu bilməsin!"

Pravdin. Bununla belə siz oğlunuza bəzi şeylər oxudursunuz.

Prostakova xanım. Cənab, indi zamanə dəyişib. (*Staroduma*) Oğlumuza hər şeyi oxutmağa çalırıq, bunun üçün də heç bir şeyimizi əsirgəmirik. Mənim Mitrofanuşkam günlərlə kitabın üstündən durmur. Axı, ana ürəyi buna tab gətirmir. Hərdən də yazığım gəlir.

Sonra fikirləşirəm ki, eybi yoxdur, bunun qabağında o elə bir oğlan olacaq ki, gəl gör! Cənab, bu üzümüzə gələn qışda onun on altı yaşı tamam olur. Evlənmək vaxtıdır, amma müəllimlər elə gəlib dərs deyir, bircə saatını da boş keçirmir. Bu saat ikisi dəhlizdə durub gözləyir. (*Yeremeyevnaya göz vurur ki, onları çağırırsın.*) Moskvada beş ilin müddətinə, bir əcnəbi alman tutmuşuq. Başqaları tovlayıb aparmasın deyər onunla bağladığımız müqaviləni polis idarəsinə də bildirmişik. Boynuna götürüb ki, biz nə istəsək, onu oxudacaq, bundan başqa öz bildiyini də öyrədəcək. Bu əcnəbini tutduq. Pulunu da hər ay qabaqca veririk. Cənab, mən istərdim ki, sən özün Mitrofanuşkaya bir baxıb fərəhlənəydin, özün görəydin ki, o nələr öyrənib.

Starodum. Xanım, mənim belə şeylərdən başım çıxmaz.

Prostakova xanım (*Kureykini və Sıfirkinini görüb*). Bu da müəllimlər! Mənim Mitrofanuşkam, gecə-gündüz rahatlıq nə olduğunu bilmir. Adam öz övladını tərif eləməz, yaxşı deyil, ancaq mən bir şey demək istəyirəm, kimin Allah qismətinə salsın, kim bunun arvadı olsa, o xoşbəxt olacaq.

Pravdin. Bunlar hamısı yaxşı, xanım, siz ancaq bir şeyi unutmayın ki, sizin qonağınız indicə Moskvadan gəlib, ona dincəlmək – sizin oğlunuzun tərifini eşitməkdən daha artıq lazımdır.

Starodum. Bəli, etiraf edirəm ki, mən həm yol əziyyətindən, həm də burda gördüklərimdən və eşitdiklərimdən məmnuniyyətlə dincəlmək istərdim.

Prostakova xanım. Ah, əzizim! Hər şey hazırdır. Özüm öz əlimlə sənə otaq hazırlamışam.

Starodum. Təşəkkür edirəm. Sofyuşka, məni ötür.

Prostakova xanım. Bəs biz burda nəyik? Cənab, icaze ver, sizi mən də, oğlum da, ərim də ötürək. Biz sizdən ötrü lap Kiyeve piyada gedərik, tək bizim işimiz düzəlsin.

Starodum (*Pravdinə*). Bəs biz nə vaxt görüşəcəyik? Mən dincələndən sonra bura gələcəyəm.

Pravdin. Mən də burda sizi görmək şərəfinə nail olacağam.

Starodum. Ürəkdən şadam. (*Milon ehtiramla ona təzim edir, o da Milona hörmətlə baş ayır.*)

Prostakova xanım. Rica edirəm, buyurun.

Müəllimlərdən başqa hamı gedir. Pravdinlə Milon bir qapıdan, yerdə qalan da başqa qapıdan çıxır.

Altıncı şəkil

Kuteykin və Sıfirkin

Kuteykin. Heç belə də şey olar! Səhərdən bəri burda avara olub qalmışuq... Bütün günümüz burda boş-boşuna keçir.

Sıfirkin. Bizim ömrümüz elə belə gəlib gedir də! Nə işimiz var, nə macalımız. Yeməyimiz də yaman pis olub. Bu gün bizə, gördün də, necə xörək verdilər?..

Kuteykin. Yaxşı ki, yolda ağıma gəldi, kilsə üçün qoğal bişən evə girib bir neçə qoğal ötürdüm, yoxsa axşama kimi acından lap it kimi ulayardım.

Sıfirkin. Görürsənmi burdakı ağalar necə vücutdur!

Kuteykin. Qardaş, burdakı qulluqçuların həyatını görürsən də... Sən özün olmusan, vuruşlarda iştirak etməsən, bərkdən-boşdan çıx-mısan, amma burda tir-tir titrəyirsən. Qorxudan...

Sıfirkin. Bura, əşi, ayrı aləmdir! Hər gün burda elə atışma başlayır ki, birdən üç saat davam eləyir. (*Ah çəkir.*) Eh, başımız yamanca əngələ düşüb! Dərddən adamın canı üzülür!

Kuteykin (*ah çəkərək*). Heç demə, qardaş. Yamanca kələyə düşmüşük...

Sıfirkin. Sidonç, niyə elə ah çəkdin?

Kuteykin. Pafnutyeviç, nə deyim, elə sən özün də mən dərdə deyilsənmi?

Sıfirkin. İstər-istəməz adamı fikir götürür... Allah mənə bir şagird yetirib, bir mülkədar balası... Üç ildir ki, onunla çənə-boğazam! Daha əldən düşmüşəm, amma heç nə bilmir.

Kuteykin. Bizim elə dərdimiz birdir. Mən də dörd ildir ki, onunla əlləşirəm. Birtəhər ona bir-iki şey öyrətmişəm. Bundan başqa, ayrı bircə cümlə də oxuya bilmir; elə bildiyini təkrar edib dururam. Bu öyrəndiyini yaxşı bilsə, yenə dərd yaradır, bunu da hiqqana-hıqqana, hecalaya-hecalaya, dayana-dayana oxuyur, oxuduğunun da mənasını qanmır.

Sıfirkin. Təxsir bilirsən kimdədir? O əcnəbi alman ki var, bax, ondadır. Uşaq tabaşiri əlinə götürən kimi o, qapıda hazır olur. Uşağı buraxır, mən də ki, rədd olub gedirəm.

Kuteykin. Mənim də heç bir taqsırım yoxdur. Elə ki barmağımla yazını göstərirəm, o kafir oğlu kafir gəlib durur gözümün qabağında. Uşağın başını tumarlayır. Məni də it kimi qovalayır.

Sıfirkin (*acıqlı*). O müftəxoru əsgər qaydası bir yaxşı kötəkləşəydim, ürəyimdən tikan çıxardı. Qoy ondan sonra mənə nə eləyirlər eləsinlər.

Kuteykin. Mən də onu bir möhkəmcə əzişdirərdim, qoy sonra mənə lap qamçı ilə döysünlər.

Yeddinci şəkil

Əvvəlkilər, Prostakova xanım və Mitrofan

Prostakova xanım. Əzizim, Mitrofanuşka, o nə qədər ki, dincəlir, sən heç olmasa dərslərini oxu, heç olmasa bir səsini çıxarsın, qoy o eşitsin ki, sən necə çalışırsan.

Mitrofan. Bunu elədim, sonra?

Prostakova xanım. Sonrası da budur ki, evlənersən.

Mitrofan. Ana, bir mənə qulaq as. Mən indi çalışıb dərslərini öyrənərdim; ancaq, bu axırıncı dərslər olsun; bir də ki, bu gün nişan işi qurtarsın.

Prostakova xanım. Allah qoysa! Allah necə istəsə, elə də olacaq.

Mitrofan. Daha səbrim tükənib. Mən daha oxumaq istəmirəm, evlənmək istəyirəm. Sən özün bu fikri mənə başıma saldın. Xoşuna gəlmirsə, taqırs özündədir. Yaxşı, otururam dərslərini öyrənməyə.

Sıfirkin qrifelin ucunu yonur.

Prostakova xanım. Mən də elə burda otururam. Əzizim, Sofyuşkanın pulunu qoymaq üçün sənə bir kisə toxuyuram.

Mitrofan. Yaxşı, a qarnizon siçanı, taxtanı ver! De görüm, nə yazım?

Sıfirkin. Zati-aliləri, siz həmişə nahaq yərə mənə nalayiq sözlər deyirsiniz.

Prostakova xanım (*toxuya-toxuya*). Siz allah, bir buna baxın! Uşaq ağzını açmamış özündən çıxır. Guya Pafnutiyiçə söz demək olmazmış!

Sıfirkin. Zati-aliləri, niyə hirsələnirəm ki? Belə bir məsəl var: "İt hürər, karvan keçər".

Mitrofan. Yaxşı, keçən dərslərdən bir şey de.

Sıfirkin. Zati-aliləri, elə həmişə keçən dərslər, keçən dərslər... Bununla sən qabağa getməzsən!

Prostakova xanım. Pafnutiyiç, bu sənə işin deyil. Mitrofanuşkanın qabağa getməyi xoşlamaması mənə lap ürəyimdəndir. Onda ki, o ağıl var, onunla çox-çox qabağa getmək? Allah eləməsin!

Sıfirkin. Yaxşı, hesabdan məsələ verirəm. Misal üçün, sən buyurub mənəmlə yol getməli oldun. Sidorici də özümüzə götürdük. Üçümüz...

Mitrofan (*yazır*). Üçümüz...

Sıfirkin. Yolda, misal üçün, üç yüz rubl pul tapdıq.

Mitrofan (*yazır*). Üç yüz.

Sıfirkin. Bu pulu bölüşməli olduq. İndi də görüm, hərəyə nə qədər düşür?

Mitrofan (*piçıldaya-piçıldaya hesablayır*). Bir dəfə üç – üç. Bir dəfə sıfır – sıfır. Bir dəfə sıfır – sıfır.

Prostakova xanım. Nə, nə? Nəyi bölmək?

Mitrofan. Üç yüz rubl ki tapmışıq, üçümüzün arasında bölmək.

Prostakova xanım. Əzizim, o çox nahaq söz danışır. Pul ki tapdın, heç kəslə bölüşmə. Özün götür. Belə axmaq-axmaq şeyləri öyrənmə!

Mitrofan. Pafnutiyiç, eşidirsən nə deyir? Ayrısını söylə.

Sıfirkin. Zati-aliləri, yaz. Dərslər verdiyim üçün ildə mənə on rubl pul verirlər.

Mitrofan. On rubl.

Sıfirkin. Doğrudur, indi ola bilməz, amma birdən ağa, sən mənə bir şey öyrəndin. Amma, ağa, pis olmazdı, bu on rublun üstünə bir on rubl da artıraydılar.

Mitrofan (*yazır*). Yaxşı, bu da on.

Sıfirkin. Belə olsaydı, ildə mən nə qədər almış olardım?

Mitrofan (*piçıldaya-piçıldaya sayır*). Sıfırın üstə sıfır gələrsən, eylər sıfır. Birin üstə bir... (*Fikrə gedir*.)

Prostakova xanım. Əzizim, boş yərə heç zəhmət çəkmə! Heç birçə qəpik də artırmaram. Nə üçün də artırım? Bari, bir elm də ola! Sənə əziyyətdən başqa bir şey vermir, özü də lap boş yərə. Ortada ki, pul yoxdur, nə üçün də zəhmət çəkib sayaq. Pul olar, Pafnutiyiçsiz də yaxşıca sayə bilərik.

Kuteykin. Pafnutiyç, sən işini qurtardın. İki məsələ həll olundu. Gəlib ki, yoxlamayacaqlar.

Mitrofan. Sən qorxma, qardaş. Anam belə şeylərdə səhv etməz. Kuteykin indi sən gəl görüm! Gəl dünənkini öyrət.

Kuteykin (*kilsə kitabını açır, Mitrofan əlfəcini götürür*). Dua ələyib başlayaq. Mən dedikcə sən də diqqətlə de. "Mən soxulcanam..."

Mitrofan. "Mən soxulcanam..."

Kuteykin. Soxulcanam, yəni ki, heyvanam. Yəni, "mən heyvanam..."

Mitrofan. "Mən heyvanam..."

Kuteykin. "Adam deyiləm".

Mitrofan. "Adam deyiləm".

Kuteykin. "İnsanlığ üçün həqarətəm".

Mitrofan. "İnsanlığ üçün həqarətəm".

Kuteykin. "Və rəza"...

Səkkizinci şəkil

Əvvəlkilər və Vralman

Vralman. Bay-bay-bay. İndi mən görürəm. Görürəm ki, uşağı öldürmək isteyirlər! Xanım! Öz balana yazığın gəlsin. Bunu ki, sən doqquz ay öz qarında gözdirmisən. Bu məlunları, bu xəbisləri qov getsin. Sən bu axmaqlardan nə gözləyirsən! Özün görürsən ki, nə qayırırlar! Uşağı korlayarlar!

Prostakova xanım. Doğru deyirsən, Adam Adamıç, doğru deyirsən! Mitrofanuşka, əzizim, oxumaq ki, sənün başın üçün belə təhlükəlidir, onda bəsdir, oxuma.

Mitrofan. Mənim özüm üçün də.

Kuteykin (*kilsə kitabını örtərək*). Qurtardıq. Allaha çox şükür.

Vralman. Xanım, sənə nə lazımdır? Nə? Allah verən sağlam oğul, ya ağıllı, Aristotel kimi oğul, özü də ölsün?

Prostakova xanım. Adam Adamıç, nə deyirəm ki! Dünən axşam da o az yemək yeyib...

Vralman. Ana, bir özün fikirləş: dünən o qarını yeməklə qəderindən artıq doldurmuşdu, gör necə əziyyət çəkdi? Axı onun başı qar-

nından çox-çox zəifdir: bu başı heç qəderindən artıq biliklə doldurmaq olarmı? Allah eləməsin!

Prostakova xanım. Adam Adamıç, doğru deyirsən! Bir də ki, neynəyəsən axı? Əgər oxumaz, Peterburqa gedəndə deyirlər ki, axmaqdır. İndi o qəder ağıllı adam əmələ gəlib ki... Mən onlardan qorxuram.

Vralman. Xanım, nahaq qorxursunuz. Ağıllı adam heç vaxt onunla mübahisəyə girişməyəcək, qoy o da ağıllı adamlarla durub-oturmasın. Gör onda necə rahat yaşayacaq!

Prostakova xanım. Mitrofanuşka, eşidirsənmi, sən belə yaşamalısən!

Mitrofan. Ana, mənim özümün də ağıllı adamlarla aram olmaz. Özüm kimilər xoşuma gələr.

Vralman. Öz taylarından özünə yoldaş seçərsən.

Prostakova xanım. Adam Adamıç. Bunları axı hardan tapmaq olar?

Vralman. Xanım, bunun fikrini çəkmə! Sənün ki, bu əziz oğlun var, dünyada bunun kimisi çox-çoxdur: milyon-milyon. Əlbət ki, o bunlardan özünə yoldaş tapacaq.

Prostakova xanım. Burası da var ki, mənim oğlum zirəkdir, diribaşdır.

Vralman. Siz ancaq onun beynini oxumaqla yormayın! Rus sərf-nəhvi! Hesab! Allah, bunlardan adam necə də çərləyib ölmür! Elə bil ki, rus zadəganı rus sərf-nəhvini oxumasa, dünyada yaşaya bilməz!

Kuteykin (*kənara*). Səni görüm dilin qurusun!

Vralman. Elə bil ki, bu hesab ortaya çıxmadan əvvəl adamlar hamısı axmaqmış.

Sıfırkin (*kənara*). Əlbət, əlimə keçərsən. Gör sənün qabırğalarını necə əzirəm.

Vralman. O ancaq dünyada necə dolanmağın təhrini bilməlidir. Mən dünyanı beş barmağım kimi tanıyıram. Mən başımı soxmadığım iş qalmayıb!

Prostakova xanım. Adam Adamıç, əlbət ki, sən dünyanı yaxşı tanıyırsan. Mən elə bilirəm ki, Peterburqda sənün heç tanımadığın, bilmədiyini şey yoxdur.

Vralman. Əlbət ki, xanım, əlbət ki! Mən həmişə adamlara baxmağa çox həvəsli idim. Görərdin ki, bayram günü Yekaterinqofa

çoxlu karet gələrdi, içində də ağalar. Mən həmişə onlara baxardım. Elə olardı ki, birçə dəqiqə də qozladan düşməzdim.

Prostakova xanım. Hansı qozladan?

Vralman (*kənara*). Bay-bay-bay! Gör nə yalan dedim! (*Bərk-dən.*) Xanım, sən özün bilirsən ki, həmişə şeyə yuxarıdan yaxşı baxılır. Bəli, elə olurdu ki, mən tanış bir adamın karetinə minərdim, qozladan hər tərəfə baxardım.

Prostakova xanım. Əlbət ki, hündürdən baxanda adamı çox şey görür. Ağıllı adam bilir ki, hara çıxmaq lazımdır.

Vralman. Sizin də öziz oğlunuz özünü bir yuxarı yerə atar: həm insanları görər, həm də özünü göstərər. Qoçaq oğlandır.

Mitrofan durduğu yerdə eşələnir.

Vralman. Qoçaq oğlandır. Yəhərsiz-yüyənsiz at kimi bir yerdə dayanmır. Di get! İtil!

Mitrofan qaçıb gedir.

Prostakova xanım (*fərəhlənir*). Evləndirmək istəyirəmsə də, arıma lap uşaqdır. Görək gedəm dalınca, sonra gedib başa düşməz, dəcəlliyindən qonaqları acıqlandırar.

Vralman. Get, xanım, get! O quş kimi bir şeydir. Gözün görək onun üstündə olsun.

Prostakova xanım. Adam Adamıç, sağ olun. (*Gedir.*)

Doqquzuncu şəkil

Vralman, Kuteykin və Sıfirkin

Sıfirkin (*istehza ilə*). Bir bunun sifətinə bax!

Kuteykin (*istehza ilə*). Danışdığı sözüne bax!

Vralman. Nədanlar, dişinizi niyə elə qıcıyırsınız?

Sıfirkin (*çiyninə vuraraq*). Ay alman bayquşu, bəs sən niyə elə qaşqabağımı tökürsən?

Vralman. Ox, ox! Nə ağır əlin var!

Kuteykin (*çıynına vuraraq*). Ay məlun yapalaq! Gözlərini niyə döyürsən?

Vralman (*yavaşca*). Əcəb cə kələyə düşdüm. (*Bərkdən.*) Məni ələ salmışımız-nədi? Mən sizin üçün uşaq-zadam?

Sıfirkin. Özün havayı yerə çörək yeyirsən, özgələrinə də iş görməyə qoymursan. Hələ bir dilin var danışsın!

Kuteykin. Əclaf laməzhəb, sən çox qudurmusan. Heç kəsi bəyənmirsən.

Vralman (*cəsarətlə*). Siz nə haqq ilə mənim kimi alim bir şəxsi incidirsiniz? Bu saat adamları çağırıb bura yığaram.

Sıfirkin. Biz də sənə təzim edərik. Mən yazı taxtası ilə...

Kuteykin. Mən də bu dua kitabı ilə.

Vralman. Mən gedib xanıma sizdən şikayət eləyəcəyəm.

Sıfirkin yazı taxtasını, Kuteykin də kitabı onun üstünə qaldırır.

Sıfirkin. Vurram, başın partlar.

Kuteykin. Elə vurram, dişlərin qarnına gedər.

Vralman qaçır.

Sıfirkin. Hə. Belə qorxub qaçarsan!

Kuteykin. Məlun, o necə götürüldü!

Vralman (*qapı ağzından*). Bə haramzadalar, nə eləyə bildiniz? Bir bunlara baxın!

Sıfirkin. Qaçmasaydın, görərdin başına nə oyun açardıq!

Vralman. İndi sizdən qorxmuram! Qorxmuram!

Kuteykin. Bə vələdüzzina, gəlib burda kök salıb! Siz kafirlərin hamısını burdan qovmaq lazımdır.

Vralman. Birinin öhdəsindən gələ bilmədiniz, onda qalmış hamısı ola!

Sıfirkin. Bir tək mən onunuza cavab verərəm.

Kuteykin. Vallahi siz nacinslərin kökünü kəsərəm!

Üçüncü pərdənin sonu

DÖRDÜNCÜ PƏRDƏ

Birinci şəkil

Sofya

Sofya (*təkdir, saata baxaraq*). Dayımın gəlməyinə az qalıb. (*Oturur.*) Burda onu gözləyəcəyəm. (*Kitabı açıb bir qədər oxuyur.*) Bu doğrudur. Adamin ki vicdanı sakit oldu, qəlbi də sakit olur! (*Kitabdan yenə də bir qədər oxuyur.*) Xeyirxahlıq qaydalarını sevməmək olmaz. Bunlar insanı ağ günlərə çıxarır. (*Yenə kitabdan bir qədər oxuyur. Başını qaldıranda Starodumu görür, qalxıb ona sarı yüyürür.*)

İkinci şəkil

Sofya, Starodum

Starodum. Əzizim, sən burdasanmış ki!

Sofya. Dayı, burda oturub sizi gözləyirdim. Kitab oxuyurdum.

Starodum. Nə kitabdır?

Sofya. Fransızcadır. Fenelonun¹ kitabıdır. Qızların tərbiyəsi haqqında yazılıb.

Starodum. Fenelonun? "Telemak" müəllifinin? Yaxşı. Mən bu kitabı oxumamışam. Sən oxu, oxu! "Telemak"ı yazan adam insan əxlaqını poza biləcək əsər qələmə almaz. Mən ancaq indiki yazıçılardan qorxuram. Onların əsərləri sizin üçün zərərliyədir. Onlardan mən ruscaya tərcümə olunmuşların hamısını oxudum. Belə müəlliflər, doğrudur, mövhumata çox ağır zərbələr endirir, ancaq xeyirxahlığı da kökündən qoparıb atırlar. Oturaq. (*Hər ikisi oturur.*) Mənim ürəkdən arzu etdiyim budur ki, sən bu dünyanın ən xoşbəxt insanlarınından biri olasan.

Sofya. Dayıcan, mənim xoşbəxtliyim sizin nəsihətlərinizdən asılıdır. Deyiniz, mən nə etməliyəm, necə yaşamalıyam. Mənim qəlbimə rəhbərlik edin. O heç vaxt sizin itaətinizdən çıxmayacaq.

Starodum. Sənin mənə olan bu gözəl əlaqən məni sevindirir. Mən məmnuniyyətlə sənə öz nəsihətlərimi söylərəm. Necə bir səmiyyətlə mən bunları sənə söyləyəcəyəmsə, sən də mənə elə diqqətlə qulaq as. Yaxın otur.

Sofya stulunu onun yanına çəkir.

Sofya. Dayıcan! Sizin hər bir sözünüz mənim qəlbimdə həkk olunacaqdır!

Starodum (*təmiz ürəklə*). Sən indi insan ömrünün ən gözəl dövründəsən. İnsan bu yaşında həyatın bütün nemətlərindən istifadə etmək, onun ağıl bilmək, öyrənmək, ürəyi hiss etmək istəyir. Sən indi həyat yollarına çıxırsan. Bu zaman atılan ilk addım çox vaxt insanın

¹ Fenelon (1651-1715) – fransız yazıçısı, "Telemakin sərgüzeşti" adlı məşhur siyasi-əxlaqi romanın müəllifidir. Onun "Qızların tərbiyəsi haqqında" adlı kitabı İ. Tumanski tərəfindən rus dilinə tərcümə edilmiş və 1763-cü ildə çapdan çıxmışdır.

bütün taleyini həll edir: ilk təsadüf edilən şəxslər çox vaxt ağıl və hissəcə pozğun olur. Əzizim, bu adamları tanı, safi çürükdən sevməyi bacar, ağına, qəlbinə işıq saça bilən insanlarla dost ol!

Sofya. Mən var qüvvəmlə çalışıram ki, ləyaqətli insanlar mənim haqqımda yaxşı fikirdə olsun. Ancaq bir məsələ də var: mən necə edim ki, özümdən rədd etdiyim bədxah adamlar mənə kin bəsləməsin? Dayıcan, elə bir əlac tapmaq olarmı ki, dünyada heç kəs mənə pislilik eləmək fikrinə düşməsin?

Starodum. Hörmətə layiq olmayan, yaramaz adamların pis hərəkəti səni məyus etməsin. Bunu bil ki, hər kəsin nifrət etdiyi adama heç də pislilik eləmir, o adama pislilik eləyirlər ki, onun nifrət etməyə haqqı var. Bunu da bil ki, ancaq dövlətliyə, şan-şöhrət sahibi olanlara paxıllıq etmirlər; xeyirxah adamlara da paxıllıq edənler olur.

Sofya. Dayıcan, dünyada elə alçaq adamlar ola bilər ki, onlarda pis hisslər, başqalarında yaxşı hisslər olduğundan əmələ gəlsin? Xeyirxah adamların belə rəzil və bədbəxt adamlara yazığı gəlməlidir.

Starodum. Doğrudur, onlar yazıq və bədbəxt adamlardır. Lakin xeyirxah adamlar onların bu halını nəzərə alıb öz yolundan qalmamalıdır. Təşəvvürünə belə bir şey gətir: günəş zəif gözlü adamların gözlərini qamaşdırmamaq üçün öz işığını kəssəydi, necə bir bədbəxtlik olardı?

Sofya. Deyin görüm, onlar müqəssirdirmi? Hamı xeyirxah ola bilərmə?

Starodum. İnan ki, hər bir adam xeyirxah ola bilər. Ancaq bunun üçün nə lazımdır? Hər adam gerek bütün qəlbilə xeyirxah olmağa çalışsın; daha onda elə bir iş tutmaz ki, sonra vicdan əzabı çəksin.

Sofya. İnsanı belə pis iş tutmaqdan kim çəkindirəcək? Kim onu qoymayacaq elə iş tutsun ki, sonra da vicdan əzabı çəkməsin?

Starodum. Kim çəkindirəcək? Yəne öz vicdanı! Bunu bil ki, vicdan yaxın bir dost kimi həmişə insanı pis əməllərdən çəkindirir, insanın məhkəməyə düşməsinin qarşısını alır.

Sofya. Buna görə də hər bir pis, əxlaqsız adam pis iş tutduğunu bilə-bilə yəne də bundan əl çəkmirsə, o, həqiqətən nifrətlə qarşılanmalıdır. Əgər bu adam özünü pis əməldən saxlaya bilmirsə, demək, o çox alçaq qəlbə malikdir...

Starodum. Və əgər o adam öz xoşbəxtliyini həqiqi yol ilə deyil, başqa vasitə ilə əldə etməyə çalışırsa, deməli, o əqli-səlim sahibi deyil...

Sofya. Dayıcan, mənə elə gəlirdi ki, bütün insanlar öz xoşbəxtliyini şan-şöhrətdə, dövlətdə görürlər...

Starodum. Əzizim, mən də şan-şöhrət və dövlət sahibi olanlara xoşbəxt deməyə razıyam. Lakin əvvəlcə kimin şan-şöhrət və dövlət sahibi olduğunu təyin etmək lazımdır. Bu barədə mənim öz fikrim var. Mən şan-şöhrət dərəcəsinə adamın xudbinlik məqsədilə öz rüt-besini artırmaq üçün orda-burda gördüyü işlərdə deyil, vətənə etdiyi xidmətdə görürəm; mən bunu eyni zamanda o adamın qəbul otağında dolaşan şəxslərin sayında deyil, onun əxlaqından və tutduğu işlərdən razı qalan adamların sayında görürəm. Mən ancaq belə şan-şöhrət sahibini xoşbəxt hesab edirəm. Dövlətli də elə. Məncə dövlətli o adam deyil ki, pufu yığıb sandığa basır; dövlətli o adamdır ki, pulunun artığını ayırır, ehtiyacı olanlara əl tutur.

Sofya. Siz tamamilə haqlısınız. Zəhri şeylər bizim gözümüzü qamaşdırır, bizi kor eləyir. Mən çox görmüşəm ki, sarayda olanlara, sarayda xoşbəxtlik axtaranlara qibtə edirlər.

Starodum. Daha bunu bilmirlər ki, sarayda olmaqla adam xoşbəxt olmur; sarayın özünün də öz əngəlləri var. Ordakıların hamısı bir-birinin qarşısında alçalırlar. Yox! Orda qibtə ediləsi bir şey yoxdur: gözəl işi olmayan şəxsin şan-şöhrəti də heçdir!

Sofya. Doğrudur, dayıcan! Belə bir şan-şöhrət sahibi özündən başqa heç kəsi xoşbəxt etmir.

Starodum. Necə? Tək özü xoşbəxt olan adam xoşbəxtirmi? Bunu bil ki, o nə qədər şan-şöhrət sahibi olsa da, könlü bundan bilavasitə həzz almaz. Belə bir adam təsəvvür elə: o öz şan-şöhrətindən ancaq özünün yaxşı yaşaması üçün istifadə edir; o elə bir dərəcəyə çatır ki, artıq arzu edəcəyi heç bir şey qalmamışdır. Belə bir adamın qəlbini həmişə bir hiss, bir qorxu narahat edəcəkdir. "Bəlkə bu şan-şöhrət mənim əlimdən çıxdı..." İndi də görüm, əzizim, heç bir şey arzu etməyən, həmişə qorxu altında yaşayan bir adam xoşbəxtirmi?

Sofya. İndi mən, zəhri xoşbəxtliklə həqiqi xoşbəxtliyin arasındakı fərqi aydınca başa düşürəm. Ancaq dayıcan, bir şey mənə aydın deyil: necə ola bilər ki, adam ancaq öz-özünü düşünsün? Necə ola

bilər ki, adam başqalarına kömək etməyə borclu olduğunu fikirləşməsin? İnsanın bu qədər fəxr etdiyi ağıl buna nə deyər?

Starodum. Əzizim, ağıl ilə nə üçün fəxr edilir? Ağıl ancaq, bir ağıl olaraq qalırsa, o əhəmiyyətsiz şeydir, oyuncaqdır. Belə ağıl sahibi olan pis ərələrə, pis atalara, pis vətəndaşlara azmı rast gəlirik? Ağıla gözəllik verən, ağılı həqiqi ağıl edən – yaxşı əxlaqdır. Bunsuz ağıllı adam dəhşətli bir şeydir. Yaxşı əxlaq quruca ağıldan təsəvvür edil-məyəcək dərəcədə yüksəkdir. Yaxşı düşünülse, bu çox asanlıqla başa düşülər. Ağıllı adamlar özü də cürbəcürdür. Əgər ağıllı adamın ağılında qüsurlu bir cəhət varsa, bunu ona çox asanlıqla bağışlamaq olar. Lakin namuslu adamın qəlbində qüsurlu bir cəhət olarsa, bunu ona qətiyyənlə bağışlamaq olmaz. Namuslu adam hər cəhətdən mükəmməl olmalıdır. Qəlbini məziyyətini parçalamaq olmaz. Namuslu adam tamamilə qüsursuz olmalıdır.

Sofya. Dayıcan, sizin dedikləriniz, mənim izah edə bilmədiyim daxili hissələrimin ifadəsidir. Mən indi namuslu adamın məziyyətini, onun vəzifəsini çox aydın hiss edirəm.

Starodum. Vəzifəmi dedin? Əzizim! Bu söz hamının dilində əzbərdir, hamı bunu dönə-dönə təkrar edir, lakin bunun mənasını layiqincə başa düşən varmı? Bu söz deyilə-deyilə o qədər çeynənmişdir ki, artıq nə onun mənası düşünülür, nə də təsiri hiss edilir. İnsanlar bu sözün əhəmiyyətini başa düşsəydi, heç kəs onu, dərin, hörmət duymadan, boş-boşuna söyləməzdi. Bir düşün! Vəzifə nə deməkdir! Vəzifə, tələb olunduğu kimi yerinə yetirilsəydi, insan şöhrətpərəstlikdən əl çəkər, xoşbəxtcəsinə bir vəziyyət əmələ gələrdi. Məsələn, bir zadəgan kömək ediləsi adamlar, xidmət eləməsi vətən və başqa bir çox işlər göz önündə dururkən, boş-boş oturmağı özünə ar bilər, bunu ən birinci namussuzluq hesab edərdi. Onda, nəcibliyi ata-babalar ilə qəbirə gömülmüş nəcib zadəgan da olmazdı. Özün zadəgan olasan, lakin bu ada layiq olmayasan! Dünyada bundan artıq alçaqlığı mən təsəvvür edə bilmirəm.

Sofya. Öz-özünü bu qədər də alçaltmaq olarmı?

Starodum. Əzizim! Zadəgan haqqında dediklərimi indi bütün insanlara da aid edək. Hər kəsin öz vəzifəsi var. İndi görək bu vəzifə necə əməl edir; məsələn, baxaq indiki kişilərin çoxu bu vəzifəyə necə əməl edir; əlbət ki, arvadları da yaddan çıxarmayaq. Ey mənim əziz dostum! Diqqətlə mənə qulaq as! Bədbəxt bir ailəni götürək. Özün bilirsən ki, belə bədbəxt ailələr çox-çoxdur. Belə bir ailədə

nə arvad ərinə səmimi dostluq hissi bəsləyir, nə də ər öz arvadına etibar edir. Onlar hər ikisi xeyirxahlıq yolundan çıxıblar. Ɖr arvadının səmimi dostu olmaq, ona güzəştə getmək əvəzinə dönüb kobud, pozğun, qəddar bir adam olur. Arvad da əri ilə yumşaqlıqla, təmiz ürəklə rəftar etmək əvəzinə, dönüb həyasız, azğın bir qadın olur. Bunu da deyim ki, həyasızlıq arvadın əxlaqca pozğun olduğunu göstərir. Bəli, onlar hər ikisi bir-birinə dözülməz yük olur; bir-birinə qətiyyən hörmət eləmirlər. Bundan da dəhşətli hal olarmı? Ev başına qalır. Hətta qulluqçular da öz ağasını alçaq ehtiraslar əsiri görərək, ona tabe olmaq borcunu unudurlar. Mülk dağılmağa üz qoyur: ev sahibi öz-özünə sahiblik edə bilməyəndə, öz mülkünə necə ziyəlik eləyə bilər. Onların bədbəxt uşaqları ata-anaları sağ ikən yetim olur. Onların atası öz arvadına hörmət bəsləmədiyindən, uşaqlara da soyuqluq göstərir, insan qəlbinə xas olan incə hisslərlə onları oxşaya bilmir. Bu məsum uşaqlar ana məhəbbətindən də məhrum olur. Belə bir qadının ana olmağa haqqı varmı? O öz uşaqlarını əzizləmir, oxşamır, bunda o ya bir narahatlıq, ya da öz azğınlığına qarşı bir töhmət duyur. Qəlbində xeyirxahlıq hissi olmayan bir ana öz uşaqlarına necə tərbiyə verir? Özü əxlaqdan məhrum olduğu halda, onlara hansı bir əxlaq aşılaya bilər. Belə bir ata-ana öz uşaqlarını bir an da olsa düşünürmü? Əgər düşünürsə, iztirab alovu ilə alovlanıb yanmalıdır!

S o f y a. Ah, bunu eşidəndə məni dəhşət alır!

S t a r o d u m. Mən buna təəccüb eləmirəm: bu, xeyirxahlıq duyğuları ilə yaşayan ürəkləri titrətməlidir. Mən hələ də bu əqidədəyəm: insan hələ, o qədər pozulmayıb ki, bu şeylərə sakit baxa bilsin!

S o f y a. Pərvərdigara! Belə ağır bədbəxtliklər nədən meydana gəlir?

S t a r o d u m. Əzizim, ondan meydana gəlir ki, indi oğlanı evləndirirək, ya qızı ərə verirək onları könlü ilə hesablaşmırlar. Ancaq bir şeyə diqqət edirlər: oğlan şən-şöhrət sahibidirmi, dövlətliydirmi? Qız gözəldirmi, varlıdırmı? Onların əxlaq sahibi olub-olmadıqlarını heç düşünmürlər də. Heç kəsin ağına da gəlmir ki, namuslu adam kiçik rütbə sahibi olsa da, düşünən insanlar nəzərində ən yüksək şən-şöhrət sahibi hesab olunur; başa düşmürlər ki, gözəl əxlaq hər şeydən üstündür, hər şeyi əvəz edir, heç bir şeyi onun yerini tuta bilməz. Etiraf edirəm ki, mənim ürəyim ancaq o zaman sakit olacaq ki, sənə sənə layiq bir adama ərə getdiyini görmüş olam, sizin bir-birinizə olan sevginiz...

Sofya. Ləyaqətli bir ər dostcasına sevməmək olarmı?

Starodum. Sən ancaq ərini elə sev ki, bu sevgi dostluğa bənzəməsin. Onunla elə dost ol ki, bu dostluq sevgiyə bənzəsin. Belə sevgi daha möhkəm olar. Belə olarsa, iyirmi ildən sonra da könlünüzdə ilk sevginin çırpıntılarını duyacaqsınız. Ağıllı, xeyirxah ər! Güzəl əxlaqlı arvad! Dünyada bundan yüksək nə ola bilər? Əzizim, sən ərini ağıl və mühakiməyə tabe etməlidir, sən də ərinə! Belə olarsa, hər ikiniz rahat həyat sürərsiniz.

Sofya. Sizin bütün dedikləriniz qəlbimi rıqqətə gətirir...

Starodum (*mahabbət və həyəcanla*). Mən də sənə bu həssaslığına heyranam. Sənə xoşbəxtliyin sənə özündən asılıdır. Qadınlığa aid olan bütün gözəllik və lətafəti Allah sənə vermişdir. Sənə namuslu bir insan qəlbi vardır. Mənim əziz dostum, sən həm kişilərin, həm də qadınların ən yaxşı cəhətlərini özündə toplamısan. Əminəm ki, mənim həyəcanlı olmağım məni aldatmır; əminəm ki, xeyirxahlıq...

Sofya. Sən onunla mənim bütün könlümü doldurdun. (*Onun əlini öpmək istəyir.*) O hardadır?

Starodum (*özü onun əlini öpür*). O sənə qəlbindədir. Allaha çox şükür ki, sənə özündə sənə xoşbəxtliyimin möhkəm əsası vardır. Bu nə şan-şöhrətdən, nə də dövlətdən asılı olacaqdır. Sən onsuz da şan-şöhrət və dövlət sahibi ola bilərsən. Lakin sənə üçün bunların hamısından böyük bir xoşbəxtlik vardır: o da həzz ala biləcəyin bütün nemətlərə layiq olduğunu hiss etməkdir...

Sofya. Dayıcan! Mənim ən böyük xoşbəxtliyim odur ki, sən varsan. Mən...

Üçüncü şəkil

Əvvəlkilər və qapı nöqəri. Nöqər gətirdiyi məktubu Staroduma verir.

Starodum. Hardandır?

Nöqər. Moskvadan. Qasid gətirib. (*Gedir.*)

Starodum (*kağızı alıb imzaya baxır*). Qraf Çestan. Hə! (*Oxumağa başlayır; lakin özünü elə göstərir ki, guya gözü seçmir.*) Sofyuşka. Gözlüyüm masanın üstə, kitabın arasındadır, onu ver.

Sofya. Bu saat, dayıcan. (*Gedir.*)

Dördüncü şəkil

Starodum

Starodum (*tək*). O mənə Moskvada təklif etdiyini yazır. Mən Milonu tanıyıram. Lakin hamı deyir ki, o namuslu və ləyaqətli adamdır. Hətta bunu onun əmisi də deyir ki, o mənim həqiqi dostumdur. Əgər onun qəlbi...

Beşinci şəkil

Starodum və Sofya

Sofya (*gözlüyü verərək*). Dayıcan, tapdım!

Starodum (*oxuyur*). "...Mən ancaq indi bildim... öz komandasını Moskvaya aparır... O sizə gerek rast gəlsin... Sizinlə görüşə bilsə, mən çox şad olaram... Zəhmət çəkin, onun düşüncələri ilə tanış olun..." (*Kənara.*) Əlbəttə ki, tanış olacağam. Bunsuz qızı ona vermərəm. "Siz görəcəksiniz ki... Sizin həqiqi dostunuz..." Yaxşı. Bu məktub sənə aiddir. Mən sənə demişdim ki, hamının tərif elədiyi cavan bir oğlan... Əzizim, sözlərim sənə utandırır... Mən bayaq bunu hiss etmişdim. İndi də görəəm. Mənə olan etibarın...

Sofya. Mənim ürəyimdə sənə gizli bir sır ola bilərmi? Yox, dayıcan! Mən qəlbimdəkini açıb sizə...

Altıncı şəkil

Əvvəlkilər, Pravdin və Milon

Pravdin. İcazə verin, mənim həqiqi dostum cənab Milonu sizə təqdim edirəm.

Starodum (*kənara*). Milon?!

Milon. Sizin hörmət və iltifatınıza layiq ola bilsəm, özümü xoşbəxt hesab edərdəm...

Starodum. Qraf Çestan sizin qohumunuzdurmu?

Milon. O mənim əmimdir.

Starodum. Sizin kimi gözəl təbiətli bir adamla tanış olmaq mənə çox xoşdur. Əminiz sizin barənizdə mənimlə söhbət edib. O

Mil on. Bilavasitə cəsərət dediyimiz şey xeyirxahlıqdır; ona görə də elə bir vəziyyət yoxdur ki, bu ona aid olmasın. Mənə elə gəlir ki, qəlbin igidliyi vuruşmada, lakin ruhun cəsərəti isə bütün sınaqlarda, həyatın hər bir sahəsində isbat olunur. Hücüm zamanı başqaları ilə bərabər öz həyatını təhlükəyə atan bir əsgərin cəsərəti ilə, padşahın qəzəbinə tutulacağından qorxmayaraq ona sözün doğrusunu deyən bir dövlət adamının cəsərəti arasında nə kimi fərq var? Yüksək mövqə tutan nüfuzlu şəxslərin qisas və hədəsindən qorxmayaraq ədalətlə aciz, köməksiz bir adamın tərəfini saxlayan hakim mənim nəzərimdə qəhrəmandır. Özü olmadığı halda böhtan atanlar tərəfindən namusu təhqir edilən bir adamın müdafiəsinə qalxışan şəxslə, heç nə üstündə başqasını duələ çağıran bir adamı təsəvvür edin: bu adam o birinə görə nə qədər qorxaq və miskinidir! Mən cəsərəti belə başa düşürəm...

Starodum. Bəli, ruhunda cəsərət olan adam bunu belə başa düşür. Dostum, qucaqla məni! Mənim sadələvh olmağımı əfv et! Mən namuslu adamların dostuyam. Bu hiss mənə verilən tərbiyə ilə ruhuma aşılarmışdır. Mən sənənin simanda elmli, ağıllı və xeyirxah bir şəxs görürəm və bu xeyirxahlıq qarşısında baş əyirəm.

Mil on. Siz nə qədər necib insansınız!.. Yox... Mən daha ürəyimdəkini gizlədə bilmərəm... Sizin xeyirxahlığınız öz gücü ilə mənim könlümdəki sirri çıxarıb meydana qoyur. Əgər mənim qəlbim xeyirxah bir qəlbdirsə və əgər o xoşbəxt olmağa layiqdirsə, o halda onun xoşbəxtliyi sizdən asılıdır; bu da ancaq bir şeydədir: mən sizin sevimli bacınız qızı ilə evlənmək istərdim... Bizim bir-birimizə olan meylimiz...

Starodum (*Sofyaya sevinclə*). Necə? Mənim sənə təklif etdiyim adamı sənənin qəlbin əvvəldən seçə bilməmişdir? Bax, mənim dediyim oğlan budur...

Sofya. Mən onu ürəkdən sevirəm.

Starodum. Siz hər ikiniz bir-birinizə layiqsiniz. (*Böyük bir sevinclə onların əllərini birləşdirir.*) Mən bütün qəlbimlə sizin evlənməyə razıyam.

Mil on (*Starodumu qucaqlayaraq*). Mən son dərəcə xoşbəxtəm!

Sofya (*Starodumun əlini öpərək*). Dünyada məndən də xoşbəxt adam varmı!

sizin haqqınızda çox yaxşı fikirdədir. Sizin ləyaqət və məziyyətləriniz...

Mil on. Bunlar onun mənə olan iltifatıdır. Mənim yaşda və mənim vəziyyətdə olan cavan bir adamın mötəbər şəxslər tərəfindən söylənilən təriflərin hamısına layiq olduğumu qəbul etmək – əfv edilməz bir lovgalıq olardı.

Pravdin. Əminəm ki, mənim dostumu siz yaxından tanısanız, o sizin xoşunuza gələcəkdir. Sizin mərhum bacınızın evinə o tez-tez gedərdi.

Starodum Sofyaya baxır.

Sofya (*yavaş-yavaş və çəkinə-çəkinə Staroduma*). Anam da onu öz oğlu kimi istəyirdi.

Starodum (*Sofyaya*). Bunu eşitmək mənə çox xoşdur. (*Milona.*) Eşitdiyimə görə siz orduda olubsunuz. Sizin cəsərinizdən...

Mil on. Mən öz vəzifəmi yerinə yetirmişəm. Hələ nə yaşım, nə də vəziyyətim mənə elə imkan verməyib ki, mən bilavasitə öz cəsərimə, əgər belə bir cəsərət məndə varsa, göstərim.

Starodum. Əlbəttə var. Vuruşmalarda olub, öz həyatını təhlükəyə atan...

Mil on. Mən də başqaları kimi öz həyatını təhlükəyə atmışam. Vuruşma meydanında göstərilən igidlik qəlbin elə bir keyfiyyətidir ki, bunu əsgərə – rəis, zabıtə isə namus verir. Səmimiyyətlə sizə etiraf edirəm: hələ elə bir imkan olmayıb ki, mən bilavasitə cəsərimə göstərə bilim, amma bunu lap ürəkdən arzu edirəm.

Starodum. Bir şey məni çox maraqlandırır: sizin bilavasitə cəsərət dediyiniz şey nədir?

Mil on. Sizin icazonizlə deyim. Məncə həqiqi cəsərət qəlbə deyil, ruhda olur. Kimin ki, ruhunda cəsərət var, heç şübhəsiz, qəlbində də igidlik var. Bizim hərbi işdə əsgər gərəkdir igid olsun, hərbi komandan cəsərtli. Hərbi komandan soyuqqanlıqla təhlükənin bütün dərəcələrini nəzərə alıb, lazımı tədbirlər görür, şöhrətini həyatından üstün tutur; lakin o, vətənin mənafeyi və şöhrəti üçün öz şəxsi şöhrətini unutmaqdan da çəkinmir. Lakin onun cəsərəti öz həyatına qarşı qayğısız olmaqdan irəli gəlmişdir. O heç vaxt həyatını boş-boşuna təhlükəyə atmaz. O həyatını fəda etməyə bacarır.

Starodum. Doğrudur. Siz bilavasitə cəsərəti hərbi komandanda görürsünüz. Lakin bu başqa hallara da aiddirmi?

Pravdin. Mən çox şadam!
Starodum. Mənim fərəhim sözlə ifadə olunmaz!
Milon (*Sofyanın əlini öpür*). Bu andan biz bəxtiyarıq!
Sofya. Mənim qəlbim həmişə səni sevəcəkdir.

Yeddinci şakil

Əvvəlkilər və Skotinin

Skotinin. Mən də buradayam.

Starodum. Niyə gəldin?

Skotinin. Öz ehtiyacım üçün.

Starodum. Mənim sizə nə kimi köməyim dəyə bilər?

Skotinin. İkiçə sözlə.

Starodum. Bu hansı sözlərdir?

Skotinin. Məni bərk-bərk qucaqlayıb de: Sofyuşka sənindir.

Starodum. Sən, deyəsən, boş bir şeydən yapışmışsan?! Bir eməlli fikirleş.

Skotinin. Mən heç vaxt fikirleşmirəm, qabaqcadan da bilirəm ki, əgər sən də fikirleşməsən, Sofyuşka mənim olacaq.

Starodum. Bu qəribədir! Baxanda sənə ağılsız adam demək olmaz. Amma istəyirsən ki, bacım qızını tanımadığım bir adama verim.

Skotinin. Tanımırsan, bu saat özümü tanıdım. Mən Taras Skotinin öz nəslimizdə sonuncu deyiləm¹. Skotininlərin nəslə çox böyükdür, çox da qədimdir. Bizim lap ulu babamızın adını heç geroldiyada² da tapmırsınız.

Pravdin (*gələrk*). Siz bununla bizi inandırmaq istəyirsiniz ki, o lap Adəmdən də qabaq olub.

Skotinin. Bəs sən nə fikirleşirsən? Bir azca...

Starodum (*gələrk*). Yeni sən demək istəyirsən ki, sənin ulu baban yer-göy yarananda altıncı gündə, Adəmdən bir azca qabaq olub?

Skotinin. Sən bizim nəsil haqqında doğrudanmı belə gözəl fikirdəsən?

Starodum. Bəs necə? Elə gözəl fikirdəyəm ki, hətta bir şeyə çox təəccüb edərim: sən kimi bir adam necə də Skotininlər nəslini qoyub başqa bir nəsildən evlənmək istəyir.

Skotinin. İndi fikirleş, gör ki, Sofyuşkanın mənə gəlməsi onun üçün nə böyük xoşbəxtlikdir! O mülkədar qızıdır...

Starodum. Əlbət ki! Elə buna görə də o sənə layiq deyil. Sən hara, o hara?!

Skotinin. Mənə layiq olmasa da alıram. Daha mənimki keçib. Qoy desinlər ki, Skotinin gedib mülkədar qızı ilə evləndi. Mənim üçün təfavütü yoxdur.

Starodum. Amma onun üçün təfavütü çoxdur: deyəcəklər ki, mülkədar qızı, Skotininə ərə getdi...

Milon. Bir-birinizə tay olmağınız sizin hər ikinizi bədbəxt edə bilər.

Skotinin. Ba! Bu kimdir! Bu nə özünü araya soxur? (*Staroduma yavaşca*.) Hə! Yoxsa qızı elimdən almaq istəyir?

Starodum (*Skotininə yavaşca*). Mənə elə gəlir.

Skotinin (*yənə yavaşca*). Heç qoyarammı?

Starodum (*yənə yavaşca*). Çox çətin məsələdir.

Skotinin (*Milonu göstərərək bərkdən*). Bizim hansımız gülüncüdür. Ha-ha-ha-ha.

Starodum (*gülür*). Görürəm hansımız gülüncüdür.

Sofya. Dayıcan. Sizin şad olmağınız məni çox sevindirir!

Skotinin (*Staroduma*). Ba! Sən yaman güşad adamsanmış! Əvvəl mən elə bilirdim ki, heç sənə yaxın durmaq olmaz. Mənimlə bir kəlmə də danışmadın. Amma indi mənimlə bərabər gülürsən.

Starodum. Dostum, insan belə şeydir! Gah elə olur, gah belə.

Skotinin. Bu indi aydın görünür. Mən bayaq da elə həmin Skotininim, amma sən hirsələnirdin.

Starodum. Səbəbi vardı.

Skotinin. Mən bunu başa düşürəm. Mən özüm də beləyəm. Evdə olanda, görürsən ki, gedib tövlələrə baxıram oraları tör-töküntü

¹ Rəsmi sənədlərdə zadəgan mülkədar adına "Öz nəslində sonuncu deyil" sözləri əlavə edilirdi.

² Geroldiya – zadəgan mülkədarların nəsil macərasına qeyd edən dövlət idarəsinə deyilir.

görəndə o saat acığım tutur. Sən də mənə oxşamısan, bura gələndə bacımın evini tövlədən yaxşı görmədin, buna görə də acıqlandım.

Starodum. Sən məndən xoşbəxtsən. Məni insanlar düşündürür. Skotinin. Məni də donuzlar.

Səkkizinci şəkil

Əvvəlkilər, Prostakova xanım, Prostakov,
Mitrofan və Yeremeyevna

Prostakova xanım (*içəri girə-girə*). Əzizim, hamısını götürdünmü?

Mitrofan. Götürmüşəm, arxayın ol.

Prostakova xanım (*Staroduma*). Biz gəldik ki, sənə zəhmət də olsa, səndən bir xahiş eləyək. (*Ərinə və oğluna*.) Baş əyin!

Starodum. Xanım, xahişiniz nədir?

Prostakova xanım (*Staroduma*). Cənab, iltifat buyurub yaxşı dincəldinizmi? Biz dördümüz də otaqda barmaq üstündə gəzirdik ki, səni narahat etməyək. Heç qapıdan da baxmağa cəsarət eləməmişik. Bir də eşitdik ki, siz iltifat buyurub bura gəlmisiniz. Cənab, bizi əfv et...

Starodum. Ah, xanım, siz bura bundan tez təşrif gətirsəydiniz, mənim ovqatım təlx olardı.

Skotinin. Bacım, sən elə heç mənim ardımca gəlirsən, bu lap gülməlidir. Mən bura öz ehtiyacım üçün gəlmişəm.

Prostakova xanım. Mən də öz ehtiyacım üçün. (*Staroduma*) İcazə verin, cənab, indi sizi ümumi xahişimizlə narahat edək. (*Ərinə, oğluna*) Baş əyin!

Starodum. Xanım, hansı xahişlə?

Prostakova xanım. Əvvəl budur ki, çox xahiş eləyirəm, hamınız zəhmət çəkib oturarsınız. (*Mitrofan və Yeremeyevnadən başqa hamı oturur.*) Allah-taala biz günahkar bəndələrinin, yəni mənimlə o kişinin duasını eşidib, bizə bu Mitrofanuşkanı öta elədi. Bu saat ki, sən onu görürsən, bax onun elə olması üçün biz əlimizdən gələni əsirgəmədik. Olmazmı ki, cənab zəhmət qəbul edib onun biliyini bir gözədən keçirəsiniz.

Starodum. Xanım! Mən eşitdim ki, o artıq oxuyub qurtarıb. Mən onun müəllimlərinin də kim olduğunu bilərəm. Kuteykin ki, ona savad öyrədib, Sıfırkin də hesab – elə bundan görürəm ki, onun çox biliyi var. (*Pravdina*) O alman müəlliminin də ona nə öyrətdiyini bilmək çox maraqlı olardı.

Prostakova xanım. Cənab, ona bütün elmləri öyrədib!

Prostakov. Hər şey öyrədib!

Mitrofan. Hər nə istəsən öyrədib!

Pravdin (*Mitrofana*). Məsələn, nəyi öyrədib?

Mitrofan (*əlindəki kitabı ona verir*). Bax, sərifi öyrədib.

Pravdin (*kitabı alaraq*). Görürəm. Bu sərf kitabıdır. Sən bundan nə öyrənmisən?

Mitrofan. Çox şey. İsim, sifət...

Pravdin. Məsələn, qapı isimdir, yoxsa sifət?

Mitrofan. Qapı? Hansı qapı?

Pravdin. Hansı qapı? Bax, bu qapı.

Mitrofan. Bunu? Bu, sifətdir.

Pravdin. Niyə?

Mitrofan. Ona görə ki, o öz yerinə qoyulub. Anbarın ki qapısı var, altı həftədir öz yerinə salınmayıb, bax, o hələlik isimdir.

Starodum. Buna görə də axmaq sözü sifətdir, çünki o axmaq adamın axmaqlığını göstərir.

Mitrofan. Elədir ki var.

Prostakova xanım. Cənab, necə görürsünüz?

Prostakov. Necədir, cənab?

Pravdin. Daha bundan yaxşı ola bilməz! Sərfdən çox bilir.

Milon. Yəqin ki, tarixdən də heç bundan az bilmir.

Prostakova xanım. Əlbəttə ki, cənab! Hələ lap balacalıqdan onun tarixə böyük həvəsi var.

Skotinin. Mitrofan mənə oxşayıb. Hər gün bizim kəndxuda yeni bir əhvalat danışmasa, gözlərimi yummamam. İt oğlu, söz söyləməyin ustasıdır. Heç bilmirsən bu sözləri hardan tapıb deyir!

Prostakova xanım. Nə qədər usta da olsa, bizim Adam Adamiçə çata bilməz.

Pravdin (*Mitrofana*). Tarixdən çox keçmişiniz?

Mitrofan. Çox keçmişik. O, tarixin özünə baxır. Bəzən görürsən ki, yeddi ölkə vurub keçmişən, yeddi padşahlığı addamısan.

Pravdin. Hə! Bu tarixi sizə Vralman öyrədir?

Starodum. Vralman?! Bu ad mənə tanış gəlir.

Mitrofan. Yox, bizim Adam Adamıç tarix demir, o özü də mənim kimi tarixə qulaq asmağı çox xoşlayır.

Prostakova xanım. Onlar ikisi də mal-qaraya baxan Xavronya arvadı tarix danışmağa məcbur ələyirlər.

Pravdin. Siz ikiniz də, yəqin ki, coğrafiyanı da ondan öyrənmisiniz?

Prostakova xanım (oğluna). Eşidirsənmi, əzizim? Bu hansı elmdir?

Mitrofan (anasına yavaşca). Mən hardan bilirəm.

Prostakova xanım (Mitrofana yavaşca). Əzizim, tərslik ələmə! Firsət varkən özünü göstər.

Mitrofan (anasına yavaşca). Heç başa düşmürəm ki, nə soruşurlar!

Prostakova xanım (Pravdinə). Cənab, sən hansı elmi dedin?

Pravdin. Coğrafiyanı.

Prostakova xanım (Mitrofana). Eşidirsənmi nə deyir? Coğrafiya.

Mitrofan. Allah! Bunlar məndən nə istəyir axı? Hərə bir yandan bıçağı dirəyib boğazıma!

Prostakova xanım (Pravdinə). Görürsən də, cənab! Sən zəhmət çək bu elmin nə olduğunu ona söylə, o da onda deyər.

Pravdin. Bu, yeri təsvir edən elmdir.

Prostakova xanım (Staroduma). Yaxşı, bu nəyə lazım olur axı?

Starodum. Bu ona lazım olur ki, bir yerə getmək istəyəndə, hara getdiyini bilirsən.

Prostakova xanım. Ah, cənab! Bəs onda bu arabaçılar nəyə gərəkdir? Bu, onların işidir. Bu, zadəgan elmi deyil. Zadəganınkı odur ki, desin: məni filan yerə apar! O saatda kefi hara istəsə aparacaqlar. Cənab, Mitrofanuşkanın ki, bu bilmədiyi şey var, lap boş şeydir – sən mənim sözümə inan!

Starodum. Əlbəttə, xanım, əlbəttə! Nadan adam üçün ən böyük təsəlli – bilmədiyi hər şeyi boş, mənasız hesab etməkdir.

Prostakova xanım. İnsanlar elmsiz yaşayırlar, yaşayıblar da. Rəhmətlik dedəm on beş il voyevoda olub, bu qulluqda da iltifat

buyurub vəfat ələyib. Onun heç savadı yox idi, amma yaxşıca dövlət yığmağı bacarırdı, dövlətliklərini də saxlayırdı. Şikayətçiləri həmişə demir sandığın üstündə oturub qəbul edərdi. Qurtarandan sonra da sandığı açıb ora nəşə qoyardı. Bu, qanun idi. Heç istəməzdi ki, sandıqdan bir şey çıxartsın. Bunu hamı bilir, sizdən də gizlətmək istəmirəm: cənnətməkan, bu pul yığdığı sandığın üstündə də ölüb, özü də acından. Görürsünüzümü?! Bu necədir?

Starodum. Tərifə layiq şeydir. Belə xoşbəxt ölümün ləzzətini duymaq üçün Skotinin olmaq lazımdı.

Skotinin. Oxumağın boş şey olduğunu rəhmətlik əmim Vavila Faleyeviç çox gözəl isbat etmişdir. Heç kəs ondan oxumaq haqqında birçə kəlmə də söz eşitməmişdi, özü də bu barədə heç kəsdən bir söz eşitmək istəməzdi. Amma onda bilirsən nə baş vardı?

Pravdin. Nə qayırmışdı ki?

Skotinin. Bir gün onun başına belə bir hadisə gəlir. Kefli imiş. İti gedən yorğa at minibmiş. Atı bərk çapa-çapa gəlib daş darvazaya çatır. Özü hündürboylu adamdı, darvazadan içəri girir, amma yadırdan çıxıb başını aşağı əymir. Baş darvazanın tirinə deyir ki, elə o saat da arxası üstə atın üstünə düşür, at özünü həyəət soxub onu artırmının yanına gətirir. İndi mən bilmək istərdim: dünyada elə bir oxumuş adam başı varmı ki, belə bir zərbəyə tab gətirsin, partlaq-partlaq olmasın. Amma əmim, Allah ona rəhmət ələsin, kefilikdən ayılında ancaq bunu soruşur: darvaza uçub-dağılmayıb ki?

Milon. Cənab Skotinin, siz özünüz özünüzdən oxumuş adam olmadığınızı etiraf edirsiniz. Amma mənə elə gəlir ki, belə bir hadisə sizin başınıza gəlmiş olsaydı, sizin başınız oxumuş adam başından möhkəm olmazdı.

Starodum (Milon). Onu deməyin! Məncə bütün Skotininlər nəsilcə qalınqafadır.

Prostakova xanım. Ah, cənab, oxumaqdan axı adama nə xeyir? Biz bunu öz gözümüzlə öz mahalımızda görürük. Kim daha dərrakəlisə, onu öz yoldaşları dərhal bir qulluğa seçirlər.

Starodum. Kim daha dərrakəlisə, o öz vətəndaşlarına xeyirli olmaqdan boyun qaçırmaz.

Prostakova xanım. Allah bilir, siz indi necə fikirləşirsiniz? Bizdə belədir ki, hamı istəyir yanını yerə versin. (Pravdina.) Sən özün cənab, o birilərdən dərrakəlisən, amma nə qədər zəhmət çəkirsən! İndi də bura gələndə gördüm ki, sənə bir zərf gətirirlər.

Pravdin. Mənə zərflər gətirdilər? Bəs niyə gəlib bunu mənə demirlər?! (*Ayağa qalxır.*) Xahiş edirəm mənə bağışlayın, sizi qoyub getməyə məcburam. Belkə mənə validən bir əmr vardır.

Starodum (*ayağa qalxır, hamı da qalxır*). Get, dostum! Ancaq mən sənə ilə hələ görüşüb ayrılmıram.

Pravdin. Mən yenə də sizinlə görüşəcəyəm. Siz sabah səhər gedirsiniz?

Starodum. Saat yeddidə gedəcəyəm.

Pravdin gedir.

Milon. Mən də sabah sizi yola salandan sonra öz komandanı aparacağam. İndi gedib bu barədə sərəncam verməliyəm.

Milon gözleriyle Sofya ilə vidalaşaraq gedir.

Doqquzuncu şəkil

Prostakova xanım, Mitrofan, Prostakov, Yeremeyevna,
Starodum və Sofya

Prostakova xanım (*Staroduma*). Gördünmü, cənab, Mitrofanuşka necə oğlandır?!

Skotinin. Gördünmü, əziz dostum, mən necə adamam?

Starodum. Bəli, ikinizi də gördüm, o ki lazımdır tanıdım.

Skotinin. İndi Sofyuşka mənə olacaqmı?

Starodum. Yox.

Prostakova xanım. Sofyuşkanı Mitrofanuşkaya verirənsənmi?

Starodum. Yox.

Prostakova xanım. Buna mane olan nədir?

Skotinin. Bunun səbəbi nədir?

Starodum (*onları kənara çəkib*). Ancaq sizə gizlicə deyirəm: Sofyuşka nişanlanıb. (*Gedir, Sofyaya da arxasınca gəlməsini işarə edir.*)

Prostakova xanım. Ah, xəbis!

Skotinin. O dəli olub!

Prostakova xanım (*səbirsizliklə*). Onlar haçaq gedəcək?

Skotinin. Özün eşitdin ki! Dedilər, sabah səhər saat yeddidə.

Prostakova xanım. Saat yeddidə?

Skotinin. Sabah mən də tezdən duracağam. O nə qədər ağıllı da olsa, Skotininə çox da asanlıqla yaxa qurtara bilməyəcək. (*Gedir.*)

Prostakova xanım (*səhnənin içində acıqlı-acıqlı, fikirli yürür*). Saat yeddidə!.. Biz də tezdən durarıq!.. Baxarıq! Mən istədiyimdən dönməyəcəyəm. Hamınız bura gəlin!

Hamı yürür.

Prostakova xanım (*ərinə*). Sabah səhər saat altıda karet dal artırmanın qabağında olmalıdır! Eşidirsən? Yadımdan çıxartma ha!

Prostakov. Çıxmaz, arvad, çıxmaz!

Prostakova xanım (*Yeremeyevnaya*). Sabahın özünə kimi Sofyanın qapısı qabağında olarsan, gözlerini də yummasan! O, yuxudan duran kimi yürürüb mənə xəbər verərsən.

Yeremeyevna. Baş üstə, xanım!

Prostakova xanım (*oğluna*). Sən də, mənəim əziz balam, saat altıda geyinib hazır olarsan, nökrərdən üçünü Sofyanın yataq otağının qabağında qoyarsan, ikisini də dəhlizdə, köməyə gəlmək üçün.

Mitrofan. Dediysin kimi elərəm!

Prostakova xanım. İndi gedin! (*Hamısı gedir.*) Mən bilərəm nə qayıraram. Qəzəb olan yerdə mərhəmət də olur. Qoca acıqlanacaq, sonra da bağışlayacaq. Biz də istədiyimizi eləyəcəyik.

Dördüncü pərdənin sonu

BEŞİNCİ PƏRDƏ

Birinci şəkil

Starodum və Pravdin

Pravdin. Bu həmin zərfindi ki, dünən sizin yanınızda ev yiyəsi mənə demişdi.

Starodum. Demək, indi bu xəbis mülkədar qadının zalımlığına son qoymağa imkan vardır?

Pravdin. Mənə tapşırılmışdır ki, bu arvadın hakimiyyəti altında olan adamlara bir də zülm elədiyini gören kimi, həm onun evini, həm də kəndlərini qəyyumluğa götürüm.

Starodum. Allaha çox şükür ki, insanları mühafizə edən şəxslər var! Mənim sözlərimə inanın: o yerdə ki padşah düşünür, əsil şöhrətin nədən ibarət olduğunu bilir, o yerdə insanlara öz hüquqlarını qaytarmaya bilməzlər. Belə bir yerdə hamı tez zamanda bir şeyi aydınca hiss edəcək ki, hər kəs öz xoşbəxtliyini və xeyrini ancaq qanuni olan

şeylərdə axtarmalıdır... və özü kimi adamları köləlik əsarəti altında saxlamaq qanunsuz hərəkətdir.

Pravdin. Mən bu barədə sizinlə razıyam. Alçaq təbiətli adamlar kök salmış zərərli adətlərdən öz mənfəətləri üçün istifadə edirlər; bu zərərli adətləri aradan qaldırmaq, bilirsinizmi, nə qədər çetindir!

Starodum. Qulaq as, dostum. Böyük padşah – çox ağıllı, gözəl tədbirli padşah deməkdir. İnsanlara xeyir vermək üçün o müəyyən yollar göstərməlidir. Onun böyük ağıl sahibi olduğunu göstərən şey – insanları idarə etmək məsələsidir; çünki bütələri idarə etməyə heç ağıl lazım deyil. Kənddə hamıdan bacarıqsız olan kəndli, adət üzrə, naxırçı seçilir; çünki mal otarmaq üçün elə bir ağıla ehtiyac yoxdur. Lakin taxt-taca layiq olan padşah öz rəiyyətinin mənəviyyatını yüksəltməyə çalışır. Biz bunu öz gözümüzlə görürük.

Pravdin. Padşahların azad mənəviyyatlara sahib olmaqla duyduğu fərəh son dərəcə böyük olmalıdır; mən başa düşə bilmirəm; hansı ehtiras onları bundan uzaqlaşdırır bilər...

Starodum. Hə! Padşahda elə böyük mənəviyyat olmalıdır ki, o haqq yolunda dura bilsin və heç vaxt bu yoldan kənara çıxmasın. Başqalarının müqəddəratını idarə edən şəxslərin mənəviyyatını elə almaq üçün bilirsənmi nə qədər fitnə-fəsad qurulmuşdur?! Hər şeydən əvvəl tamahkar yaltaqlar...

Pravdin. Yaltaq adamları ancaq nifrətlə təsəvvür etmək olar!

Starodum. Yaltaq elə məxluqdur ki, o nəinki başqaları, hətta özü haqqında da yaxşı fikirdə deyil. O ancaq bir şeyə çalışır: əvvəl tərəflərlə adamın aqlını çaşdırın, sonra da ondan istədiyi kimi istifadə etsin. Yaltaq – gecə oğrusudur: əvvəl şamı söndürür, sonra da oğurluğa başlayır.

Pravdin. Əlbət ki, insanların bədbəxtliyinə onların öz pozğunluqları səbəb olur. Lakin onları yaxşı adam etmək yolları...

Starodum. Padşahın əlindədir. Gərək elə olsun ki, gözəl əxlaq sahibi olmayanlara adamlar cərgəsinə qalxmağa imkan verilməsin; yaxşı xidmətlərə görə verilən mükafatları alçaqcasına qulluq göstərmək yolu ilə və pulla əldə etmək mümkün olmasın; vəzifələr ayrı-ayrı adamlar tərəfindən oğurlanmasın, adamlar vəzifəyə görə intixab olunsun; belə olsa, hər kəs öz xeyrini xoş əxlaqlı olmaqda görər və hər kəs xeyrixah olmağa çalışar.

Pravdin. Doğru deyirsiniz! Böyük padşah...

Starodum. Könlü istədiyi adama iltifat və dostluq göstərir, vəzifə və rütbəni ləyaqətli adamlara verir.

Pravdin. Ləyaqətli adamların lazımı qədər olması üçün indi tərbiyəyə xüsusi diqqət verilir...

Starodum. Bəli. Tərbiyə dövlətin rifah halının əsasını təşkil etməlidir. Bütün pis hərəkətlər pis tərbiyənin nəticəsidir. Bunu biz öz gözümüzlə görürük. Yaxşı, o, Mitrofanuşkaya ki, nadan ata-anası nadan müəllimlərə, hələ bir pul da verib tərbiyə etdirirlər, ondan vətən üçün nə adam çıxıb bilər? O qədər zadəgan atalar var ki, öz oğlunun əxlaqi tərbiyəsini təhkimçi quluna tapşırır! Bunun da nəticəsində on beş ildən sonra bir qulun üstünə ikinci bir qul da əlavə olunur: biri qoca lələ, o biri də cavan ağa!

Pravdin. Lakin yüksək vəzifədə olanlar öz uşaqlarına başqa cür tərbiyə verirlər...

Starodum. Bu, doğrudur. Lakin mən istədim ki, hər bir elm təlim ediləndə bir şey unudulmasın; unudulmasın ki, insanlara verilən bütün biliklərdən əsas məqsəd – gözəl əxlaq məsələsidir. İnan ki, elm – pozğun adam əlində bədxahlıq etmək üçün dəhşətli bir vasitədir. Maarif ancaq xeyirxah insanların mənəviyyatını yüksəldə bilər. Məsələn, mən istədim ki, adlı-sanlı bir şəxsin oğlunu tərbiyə edən mürəbbi hər gün tarixi açıb ona iki şey göstərsin: bunlardan biri – böyük adamların öz vətənlərinin rifah halını yüksəltmək uğrunda etdikləri xidmətdir; o biri də – öz adından, etibar və nüfuzdan istifadə edərək, bədbəxtliklə məşğul olan ləyaqətsiz əyanların tutduğu yüksək mövqedən nifrət və rəzalət uçuruma yuvarlandığını təsvir edən yerlərdir.

Pravdin. Elə olmalıdır ki, hamı öz vəziyyətinə görə lazımı tərbiyə ala bilsin. Onda əmin olmaq... Bu nə səssizdir?

Starodum. Görəsən nə olub?

İkinci şəkil

Əvvəlkilər, Milon, Sofya, Yeremeyevna

Milon (*Sofyadan əl çəkmək istəməyən Yeremeyevnanı itələyir, əlində siyirmə qılınc adamların üstünə çıxır*). Mənə yaxın gəlməyin!
Sofya (*Starodumun üstünə atılır*). Ah dayıcan! Məni müdafiə et!
Starodum. Əzizim! Nə olub ki?
Pravdin. Bu nə rəzalətdir!
Sofya. Ürəyim tir-tir əsir!
Yeremeyevna. Məhv oldum.

Milon. Alçaqlar! Bura gəlirdim, gördüm ki, çoxlu adam onun qolundan tutub müqavimət göstərdiyinə və çıxırdığına baxmayaraq, darta-darta artırmadan endirib kərətə aparır.

Sofya. Məni xilas edən bu oldu!

Starodum (*Milona*). Əzizim!

Pravdin (*Yeremeyevnaya*). Bu saat de görüm bunu hara aparırıdınız? Deməsən, səni, xəbis...

Yeremeyevna. Kəbinini kəsməyə aparırdıq, ağa, kəbinini kəsməyə!

Prostakova xanım (*səhnə dahından*). Biçlər! Oğrular! Dələduzlar! Bu saat əmr edərəm, hamınızı ölənkimi döyürlər.

Üçüncü şəkil

Əvvəlkilər, Prostakova xanım, Prostakov və Mitrofan

Prostakova xanım. Mən bu evin xanımiyam, ya yox? (*Milonu göstərərək*). Özgəsi gəlib bizi təhdid edəcəkmis, mənim də əmrin keçməyəcəkmis!..

Prostakov. Mən günahkaram?

Mitrofan. Adamlara əl atmaq?

Prostakova xanım. Daha yaşamaq istəmirəm.

Pravdin. Mən şahidi olduğum cinayətlik, həm

Sofyanın dayısına, həm də nişanlısına...

Prostakova xanım. Nişanlısına?

Prostakov. Əcəb işdir!

Mitrofan. Cəhənnəm olsun hamısı!

Pravdin. Haqq verir ki, Sofyanı təhqir edənləri qanun üzrə ciddi surətdə cəzalanmasını hökumətdən tələb edirəm. Bu saat ev xanımını, asayışı pozduğuna görə, məhkəməyə cəlb edəcəyəm.

Prostakova xanım (*dizi üstə düşərək*). Müqəssirəm, cənab!

Pravdin. Onun əri ilə oğlu da bu cinayətdə iştirak etməyə bilməzdi...

Prostakov. Taqsırım olmaya-olmaya müqəssir oluram!

Mitrofan. Əmican, müqəssirəm!

Prostakova xanım. Gör mən it qızı nə qayırdım!

Dördüncü şəkil

Əvvəlkilər və Skotinin

Skotinin. Bacı, yamanca kələk qurmuşdun ha!.. Ba!.. Bu nədir? Bizimkilərin hamısı dizi üstə çöküb!

Prostakova xanım (*dizi üstə*). Ah, ağalar yıxılanı vurmazlar, günahkaram! Boynuma alıram! Məni məhv etməyin. (*Sofyaya*) Əzizim, bağışla məni! Mənə, mənim bu yazıq yetimlərimə (*ərini və oğlunu göstərir*) rəhmin gəlsin!

Skotinin. Bacı! Deli-zad olmamısan ki?

Pravdin. Sus, Skotinin!

Prostakova xanım. Bizi bağışla! Allah səni öz sevimli nişanlıyla xoş günə çıxarar. Məni bədbəxt eləməkdən sənə nə olar?

Sofya (*Staroduma*). Dayıcan! Bu məni təhqir də eləsə, mən bunu bağışlayıram...

Prostakova xanım (*əllərini Staroduma sarı qaldırır*). Cənab! Sən də məni bağışla, günahkaram! Mən axı adamam, mələk deyiləm.

Starodum. Bilirəm, bilirəm, adamdan mələk olmaz. Lakin iblis də olmaq lazım deyil.

Milon. Onun cinayəti də, peşmançılığı da nifrətə layiqdir.

Pravdin (*Staroduma*). Siz bundan bir azca da olsa şikayət etsəniz, hökumətə birçə kəlmə söz söyləmiş olsanız... bunu artıq xilas eləmək mümkün olmayacaq.

Starodum. Mən heç kəsə məhv olmasını istəmirəm. Mən onu əfv edirəm.

Hamısı dizi üstə qalxır.

Prostakova xanım. Əfv etdi! Ah, cənab! Hə-ə! İndi mən öz adamlarıma o ki var divan tutaram! İndi mən onların bir-bir işinə baxaram! İndi mən bilərəm, kim onun yaxasını buraxıb! Yox, dələduzlar! Yox, oğrular! Bunu mən bağışlamaram! Bu həqarəti bağışlamaram!

Pravdin. Siz öz adamlarımızı nə üçün cəzalandırmaq istəyirsiniz?

Prostakova xanım. Ah, cənab, bu nə sualdır? Məgər mən öz adamlarıma da böyüklük eləyə bilmərəm?

Pravdin. Yoxsa siz elə bilirsiniz ki, haçaq kefiniz çatanda öz adamlarımıza divan tuta bilərsiniz? Bu haqqı sizə kim verib?

Skotinin. Məgər zadəgan nə vaxt istəsə öz qulluqçularını kətkəlləyə bilməz? Buna haqqı yoxdur?

Pravdin. Nə vaxt istəsə? Bu nə deməkdir? Sən doğrudan da Skotininənsən! (*Prostakova xanıma*). Yox, xanım, heç kəsə zülm etməyə ixtiyar verilməmişdir.

Prostakova xanım. İxtiyar verilməmişdir? Zadəgan mülkədarın nə vaxt istəsə öz qulluqçularını döyməyə ixtiyarı yoxdur? Bəs zadəgan mülkədarların ixtiyar sahibi olması haqqında verilən fərman nədir?

Starodum. Fərmanlara izahat verməyin ustasıdır.

Prostakova xanım. Siz gülə bilərsiniz. Mən bu saat hamını bir-birinə qataram. (*Adamları yarıb keçmək istəyir.*)

Pravdin (*onun qabağını kəsir*). Dayanın, xanım! (*Cibindən kağız çıxarıb ciddi bir ifadə ilə Prostakova oxuyur.*) Hökumət adından sizə əmr edirəm: bu saat bütün adamlarınızı və kəndlilərinizi bura yığın, hökumət tərəfindən verilən fərmanı onlara oxuyacağam. Siz son dərəcə zəif düşüncəli olduğunuzdan, sizin arvadınız burda olmazın vəhşiliklər edir, buna görə də hökumət mənə buyuruq vermişdir ki, sizin evinizi və kəndlərinizi qeyyumluğa götürüm.

Prostakov. Ah, gör başımıza nə gəldi!

Prostakova xanım. Necə? Bəla bəla üstündən! Nə üçün? Nə üçün cənab? Ona görə ki, mən öz evimin xanımiyam...

Pravdin. Zalım, insafsız xanımsan. Gözəl quruluşlu bir dövlətdə sənə kimi bədxasiyyət bir adama dözmək olmaz! (*Prostakova*) Gedin.

Prostakov (*əllərini təəssüflə bir-birinə çırpıb gedir*). Gördün, arvad, başımıza nə gətirdin?

Prostakova xanım (*dərdli-dərdli*). Bu nə müsibətdi mən düşdüm! Qara günlərə qaldım!

Skotinin (*kənara*). Ba-ba-ba! Belə getsə, bunlar gəlib məni də yaxalayacaq... Belə olsa, Skotininlər hamısı qeyyumluq altına düşər... əl-ayaq döyməmişkən burdan okilmək lazımdır.

Prostakova xanım. Hər şeyim əlimdən çıxdı! Məhv oldum!

Skotinin (*Staroduma*). Mən sənə yanına gəldim ki, iş düzəldək... nişanlı...

Starodum. (*Milonu göstərir*). Bax odur!

Skotinin. Hə-ə! Daha mənim burda işim yoxdur. Arabanı qoş-durum gedim...

Pravdin. Get öz donuzlarının yanına! Yadımdan da çıxartma, bütün Skotininlərə xəbər ver ki, əl-ayaqlarını yığıdırsınlar.

Skotinin. Dostlara necə xəbərdarlıq etmək olar! Onlara deyərəm ki, kəndlilərini...

Pravdin. Çox istəsinlər, ya da, heç olmasa...

Skotinin. Sonra?

Pravdin. Onlara dəyməsinlər.

Skotinin (*gedə-gedə*). Heç olmasa onlara dəyməsinlər!

Beşinci şəkil

Prostakova xanım, Starodum, Pravdin,
Mitrofan, Sofya, Yeremeyevna

Prostakova xanım (*Pravdinə*). Cənab, sən məni məhv etmə! Bundan sənəin xeyrin nədir axı? Olmazmı ki, fərmanı birtəhər ləğv edəsən? Bütün fərmanlar yerinə yetirilir ki?

Pravdin. Mən öz vəzifəmi yerinə yetirməyə bilmərəm.

Prostakova xanım. Heç olmasa üç-cə gün mənə möhlət ver. (*Kənara*.) Mən onda bilərdim nə qayırdım...

Pravdin. Heç üç-cə saat da vermərəm.

Starodum. Bəli, dostum! O üç saatda o qədər yaramazlıq edə bilər ki, bunu heç təmizləyib qurtarmaq olmaz!

Prostakova xanım. Cənab, sən burdakı xırda-mırda işlərdən heç baş açma bilməyəcəksən ki?

Pravdin. O mənim işimdir... Özgələrin şeyi sahibinə qaytarılacaq və...

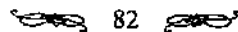
Prostakova xanım. Bəs borcları nə edəcəksən? Müəllimlərin haqqı verilməyib...

Pravdin. Müəllimlərin (*Yeremeyevnaya*). Onlar burdadırmı? Çağır gəlsinlər.

Yeremeyevna. İndicə gəliblər. Ağa, alman müəllimini də?

Pravdin. Hamısını çağır.

Yeremeyevna gedir.

Pravdin. Xanım, siz narahat olmayın, mən hamısını yoluna qoyaram.

Starodum (*Prostakova xanımı məyus görərək*). Xanım! Başqalarına pislik etmək ixtiyarını itirdikdən sonra sən özünü daha yaxşı hiss edəcəksən.

Prostakova xanım. İltifatımız artıq olsun! Öz evimdə ki, mənim əl-qol açmağa ixtiyarım olmayacaqmış, daha onda mən nəyə lazımam?!

Altıncı şəkil

Əvvölkilər, Yeremeyevna, Vralman, Kuteykin, Sıfirkin

Yeremeyevna (*müəllimləri Pravdinin yanına gətirir*). Cənab, bu da bizim gicbəser müəllimlərimiz, gətirdim.

Vralman (*Pravdinə*). Əlahəzrət, buyurmuşdunuz məni çağırınsınlar?

Kuteykin (*Pravdinə*). Çağırdılar, mən də gəldim.

Sıfirkin (*Pravdinə*). Əmriniz nədir, zati-əliləri?

Starodum (*Vralmana diqqətlə baxır*). Adə, sən həmin Vralman deyilsən?

Vralman (*Starodumu tanıyır*). Ba! Ba! Ba! Bab! Ba! Sən ki, mənim hörmətli ağamsan. (*Starodumun ətəyini öpür*.) Necəsən? Sağ-salamatsanmı?

Pravdin. Olmaya, siz bu adamı tanıyırsınız?

Starodum. Əlbət ki, tanıyıram. Üç il mənim faytonçum olub.

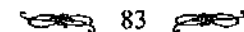
Hamı təəccüb edir.

Pravdin. Yaxşı müəllimmiş.

Starodum. Vralman, burda müəllimlik edirdin? Düzü, mən elə bilirdim ki, yaxşı adamsan, bacarmadığın işə girişməzsən...

Vralman. Ağa, nə eləyəydim axı? Əlacım yox idi. Bir də, belə iş tutan bir mən deyiləm ki! Moskvada üç ay avara-avara dolaşdım, heç kəs məni faytonçuluğa götürmədi. Mən də, ya gərək acından öləydim, ya da gedib müəllimlik edəydim.

Pravdin (*müəllimlərə*). Hökumətin əmrilə mən bu evi qəyyumluğa götürdüyümdən, sizi işdən azad edirəm.

Sıfırkin. Lap yaxşı eləyirsiniz!
Kuteykin. Azad edirsiniz? Onda qabaqca haqq-hesabı çürütmək lazımdır...

Pravdin. Sənə nə çatasıdır?

Kuteykin. Hörmətli ağa, mənə az pul çatası deyil. Yarımillik oxumaq haqqı, üç il müddətində yırdığım ayaqqabı pulu, elə olurdu ki, bura gəlib boş-bekar qalırdıq, bax bunun pulu, bir də ki...

Prostakova xanım. Ay acgöz! Bunları sən niyə istəyirsən?

Pravdin. Xanım, xahiş edirəm mane olmayın!

Prostakova xanım. Məsələ ki, bu yerə gəlib çatdı, qoy lap açığı deyək: sən axı Mitrofanuşkaya nə öyrətmisən?

Kuteykin. Öyrənəydi, mənə nə!

Pravdin (*Kuteykinə*). Yaxşı, yaxşı. (*Sıfırkinə*.) Sənə nə qədər çatacaq?

Sıfırkin. Mənə? Heç nə qədər.

Prostakova xanım. Cənab, ona bir ilə on rubl verilib, ancaq ikinci ilin pulu durur.

Sıfırkin. O aldığı on rubl mənim ikiillik ayaqqabımın pulunu ödəyir. Demək, bizim haqq-hesabımız əl-ələ, baş-başadır.

Pravdin. Bəs oxumaq haqqı?

Sıfırkin. Oxumaq haqqı lazım deyil.

Starodum. Niyə?

Sıfırkin. Buna haqq almaram: o heç bir şey öyrənməyib.

Starodum. Öyrənməsə də, sənin haqqını vermək lazımdır.

Sıfırkin. Almaram! Mən padşaha iyirmi ilə qədər qulluq eləmişəm. Elədiyim qulluğa pul almışam, nahaq yerə pul almamışam, almaram da.

Starodum. Bax, doğru adam belə olar!

Starodum və Milon ciblərindən pul çıxarırlar.

Pravdin. Kuteykin, heç bir utanırsanmı?

Kuteykin (*başını aşağı dikir*). Lap biabır oldum ki...

Starodum (*Sıfırkinə*). Dostum, təmiz ürəkli olduğuna görə baş pulu sənə bağışlayıram.

Sıfırkin. Sağ olun, əlahəzrət! Təşəkkür edirəm. Pul sizindir, bağışlaya bilərsiniz. Ancaq mən havayı yerə pul almaram.

Milon (*ona pul verir*). Dostum, bunu da al.

Sıfırkin. Siz də sağ olun.

Pravdin ona pul verir.

Sıfırkin. Əlahəzrət, siz bunu axı niyə verirsiniz?

Pravdin. Ona görə verirəm ki, sən Kuteykinə oxşamırsan.

Sıfırkin. Eh, zat-aliləri, mən əsgərəm.

Pravdin (*Sıfırkinə*). İndi gedə bilərsən, dostum!

Sıfırkin gedir.

Pravdin. Kuteykin, sən sabah bura gəl və zəhmət çək xanımın özü ilə haqq-hesabını çürüt.

Kuteykin (*qaça-qaça*). Onun özü ilə? Yox, yox! Daha heç bir şey istəmirəm.

Vralman (*Staroduma*). Zat-aliləri, köhnə xidmətçinizi yaddan çıxartmayın. Məni yenə də işə götürün.

Starodum. Vralman, mən elə bilirəm, sən indi heç at sürməyi də bacarmazsan, atdan da yadırgamısan.

Vralman. Yox, ağa, yox! Atdan yadırgamamışam. Mən ki burda bu ağalarla yaşayırdım, elə bilirdim ki, həmişə atlarla durub-otururam.

Yeddinci şəkil

Əvvəlkilər və qapı nöqəri

Nökər (*Staroduma*). Sizin kareta hardadır?

Vralman. Məni də apararsınızmi?

Starodum. Get qozlarda otur.

Vralman gedir.

Sonuncu şəkil

Prostakova xanım, Starodum, Milon, Sofya,
Pravdin, Mitrofan, Yeremeyevna

Starodum (*Sofya ilə Milonun əlindən tutaraq Pravdinə*). Dostum, biz gedirik! Bizə...

Pravdin. Sizə xoşbəxt olmağı arzu edirəm. Namuslu insanların xoşbəxt olmağa haqqı var.

Prostakova xanım (*oğlunu qucaqlayır*). Mənim əziz balam, Mitrofanuşka, mənə qalan bircə sən oldun!

Mitrofan. Ana, əl çək məndən! Yapışanda qopmaq bilmir ki...

Prostakova xanım. Sən də! Sən də məni atırsan! Hə! Naxələf oğul! (*Özündən gedir.*)

Sofya (*onun yanına yüyürür*). Allah! Huşunu itirib!

Starodum. (*Sofyaya*). Kömək elə, ona kömək elə!

Sofya və Yeremeyevna onu ayılmağa çalışırlar.

Pravdin (*Mitrofana*). Yaramaz! Sən niyə ananla belə kobud rəftar eləyirsən? Onu fəlakətə sürükləyən hər şeydən çox, sənə bəslədiyi dəlicəsinə məhəbbət oldu.

Mitrofan. Mən ki, bunu görmədim...

Pravdin. Nəzakətsiz!

Starodum (*Yeremeyevnaya*). O indi necədir?

Yeremeyevna (*Prostakova xanıma diqqətlə baxaraq əlini əlinə çırpır*). Ayılır, cənab, ayılır!

Pravdin (*Mitrofana*). Dostum, mən bilirəm səninlə nə etmək lazımdır. Qulluğa gedəcəksən...

Mitrofan (*əlini yellədir*). Mənim üçün təfavütü yoxdur. Hara desələr...

Prostakova xanım (*ayılır, ümitsiz halda*). Mən təmiz məhv oldum. İxtiyarım əlimdən alındı! İndi mən nə üzle adam içinə çıxıbilərəm! Oğlum da alimdən getdi!

Starodum (*Prostakova xanımı göstərərək*). Bax, bədxahların sonu budur!

Komediyanın sonu

178!

Beş pərdəli komediya

İŞTİRAKÇILAR

Briqadir
İvanuşka – onun oğlu
Briqadirin arvadı
Müşavir
Müşavirin arvadı
Sofya – müşavirin qızı
Dobrolyubov – Sofyanın sevgilisi
Müşavirin xidmətçiləri

BİRİNCİ PƏRDƏ

Birinci şəkil

Səhnə kənd otağı qaydası düzəlmişdir. Briqadir əynində sürtük gəzişə-gəzişə çubuq çəkir. İvanuşka səhər paltarında, əzilə-əzilə çay içir. Müşavir, əynində arxalıq, təqvimə baxır. Səhnənin bir tərəfində masa qoyulmuşdur; masanın üstündə samovar və stəkan-nəbəkli vardır. Müşavirin arvadı masa yanında oturub nazlıca-nazlıca çay tökür; o, səhər geyimindədir, başına səhər çutqusu bağlamışdır. Briqadirin arvadı qıraqda oturub corab toxuyur. Sofya da kənarda oturub kargahda nə işə tikir.

Müşavir (*təqvimə baxaraq*). Allah qoysa, ayın iyirmi altısında toy ələyirik...

İvanuşka. Həlas!¹

Briqadir. Çox gözəl, əziz qonşu! Hərçənd biz bir-birimizi bu yaxında tanımışıq, ancaq bu mənə heç də mane olmadı ki, Peterburq-

¹ Əfsus (*frans.*)

dan evə gedərkən arvadım və oğlumla sizin kəndə gəlmişəm. Sənin kimi bir müşavir, ordu briqadiri ilə dost olmağa layiqdir; buna görə də mən sizin hamınızla rəsmiyyətlə deyil, sadəcə rəftar edirəm.

Müşavirin arvadı. Cənab, bizə fəson göstərmək heç lazım da deyil. Biz özümüz burda hamı ilə rəsmiyyətsiz-filansız dolanırıq.

Briqadirin arvadı. Ah, əzizim! Bizim aramızda heç rəsmiyyət ola bilərmi? Bir halda ki, o (*müşaviri göstərir*) öz qızını, sənin də ögey qızındır, Allahın əmrilə bizim oğlumuz İvanuşkaya vermək istəyir. Daha artıq arxayınlıq hasil etmək üçün yaxşı olar ki, siz qızımıza öz ata-analıq iltifatınızı göstərsiniz. Rəsmiyyətin burda nə yeri var?

Müşavirin arvadı. Ah, bizim qızımız çox xoşbəxtidir! O elə bir adama ərə gedir ki, o adam Parisdə olmuşdur! Ah, mən buna necə sevinməyə bilərəm! Mən çox yaxşı bilərəm ki, Parisdə olmayan ərlə yaşamaq nə deməkdir!

İvanuşka (*qulaq asa-asa başındakı qalpağın təpəsini qaldırır*). Madame! Göstərdiyiniz nəzakətə qarşı təşəkkür edirəm! Etiraf edirəm: mən də elə bir arvad almaq istərdim ki, onunla fransız dilindən başqa, ayrı heç bir dildə danışa bilməyim. Belə olarsa, biz daha xoşbəxt yaşarıyıq.

Briqadirin arvadı. Ah, İvanuşka! Allah kərimdir! Siz, əlbət ki, bizdən yaxşı yaşayacaqsınız. Sən, Allaha şükür, hərbi qulluqda olmamısan; sənin arvadın səfərdən-səfərə gedən ərinin dalınca sürülməyəcək; səni qulluq yerində hirsəndirməyəcəklər, sən də hirsini gəlib arvadının üstünə tökməyəcəksən. Mənim İqnatı Andreveviçimin belə bir xasiyyəti var: hansı əsgər ki taqsırkar olur, gəlib həyfini məndən alır.

Briqadir. Arvad, heyvərə-heyvərə danışma!

Müşavir. Qonşu, yaxşı, yaxşı! Sən əllah, özünü günaha batırma! Hirsənmə! Heç bilirsənmi sənin necə dərrakəli arvadın var?! O kollegiya prezidenti olmağa layiqdir! Akulina Timofeyevna çox ağıllı arvaddır!

Briqadir. Çox ağıllı arvaddır! Dedin də, qonşu! Sən istədiyindən bunu deyirsən; amma mənə elə gəlir ki, sənin onda gördüyün ağıllı axmaqlığa çox oxşayır. O ki qaldı sənin Avdotya Potapjevnan,

¹ Xanım (*frans.*)

bax, ağıllı ondadır! Mən onun lap üzünə də deyərəm, dalısınca da deyərəm: o, ağıllı dəryasıdır! Mən həm kişiyəm, həm briqadirəm; bununla belə onun ağıllı mənə versələr, mən, vallahi, qanımla qazandığım bütün rütbələrdən əl çəkərəm.

İvanuşka. Dieu! Dədə! Qayınata! Ana! Qayınana! Bu qədər də nəzakətli sözlər olar! Hələ bu sözlərdə ifadə olunan ağıllı! Hamısı da bir-birindən yüksək!

Müşavir. Əziz kürekenim, mən sənin haqqında da deyə bilərəm ki, səndən bir şey çıxacaq. Ancaq səy elə, çox oxu.

İvanuşka. Niyə səy eləyim? Nə oxuyun?

Briqadir. Nə oxuyasan? Hərbi qanunları və hərbi nizamnaməni. Cavan adamlara torpaq sərhədləri təlimatını da oxumaq pis olmazdı.

Müşavir. Ən çox, qanun məcəlləsini və fərmanları oxu. Əzizim, kim ki məhkəmə hakimi olanda bunları izah etməyi bacarsa, o heç vaxt pis günə düşməz.

Briqadirin arvadı. Mənim məxaric dəftərlərimi də gözdən keçirməyin pis olmaz. Onda dünyada nə qədər bircə adam olsa, səni aldada bilməz. Sən onda dörd qəpik yarım lazım gələn yerdə, beş qəpik verməzsən.

Müşavirin arvadı. Allah eləməsin, hə, sən başını sevgi romanlarından başqa ayrı heç bir şeylə dolmuş olsun! Əzizim, dünyanın bütün elmlərini tulla getsin işinə. Heç bilirsənmi roman adamı necə maarifləndirir?! Mən onları oxumasaydım, ömrümün axırına kimi elə axmaq olub qalardım.

İvanuşka. Madame, siz doğru deyirsiniz. Ba! Vous avez raison². Mən özüm romandan başqa heç bir şey oxumamışam. Ona görə də indi mən bax beleyəm – necə ki, görürsünüz.

Sofya (*kənara*). Elə buna görə də axmaqsan.

İvanuşka. Mademoiselle³, siz nə buyurdunuz?

Sofya. Sizin haqqınızda düşündüyümü.

İvanuşka. Bu axı nədir? Je vous prie⁴, məni tərifləməyin.

¹ Allah! (*frans.*)

² Siz haqlısınız (*frans.*)

³ Xanım qız (*frans.*)

⁴ Rica edirəm (*frans.*)

Müşavir. Kürekən, sən allah, onu danışdırma! O nə işə düşür, bundan da az qalır ki, dəli olsun.

Briqadir. Sən buna əhəmiyyət vermə, keçib gedər. Mənim arvadım toydan qabaq on-on iki gün aqlını itirib avara-avara dolaşdı. İndi ondan düz otuz il keçir; bu otuz il içərisində onun həmişə ağıl-baş salamat olub, heç kəs də deyə bilməz ki, bu, bir zamanlar aqlını itiribmiş və ya indikindən ağıllı olubmuş.

Briqadirin arvadı. Kişi, Allah sənənin də canını-başını salamat elesin! Allah sənə uzun ömür versin! Çox şükür ki, mən də sənəninlə bir yerdə yaşamaqla aqlımı itirməmişəm.

Müşavir. Mən çox şadam ki, mənim qızımın sənənin kimi ağıllı-kamallı qayınanası olacaq.

Müşavirin arvadı (*ah çəkir*). Niyə mənim ögey qızım sizin gəlininiz olmasın ki? Biz hamımız zadəgan mülkədarıq. Biz hamımız bərabərlik.

Müşavir. Doğru deyir. Biz hər cəhətdən bərabərlik. Mənim əziz dostum və qudam, bircə ayrılıq burasındadır ki, sən hərbi, mən isə mülki qulluqdayam. Briqadirliyə gəlib çıxana kimi sən nə əziyyətlər çəkmişən, başına nə müsibətlər gəlib... Mən də Moskvada müşavir olana qədər çox şeylər görmüşəm, qaraya baxmaqdan gözlərim kor olub. Bunun da qabağında Allah mənə bir parça çörək verib, bir balaca dövlət sahibi olmuşam. Bunu da, əlbət ki, verilən fərmanların gücünə yığıb-düzəltmişəm. Mənim arvadım kornetlərə, manjetlərə və başqa boş-boş şeylərə bu qədər həvəs eləməseydi, bəlkə də mən daha varlı olardım; özün bilirsən ki, bu şeylərin nə bu dünyada, nə o dünyada heç bir xeyri yoxdur.

Müşavirin arvadı. A kişi, olmaya sən məni bədxərc hesab eləyirsən? Heç bilirsən nə danışsın? Bu qədər də xəsislik olar? Əgər sən məni bir də belə sözlərlə sancsan, mən səndən boşanacağam.

Müşavir. Allahın və baş ruhani idarəsinin razılığı olmadan biz bir-birimizdən ayrıla bilmərik. Bu barədə mənim rəyim budur. Allahın birləşdirdiyini bəndə ayıra bilməz.

İvanuşka. Rusiyada Allah bu kimi şeylərə qarışırmı? Ağalar, Fransada belə deyil. Allah orda sevmək, xəyanət etmək, evlənmək və ayrılmaq kimi şeyləri insanların öz ixtiyarına buraxmışdır.

Müşavir. O, Fransadadır. Biz həqiqi din sahibiyik, bizdə elə şey olmaz. Yox, əziz kürekən! Biz də, bizim arvadlarımız da Allahın

nəzərindədir. O bizim hər birimizin başında nə qədər tük var, onu da bilir.

Briqadirin arvadı. İqnat Andreyeviç, sən məni tez-tez danlayırsan ki, mən durub-oturub pul sayıram. İndi görürsənmi? Allah özü bizim tükümüzü sayır! Biz ki onun bəndələriyik: biz pul saymağa da tənbellik eləyirik. Özün də bilirsən ki, pul çox az tapılır: tükleri sayılmış bütün bir pariki doxsan qəpiyə almaq olur.

Briqadir. Yalan sözdür. Mən inanmıram ki, hamının başının tükü sayılmış ola. Amma bizimkilər sayılmışdır – buna söz ola bilməz. Mən briqadirəm; amma Allah beşinci dərəcəyə qədər olanların baş tükünü saymırsa, bəs onda kiminkiləri sayır?

Briqadirin arvadı. Ay kişi, sən allah, asi-asi danışma! Generallar da, qərargah zabitləri də, baş zabitlər də Allahın nəzərində birdir, bir rütbədə hesab olunur.

Briqadir. Ay arvad! Mən sənə deyirəm ki, ağızına gələni danışma! Yoxsa bu saat mən elə edərem ki, doğrudan da sənənin başında sayılmağa tük qalmaz! Sən Allahı yaxşı tanımış olsaydın, belə boş-boş sözləri heç dilinə də gətirməzdin. Nəcə ağla sığışdırmaq olar ki, Allah hər şeyi bilə-bilə, bizim rütbə dərəcələrimizdən məlumatı olmasın? Ayıb şeydir!

Müşavirin arvadı. Gəlin belə söhbətləri buraxın. Danışmağa ayrı şey yoxdurmu? Elə ciddi bir məsələyə əl atmısınız ki, mən heç bir şey anlaya bilmirəm.

Briqadir. Mənim də heç belə məsələdən mübahisə eləmək xoşuma gəlməz. Mənim sevdiyim şey – təlim məsələsidir, vuruşmadır, bir də elə məsələdir ki...

Müşavir. Heç olmasa hakim vəzifəsinə, müddəiyə və ya cavabdehə aid olsun. Lap düzünü sizə deyim: danışanda ki, fərmanlara, qanun məcəlləsinə müraciət etmədin, belə söhbətlər mənim də heç könlümə yatmaz.

Briqadirin arvadı. Mənfəəti olmayan söhbətlər də məni danıxdırır. (*Müşavirin arvadına.*) Gözümün işığı, söhbəti dəyiş. Sən allah, de görüm: siz xidmətçilərə yemək verirsiniz, ya pul? Atlarınız öz əkdiniz yulafdanmı yeyir, ya pul ilə alırsınız?

İvanuşka. C'est plus intéressant¹.

¹ Bu daha maraqlıdır (*frans.*)

Müşavirin arvadı. Əzizim, deyəsən, zarafata keçdin. Mən nə bilim bu heyvanlar nə yeyir?

Müşavir (*arvadına*). Arvad, məni utandırma! Akulina Timofeyevna, bizim xidmətçilərə pul deyil, yemək verilir. Bizim arvada acığın tutmasın. O belə şeylərlə məşğul olmur: çörəyi və yulafı mən özüm verirəm.

Briqadirin arvadı. Mənim İqnati Andreyeviçim də belədir; o da belə şeylərlə məşğul olmur. Anbara özüm gedirəm.

Müşavir (*kənara*). Arvad deyil, güldür, gül! Nə qəşəng də ağzı var! Elə bil dodaqlarından bal tökülür! Buna qulaq asanda necə günaha batmayasan?... Adamı həvəyə gətirir...

Briqadir. Quda, nə deyirsən? (*Kənara*) Bu arvad mənim arvadıma tay ola bilməz.

Müşavir. Sənin arvadının təsərrüfat işlərində olan bacarığını tərif eləyirəm.

Briqadir. Onun təsərrüfatçılığı mənə çox lazımdır! O məndən artıq ev heyvanlarına fikir verir.

Briqadirin arvadı. A kişi, bəs necə? Heyvan öz-özü haqqında düşünə bilmir. Bəs mən onun haqqında düşünməyim? Sən, gərək ki, onlardan ağıllısan, amma istəyirsən ki, sənin də dərdinə qalım.

Briqadir. Qulaq as, arvad, mən bilmirəm sən axmaqlığındanmı belə səfeh-səfeh danışsın, ya ağıllığındanmı... Bax, bu hörmətli adamların yanında sənə deyirəm: bir də ağzını açıb danışma! Vallahi, işin pis olar!

İvanuşka. Mən pəre!¹ Hirsələnməyin!

Briqadir. Nə? Hirsələnməyim?

İvanuşka. Mən pəre! Mən deyirəm ki, hirsələnməyin.

Briqadir. O dediyin birinci söz nədir? Mən onu başa düşmürəm.

İvanuşka. Ha-ha-ha-ha! İndi də mən taqsırkar oldum ki, siz fransızca bilmirsiniz.

Briqadir. Sən də dilini çox uzun eləmişən ha! Rusca bilə-bilə burda başa düşülməyən sözləri çərən-ləməyin nə mənası varmış?

Müşavirin arvadı. Yaxşı, yaxşı! Sizin oğlunuz sizinlə ancaq sizin bildiyiniz dilləmi danışmalıdır?

¹ Ata! (*frans.*)

Briqadirin arvadı. A kişi, İqnati Andreyeviç, qoy İvanuşka necə istəyir danışsın. Mənim üçün təfəvütü yoxdur. Hərdən o, deyəsən, rusca da danışır, ancaq bundan da bir şey başa düşmürəm. Nə etmək olar! Oxumaq – işıq, oxumamaq – qaranlıqdır.

Müşavir. Düz deyirsən. Allah kimin ki, üzünə bilik qapılarını açıb, onu öz nemətlərilə də feyzyab edib. İndi, Allaha şükür, əvvəlki zamana deyil. Gör bizdə nə qədər oxumuş adam yetişib! Bunun hamısı Allahın bizə verdiyi nemətdir. Qabaq belə idi ki, sərfi¹ bilməyənlər rusca yaxşı yaza bilərdi; lakin indi heç kəs sərfi bilmir, amma hamı yazı yazmağı bacarır. Bizdə o qədər yaxşı katiblər var ki, sərfi bilmədiyi halda çox gözəl namələr düzəldir, baxanda adamın lap həvəsi gəlir! Bunlardan birini mən tanıyıram: o elə yazır ki, lap sərfi bilən alim özü onu yazdığından baş açə bilməz.

Briqadir. Quda, axı sərf nəyə lazımdır? Mən sərfi bilmədiyim halda almış yaşa gəlib çatmışam, hələ bir oğul-uşaq da əkib-tökmüşəm. Bax, biri elə bu İvanuşka özü! İndi onun yaşı iyirmidən çox-çox ötüb, öz aramızdır, sərfin heç adın eşitməyib.

Briqadirin arvadı. Əlbət ki, sərfi oxumaq lazım deyil. Hələ oxumadan əvvəl gedib bu kitabı almaq lazımdır. Gərək ona bir-iki abbası da pul verəsən. Bir şey öyrənəcəksən, öyrənməyəcəksən, bunu da Allah bilir.

Müşavirin arvadı. Bu sərf dediyiniz şey əgər bir şeyə lazımsa xüsusilə kənddə, mənim lap gözüüm çıxsın. Şəhərdə yenə bir şeyə yararır: mən birini cırıb saç eşməyə işlətdim.

İvanuşka. J'en suis d'accord², sərf nəyə gərəkdir! Mən özüm minlərlə sevgi məktubu yazmışam və mənə elə gəlir ki, "ey gözüümün işığı", "ey əzizim", "adieu, ma reine!"³ sözlərini sərf kitabına baxmadan da demək olar.

¹ Qramatika

² Mən səninlə razıyam (*frans.*)

³ Əlvida, mənim krallığım! (*frans.*)

İkinci şəkil

Əvvəlkilər və xidmətçi

Xidmətçi. Cənab Dobrolyubov təşrif buyurub.

Sofya (kənara). Allah! O gəldi! Amma mən özgəsinə nişanlanmışam.

Müşavir. Gedək, mənim dostumun oğlunun qabağına çıxaq, bağda onunla gəzək.

Briqadir (müşavirin arvadına). Siz də buyurub gəzmək istərsinizmi?

Müşavirin arvadı. Yox, cənab, mən burda qalırım. Sizin oğlunuz mənimlə həmsöhbət olacaq.

İvanuşka. De tout mon soeur¹, sizinlə təklikdə qalmağa şadam.

Müşavir (briqadirin arvadına). Siz, xanım, gəzmək arzu etmirsinizmi?

Briqadirin arvadı. Cənab, buyurun, buyurun, gedək.

Müşavirin arvadı (Sofyaya). Sən də heç olmasa qayınatlarla get.

Üçüncü şəkil

Müşavirin arvadı və İvanuşka

İvanuşka (Müşavirin arvadına lap yaxın oturur). Xanım, mənə elə gəlir ki, sizin əriniz həyatı, istefa verən bir müşavirdən artıq bilmir.

Müşavirin arvadı. Siz doğru deyirsiniz; o öz həyatında katiblərlə mirzələrdən başqa heç kəslə durub-oturmur.

İvanuşka. O da deyəsən, mənim atama oxşayır: mənim atam həmişə ağıllı adamlardan qaçmışdır.

Müşavirin arvadı. Ah, əzizim! Sənin belə açıq ürəklə danışmağın mənə xoş gəlir. Sən hətta öz atanın da nöqsanını açıb göstərirsen! Bax, bizim əsrin xeyirxahlığı budur!

İvanuşka. Onunla hesablaşsam ha, onda gerek məndən pis adam olmasın.

¹ Məmnuniyyətlə (frans.)

Müşavirin arvadı. Doğrudan da, mənim gülüm, mənə elə gəlir ki, o mənim ərimdən ağıllı deyil; onu da bil ki, dünyada mənim ərimdən də axmaq adam çox az tapılar.

İvanuşka. Sizin söylədiyiniz doğrudur. Deyin görüm, xanım, siz mənim anam haqqında nə fikirdəsiniz?

Müşavirin arvadı. Əzizim, bunu mən sənə necə deyim axı? Mənə ayıb olar.

İvanuşka. Rica edirəm, düşündüyünüzü söyləyin. Atam-anam haqqında nə deyilir deyilsin, mənim üçün heç təfəvütü yoxdur.

Müşavirin arvadı. O, dünyadan sənın atan kimi bixəbərdir. Doğru demirəmmi?

İvanuşka. Dieu! Siz insanları nə yaxşı tanıyırsınız! Demək olar ki, siz insanların lap ruhuna nüfuz edirsiniz. Belə görürəm ki, mən bu bərdə lap açıq danışmalıyam. (Ah çəkir.) Bəli, bildiyiniz kimi, mən dünyada ən bədbəxt adamam. İndi mən iyirmi beş ildir ki, yaşayıram, hələ atam da, anam da vardır. Siz yaxşı ata ilə yaşamağın nə olduğunu bilirsiniz. Lakin mən ata ilə deyil, heyvanla yaşayıram.

Müşavirin arvadı. Əzizim, heç mənə demirsən. Mən özüm o bədsifət, o murdar ərimdən heç bilirsən nə çəkirəm?! Mənim ərim bir tuğ-lənətdir, keçib bu xirtdeyimə! İndi neçə ildir ki, mən onunla bu kənddə yaşayıram, and olsun canına, bu vaxta kimi ondan qisas almağa imkan tapa bilməmişəm... Qonşuluqda olan kişilərin hamısı cahildir, lap heyvan kimi şeydir; elə evdə oturub arvadları ilə qucaqlaşır. Arvadları da, ha-ha-ha, bəri bir şey ola!.. Onlar hələ bilmir ki, mənim bu əynimdəki ev paltarındır, elə fikirləşirlər ki, dünyada elə bununla yaşamaq olar. Əzizim, onlar ancaq yemək ehtiyatı haqqında düşünürlər. Xaliscə donuzdurlar!..

İvanuşka. Pardieu! Mənim anam da sənın o qonşularının tayıdır. Siz o bədsifət kişi ilə çoxdanmı yaşayırsınız?

Müşavirin arvadı. Mənim ərim rüşvət haqqında fərman çıxan ildə istefa vermişdir. Gördü ki, belə bir fərmandan sonra o, daha işləyə bilməz. Buna görə də istefa verdi, əzab vermək üçün mənə də bu kəndə gətirdi.

İvanuşka. Yəqin bu kəndi də fərmandan qabaq ələ keçirmişdir.

Müşavirin arvadı. Eyni zamanda o elə xəsisdir, elə xəsisdir, heç tayı yoxdur.

¹ Gör ha! (frans.)

İvanuşka. Mənim anam kimi. Açıq deyirəm, bir rubldan ötrü özünü oda atar!

Müşavirin arvadı. Mənim o bədsifət ərim bir də yamanca riyakardır. İbadət vaxtının birini də buraxmaz. Elə zənn edir ki, əzizim, Allah çox mərhəmətlidir: gündüz elədiyi oğurluğun günahını gecə ibadətində ona bağışlayacaqdır.

İvanuşka. Mənim atam isə ancaq səhərlər ibadət edir. Deyirlər ki, o evlənənə qədər şeytanın varlığına inanmırmış, lakin anamı alandan sonra inanır ki, şeytan da vardır.

Müşavirin arvadı. Je vous en prie¹, söhbəti dəyişək. Mənim qulaqlarım şeytanlar və şeytanlara bənzər insanlar haqqında danışılan sözləri eşitməyə tab gətirə bilmir.

İvanuşka. Madame! Deyin görüm, siz vaxtınızı necə keçirirsiniz?

Müşavirin arvadı. Ah, əzizim, sıxıntıdan lap ölürem. Əgər hər səhər mən üç saat bəzək-düzəklə məşğul olmasaydım, yəqin bil ki, darıxıb ölerdim. Mənim ürəyimi açan ancaq birçə şeydir. Moskvadan tez-tez mənə cürbəcür şlyapalar göndərirlər, mənim də elə işim-peşəm bunları başıma qoymaqdır.

İvanuşka. Məncə, ipək və sair krujevalar ən yaxşı baş zinetidir. Məlumətfuruşlar elə düşünür ki, guya bunlar əhəmiyyətsiz şeydir, guya başı bayırdan deyil, içəridən bəzəmək lazımdır. Belə də boş söz olar?! Başın içində olanı kim görür axı? Amma bayırda olanı hamı görür!

Müşavirin arvadı. Əzizim, mən də sən fikirdəyəm. Mən baxıram ki, sən başına pudra səpmisən, bunu mən görürəm; amma başının içində bir şey varmı, bax, bunu görə bilmirəm.

İvanuşka. Pardieu! Əlbət ki, bunu heç kəs görə də bilməz.

Müşavirin arvadı. Bəzək-düzəkdən sonra da mənim vaxt keçirməyə ən yaxşı bir məşğuliyyətim var: kart ilə fala baxıram.

İvanuşka. Siz fala baxa bilərsiniz, grand dieu!² Mən özümü bu məsələdə peyğəmbər saya bilərəm. İstəyirsinizmi mən sizə öz məharətimi göstərim?

Müşavirin arvadı. Ah, əzizim! Bununla sən mənim boy-numa böyük minnet qoymuş olarsan.

İvanuşka (*kart olan masanı yaxına çəkir*). Əvvəl siz mənim falına baxın, sonra da mən sizinkinə baxaram.

Müşavirin arvadı. Məmnuniyyətlə. Ürəyinizdə tutun görüm kral ilə xanım nəyi göstərəcək?

İvanuşka (*fikirləşərək*). Tutdum.

Müşavirin arvadı (*kartları masa üstə düzür*). Ah, mən nələr görürəm! Toy! (*Köksünü ötürür.*) Kral evlənir.

İvanuşka. Allah, o evlənir! Mənim bundan da artıq xoşlamadığım bir şey varmı?!

Müşavirin arvadı. Xanım da onu sevmir...

İvanuşka. Mən də onu sevirsə, lap Allahın qəzəbinə gəlir! Yox, yox, buna dözməyə daha qüvvəm qalmamışdır. Mən öz könlümdəkini dedim. Ah! Madanie! Yoxsa siz mənim evlənmək istəmədiyimi görmürsünüz?

Müşavirin arvadı (*köksünü ötürür və naz eləyir*). Siz evlənmək istəmirsiniz? Yoxsa mənim ögey qızım sizin ürəyinizi lazımcına ələ ala bilməmişdir? O, son dərəcə sabit qızıdır!

İvanuşka. Sabit qızıdır!.. Bu da mənim bədbəxtliyimdən! Hələ sabitdir də!.. And olsun canınıza, evlənəndən sonra bu sabitliyi mən onda görsəm, dərhal boşayacağam. Sabit arvad məni həmişə dəhşətə gətirir! Ah, Madame!.. Əgər siz mənim arvadım olsaydınız, ölənə kimi sizdən ayrılmazdım.

Müşavirin arvadı. Ah, əzizim! Mümkün olmayan şeylə niyə ürəyimizi parçalayaq? Zənnimcə, sən də artıq tələblərlə məni darıxdırmazdın.

İvanuşka. Madame, izin verin, mən də sizin falınıza baxım. Siz də kral ilə xanımı ürəyinizdə tutun, görək nə göstərəcək.

Müşavirin arvadı. Çox yaxşı. Tutdum: xaç kral, bir də qaratoxmaq xanım.

İvanuşka (*kartları masa üstə düzür*). Kral xanıma bərk vurulub, lap dərindən ölür...

Müşavirin arvadı. Ah, mən nələr eşidirəm! Nə gözəl sözlər! Sevincimdən özümü itirirəm!

İvanuşka (*ona ehtirasla baxır*). Xanımın da ona meyli var.

Müşavirin arvadı. Ah, əzizim!.. Ona meyli var!.. Deyinə ki, elə vurulub, lap dərindən dəlidir.

İvanuşka. Bilsəydim ki, bu qaratoxmaq kimdir, mən öz həyatımı da, minlərlə başqa həyatı da qurban verərdim! Siz qızarırsınız, ağarırsınız. Əlbət ki, bu xanım...

¹ Xahiş edirəm (*frans.*)

² Pərvərdigara! (*frans.*)

Müşavirin arvadı. Ah! Sevdini etiraf eləmək nə çətinmiş!
İvanuşka (*tələsik*). Bu sizsiniz?..

Müşavirin arvadı (*özünü elə göstərir ki, guya son söz üçün çox qiymətli*). Mən, mən özüməm!

İvanuşka (*köksünü ötürərək*). Bəs qaratoxmaq xanımın ürəyini ələ alan bu nəcib xaç kral kimdir?

Müşavirin arvadı. Sən istəyirsən ki, mən hamısını birdən açıb deyim?

İvanuşka (*ayağa qalxır*). Bəli, madame, bəli! Mən bunu istəyirəm. Bu nəcib xaç kral əgər mən deyiləmsə, onda mənim sizə qarşı bəslədiyim ehtiras yaxşı mükafatlandırılmışdır...

Müşavirin arvadı. Necə? Sənin də könlündə mənə qarşı ehtiras var?

İvanuşka (*dizi üstə düşür*). Qaratoxmaq xanım sən sən?

Müşavirin arvadı (*onu qaldırır*). Sən də xaç kralsan?

İvanuşka (*heyran içində*). Ah, nə qədər xoşbəxtəm! Oh bonheur!

Müşavirin arvadı. Əzizim, bəlkə də sən bilmirsən: sənin nişanlım Dobrolyubova vurulub, o da qızın dərdindən dəli-divanədir.

İvanuşka. St... St... Gəlirlər. Əgər bu doğrusa, oh, que nous sommes heureux!² Biz mütləq onları sərbəst buraxmalıyıq ki, onlar da vaxtı gələndə bizi sərbəst buraxsınlar.

Dördüncü şəkil

Əvvəlkilər, Dobrolyubov və Sofya

Sofya. Ana, siz burda tək qalmaq arzusunda oldunuz. Mən də qəsdən gəldim ki, siz darıxmayasınız...

Dobrolyubov. Xanım, mən də cəsarət edib onu sizin yanınıza gətirdim.

Müşavirin arvadı. Biz heç də burda darıxmırdıq. Biz kart ilə fala baxırdıq.

İvanuşka. Mənə belə gəlir ki, mademoiselle siz bura qəsdən gəlmisiniz ki, toyunuz haqqında məlumat alasınız.

¹ Xoşbəxtəm (*frans.*)

² Ah, biz nə xoşbəxtik! (*frans.*)

Sofya. Bu ne sözdür?

Müşavirin arvadı. Biz sizin falına baxırdıq; əgər karta inansağ bunu da deyim ki, kart heç vaxt yalan deyə bilməz, bəli, falına baxıb gördüm ki, sənın ərə getməyin o qədər də müvəffəqiyyətli deyil...

Sofya. Ana, mən bunu kartsız da bilirəm.

İvanuşka. Siz ki bunu bilirsiniz, bəs niyə razı olursunuz?

Sofya. Məsələ mənım razı olub-olmamağında deyil. Burda aydınca bir şey var ki, mən möhv oluram. Bunu da eləyən atamla anamdır.

Müşavirin arvadı. Xahiş edirəm ki, bu barədə mənı taqsırkar görməyin. Özün bilirsən ki, mən lap əvvəldən atan deyənə razı olmamışam.

İvanuşka. İzahat nə lazım! (*Müşavirin arvadına*) Madame, biz bir-birimizi yaxşı başa düşürük. Mənımlə gəzməyə getmək istəyirsinizmi?

Müşavirin arvadı. Mənım üçün ən əlverişli şey sərbəstlikdir. Məncə ərlı olmaq, əl-qolu bağı olmaq deməkdir.

İvanuşka (*işarə ilə ona bildirir ki, Sofyanı və Dobrolyubovu buraxıb gəlsin*). Siz burdan getmək fikrində deyilsinizmi?

Müşavirin arvadı. Gedək, əzizim!

Beşinci səkil

Dobrolyubov və Sofya

Dobrolyubov. Onlar bizi tək qoyub getdi. Bu nə deməkdir?

Sofya. Bu o deməkdir ki, mənım nişanlım mənı qətiyyən qısqanmır.

Dobrolyubov. Mənə belə gəlir ki, sənın toy işinin pozulmasına ögey ana da etiraz etmir.

Sofya. Bu aydınca görünür. Bizim bura gəlməyimiz də, deyəsən, çox yersiz oldu.

Dobrolyubov. Bu axmaq ona vurularsa, daha, yaxşı olar; bunun da ona qarşı olan sevgisi təbii şeydir.

Sofya. Belə düşünəlsə, əlbət ki, ögey anamın ona naz-qəmzə satması təbii şeydir: o özünə bundan yaxşı oynaş tapa bilməz. Ancaq mənım atama yazığım gəlir.

Dobrolyubov. Siz onun dərđini çəkməyin. Sizin dədəniz də, mənə elə gəlir ki, briqadirin arvadına ayrı bir gözle baxır.

Sofya. Yox, mən buna inanmıram. Mənım atam Allahın qəzəbindən qorxduğu üçün ögey anama xəyanət eləməz.

Dobrolyubov. Lakin sənın atan Allahın çox səbirli olduğunu da bilir.

Sofya. Əgər bu doğru isə, onda belə görünür ki, briqadirin arvadından başqa burada hamı bir-birinə vurulub.

Dobrolyubov. Ancaq bizim sevgimizlə onların sevgisi arasında bir fərq var. Onların sevgisi gülüncüdür; bu sevgi onları rüsvay edir, namussuz edir. Bizim sevgimiz isə səmimi bir məqsəd üzərində qurulmuşdur. Bu sevgi hamının bizim xoşbəxt olmağımızı arzu etməsinə layiq bir sevgidir. Özün bilirsən ki, sənın atan mənım az varlı olduğumu nəzərə almasaydı və səni mənə versəydi, biz çoxdan bir-birimizə qovuşmuşduq.

Sofya. Mən sənə demişəm, yenə də deyirəm: mən səni ömrümün axırına kimi sevəcəyəm. Sənın arvadın olmaq üçün mən hər şeyə hazırım. Sənın varlı olmamağın mənı qorxutmur. Mən sənın üçün hər cəfaya can-başla dözərəm.

Dobrolyubov. Bəlkə bu yaxında mən də varlandım. Mənım məsələm həll olub qurtarmaq üzrədir. Bu çoxdan qurtarmalı idi, ancaq həkımələrin səhlənkarlığından ləngiyib qalmışdır. İndi belə olub ki, hakimlərin çoxu rüşvət almasalar, iş də görmürlər. Buna görə də indiye kimi mənım vəziyyətimdə bir dəyişiklik əmələ gəlməmişdir.

Sofya. Bizim söhbətimiz çox sürdü. Şübhə oymamaq üçün biz onların yanına getməliyik.

Birinci pərdənin sonu

İKİNCİ PƏRDƏ

Birinci şəkil

Müşavir və Sofya

Müşavir. Sofya, əzizim, bura gəl! Mən səninlə bir çox məsələ haqqında danışmaq istəyirəm.

Sofya. Dədə, nə barədə danışmaq istəyirsiniz?

Müşavir. Birinci danışacağım şey budur: sən niyə belə dərli-qüssəlisən?

Sofya. Dədə, ona görə dərli-qüssəliyəm ki, sizin tələbiniz mənim arzumla düz gəlmir.

Müşavir. Övlad da ata-ananın istəmədiyi bir şeyi arzu edə bilərmə? Ata ilə övlad bir cür düşünməlidirlər; sən bunu bilirsənmi? Mən indiki zamandan danışmıram: indi hər şey dəyişmişdir. Bizim

vaxtımızda başqa cür idi: ata müqəssir olanda onun oğlu da məsuliyyətə cəlb olunardı; oğul müqəssir olanda ata da buna cavab verərdi. Qədim zamanda, bax, belə idi!

Sofya. Allaha çox şükür ki, bizim zamanımızda belə şey yoxdur.

Müşavir. Çox nahaq! İndi kim müqəssirse, ancaq o özü cavab verir, daha başqalarını məsuliyyətə cəlb etmək olmur. Ancaq müqəssir olan müqəssir hesab olunacaqsa, onda bu qanunlar məcəlləsi nəyə lazımdır? Vaxt vardı ki...

Sofya. Dədə, başqaları niyə günahı olmaya-olmaya günahkar hesab olunsun?

Müşavir. Ona görə ki, bütün insanlar günahkardırlar. Mən özüm hakim olmuşam, görmüşəm: müqəssir taqsırkar olduğu üçün öz taqsırının haqq-hesabını verir, müqəssir olmayan da taqsırı olmamasının haqq-hesabını verir. Buna görə də mənim zamanımda hamı razı qalırdı: hakim də, müddəi də, cavabdeh də...

Sofya. Ata, icazə verin, mən buna şübhə edirəm. Məncə onda taqsırı olmayan ittiham edildikdə, o artıq müqəssir olurmuş.

Müşavir. Boş söz danışsən. Əgər taqsırı olmayan məhkəmə hökmü üzrə müqəssir hesab olunursa, bu vaxt o artıq taqsırı olmaqdan çıxır, müqəssir olur. Bu hökmdən sonra daha o heç bir şey eləyə bilməz. Bizim fərmanlarımız müddəilərindən möhkəmdir. Müddəi fərmanı birtərəfli, yəni öz xeyrinə izah edir; lakin bizlər, biz hakimlər hər bir fərmanı ümumin mənfəəti üçün iyirmi bir cür də izah edə bilərik.

Sofya. Ata, siz axı məndən nə istəyirsiniz?

Müşavir. Mən onu istəyirəm ki, sən, sənəin ərə getməyin haqqında olan mənim fərmanımı bizim məhkəmə qaydası ilə izah etməyəsən, mənim buyurduğum adama ərə gedəsən.

Sofya. Mən sizin buyurduğunuzu yerinə yetirməliyəm. Ancaq siz mənim halımı nəzərə alın; siz məni bədbəxt eləyirsiniz: siz məni elə bir axmaq adama ərə verirsiniz ki, onun başı ancaq fransız gicliyi ilə doludur. O məni sevmir. Sevmək bir yana qalsın, mənə heç zərər qədər hörmət də etmir.

Müşavir. Sən axı ondan nə hörmət gözləyirsən? Məncə o sənə deyil, sənə ona hörmət etməlisən. Sən onun deyil, o sənəin başcın ola-

caqdır. Mən belə görürəm ki, sən cavan bir qız ola-ola, müqəddəs kitabları oxumamısan.

Sofya. Ata, bunu yaqın bilin ki, o heç sizə də hörmət etməyəcək.

Müşavir. Bilirəm, mən bunların hamısını bilirəm. Ancaq sənin nişanlımın yaxşı cəhətləri də vardır.

Sofya. Bunlar hansıdır, ata?

Müşavir. Onun bir neçə yaxşı kəndi var. Sən ərə gedəndən sonra, elə ki gördüm, o öz təsərrüfatına can yandırmır, onda mən onun kəndlərini əlimə alıb idarə edəcəyəm.

Sofya. Mən inanmıram ki, qayınatam öz oğlunun kəndlərini idarə etmək məsələsində sizə zəhmət versin. Qayınanam da təsərrüfata baxmaq məsələsinə çox həvəskardır. Məni ərə vermək istədiyini bu adamın təsərrüfatını sənmi idarə edəcəksən, ya onların idarə edəcək – bundan mənə nə?! Mən bundan nə qazanacağam? Mən təsərrüfatın yaxşı idarə olunmasını görməyə adət etmişəm.

Müşavir. Daha yaxşı. Əlinə düşəni itirməzsən. Bu öz yerində. Əgər sənin yaxşı bir qayınanan olsa, bu özü elə sənin üçün xoşbəxtlik deyilmi? Elə bir qayınana ki, öz xeyirxahlığı ilə hər bir canlıdan üstündür.

Sofya. Mən ki bədbəxtlikdən bunu onda hələ görməmişəm.

Müşavir. Ona görə görməmişən ki, sən hələ cavan qızsan, hələ xeyirxahlığın nədən ibarət olduğunu bilmirsən. Bundan başqa sən nə öz qayınananı, nə də nicat yolunu tanıyırsan.

Sofya. Ata, mən bir şeyə təəccüb edirəm: qayınanam mənim üçün nə edə bilər axı?

Müşavir. Nə edə bilər? Bu saat deyim. Ərə gedəndən sonra qayınanana hörmət elə; o sənin həm anan, həm dostun, həm də mürrəbbiyən olacaq; sən ona hörmət eləsən, o da səni sevecək. Sən bir vasitə ilə onun xoşuna gəlməyə çalış, bütün istəklərini dərhal yerinə yetir, cəmi zamanda yaxşı cəhətlərini də götür. Siz elə xoş-hallıqla gün keçirsəniz, bundan həm yerdəki adamlar şad olar, həm də göydəki mələklər sevinər.

Sofya. Ata, mən qayınanamın xoşuna gəlməyə çalışsam, ona yaransam, “göydəki mələklər sevinəcəkdir” deyirsiniz; belə görünür ki, onlar mənim qayınanamları çox maraqlanırlar...

Müşavir. Əlbət ki! Sən elə bilirsən ki, Allahın heyvanlar siyahısını tutduğu dəftərində Akulina Timofeyevna adı qeyd edilməmişdir?

Sofya. Ata! Mən ki onun o dəftərə qeyd olunub-olunmadığını bilmirəm.

Müşavir. Mən bilirəm! Əzizim, get qonaqların yanına, qayınanana de ki, mən, mən sənə təkid edirəm ki, qayınanana yaranmağa çalış. Amma bilməsin ki, səni mən göndərmişəm.

Sofya. İzin verin, ata, mən sizdən soruşum: bu axı niyə lazımdır? Bu sözləri deməsən də, mənim ona yaranmağa çalışmağım kifayət deyilmi?

Müşavir. Mən sənə deyirəm ki, get bunları ona söylə; daha mənə artıq-əskik sual vermə! Get!

İkinci şəkil

Müşavir (*tək*). Sofya ağıllı qızıdır; lakin o nə qədər ağıllı da olsa, qayınanasına vurulduğunu, bütün fikrimin, hissimin ona bağlı olduğunu, gözlərimin onda qaldığını başa düşə bilməz. Heç bilmirəm Akulina Timofeyevnaya günahkar olduğumu necə açıb deyim... O arvadı yoldan çıxarmaqla mən özümü günaha batırıram, bu mənə aydındır. Ancaq nə edim? Özümə bacara bilmirəm. Ah, mənim günahkarım! Mən həmişə sizin ağırlığınızı hiss edirəm. Bunun qabağında heç olmasa o mənim xahişimə razılıq verə... Bunu İqnati Andreyeviç bilsə, nə deyəcək?.. Ancaq bir şey də var ki, mən öz arvadımı necə qoruyuramsa, o da özününkünü heç məndən artıq qorumur. Mən heç iki saat da keçmir ki, arvadımla deyişməyəm. Bəli, başqasının arvadını sevmək gör adamı aparıb hara çıxarır! Öz qızımı mən, qızımın rəyi olmadan, ona görə onun oğluna verirəm ki, qohumluq bəhanəsilə onun qayınanası ilə, o sevdiyim arvadla tez-tez görüşə bilim. O arvadda mən çox gözəl bir xüsusiyyət görürəm ki, bunu başqaları görə bilməz... Amma onun kişisi ayrı cür adamdır. O, doğrudur, həmişə ağıllı bir adam kimi tanınıb, ancaq hərbi xidmətçi, xüsusilə süvari olan bir adam, atı bəzən arvadından çox sevir... Hə! Budur arvad özü də gəlir!

Üçüncü şəkil

Müşavir və briqadirin arvadı

Müşavir. Ah!

Briqadirin arvadı. Niyə elə ah çekdin?

Müşavir. Günahkaram, ona görə.

Briqadirin arvadı. Sən ki pəhrizdən, dua eləməkdən az qalıb ki, əriyib çöpə dönəsən. Bu az olub ki, öz bədənini zəiflətmək istəyirsən?

Müşavir. Ah, əzizim! Mənim bədənim hələ zəifləməyib. Allah elə eləsin ki, mən onu saxladığım pəhrizlər və etdiyim dualarla elə bir hala salım ki, o, şeytan vəsvəələrindən xilas olsun, yoldan çıxmasın: onda mən Allahın qabağında günah işlərəm, nə də sənin...

Briqadirin arvadı. Mənim? Sən mənim qabağında nə günah işləyirsən ki?..

Müşavir. Mən gözümlə, fikrimlə günah işləyirəm...

Briqadirin arvadı. Göz ilə də günah işləmək olar?

Müşavir. Olar. Mən sənə baxmaqla günah işləyirəm...

Briqadirin arvadı. Mən də sənə baxıram. Özü də iki gözümlə. Yoxsa, onda mən də günah işləyirəm?

Müşavir. Səni bilmirəm, amma mən baxanda çox-çox günah işləyirəm. Əgər mən o dünyada bu günahın əbədi əzab və işgəncəsindən xilas olmaq istəyirəmsə, gerek bu dünyada canım ağızımdan çıxana kimi birgözlü olam. Ona görə ki, gözüm məni şirnikdirib yoldan çıxarır: mən ruhumu xilas etməkdən ötrü gözümün birini xarab etməliyəm.

Briqadirin arvadı. Doğrudanmı sən gözünün birini çıxartmaq istəyirsən?

Müşavir. Mənim ki, günahkar bədənim Allahın əhkamına qarşılıq göstərir, onda, əlbəttə, gözümün birini çıxartmalıyam. Əllərim də elə pak və günahsız deyil ki, heç olmasa Allahın əhkamını yerinə yetirsin. Bir də mən sənin ərini sidq-ürəklə Allaha bağlı olduğundan qorxuram; qorxuram ki, o mənim günah işlədiyimi görüb Allahın əhkamını mənim üzərimdə tətbiq eləsin...

Briqadirin arvadı. Axı hansı günahını?

Müşavir. Hansı günahımı? Bu elə bir günahdır ki, bütün insanlar bunu işləmişdir. Hər adamın ruhu da var, bədəni də. Ruh qüvvətli de olsa, bədən zəifdir. Elə bir günah yoxdur ki, tövbə onu yumasın... (*Yumşaqılıqla.*) Günah işlədirik, sonra da tövbə edirik...

Briqadirin arvadı. Heç bir günah işləməmək olarmı? Günahsız bir Allahdır.

Müşavir. Doğrudur. Sən özün də boynuna alırsan ki, belə bir günaha batmısan...

Briqadirin arvadı. Mən həmişə böyük pəhrizdə kilsəyə gedib günahlarımı boynuma alıram. Bir də, axı mənim günahkar olub-olmadığımı sənənin nəyinə lazımdır?

Müşavir. Sənənin günahkar olub-olmadığını bilmək mənə günahdan təmizlənmək qədər lazımdır. Mən istəyirəm ki, bizim günahlarımız bir-birinin eyni olsun; elə olsun ki, daha heç bir şey bizim imtizaclaşmış ruh və bədənimizi bir-birindən ayıra bilməsin.

Briqadirin arvadı. Bu imtizaclaşmış nə deməkdir? Mən kilsə dilini də fransız dili kimi başa düşmürəm. Allah öz nemətindən hərəyə bir qədər verib. Baxırsan ki, birinə fransızca da, almanca da və hər cür elmləri də bilmək bacarığını verib. Amma Allahın mənə günahkar bəndəsi ki varam, ruscanın özünü də heç yaxşı başa düşmürəm. Sənənlə mən bir indi danışmıram; bununla belə dediyinin çoxunu anlamıram. İvanuşkanın və sənənin arvadının danışığını isə qətiyyətlə başa düşmürəm. Mənim danışığımı ən çox başa düşdüyüm bir cə adam var: o da mənim İqnati Andreyeviçimdir. Hər sözü o, tutuquşu kimi elə aydın, elə düzgün söyləyir ki... Sən tutuquşu görmüsən?

Müşavir. Söhbət quşdan getmir; söhbət ağılı, dərrakəsi olan bir canlıdan gedir. Sən mənim nə istədiyimi başa düşmürsən?

Briqadirin arvadı. Yox, başa düşmürəm. Axı sən nə istəyirsən?

Müşavir. Mən sənədən istəyə bilərəmmi...

Briqadirin arvadı. Axı sən mənədən nə istəmək istəyirsən? Bir puldan başqa nə istəsən mən sənə borc verə bilərəm. İndi pul məsələsi çox çətin məsələdir: heç kəs heç kəsə havayı yerə pul borc vermir; pul olan yerdə də heç bir şey rədd edilmir.

Bu arada İvanuşka içeri girir, lakin onlar onu görmürlər.

Müşavir. Məsələ pulda deyil, mən özüm də pul versələr hər şeyə razı olaram. (*Dizləri üstə çökür.*) Mən seni sevirem...

Müşavir bu anda İvanuşkanı görüb cold qalxır.
İvanuşka qəhqəhə ilə gülüb ol vurur.

Dördüncü şəkil

Əvvəlkilər və İvanuşka

İvanuşka. Bravissimo! Bravissimo!

Briqadirin arvadı. İvanuşka, sənə nə olub belə atılıb-düşürsən? Biz mühüm bir işdən danışırıdık. Sən Artamon Vlasıçə mane oldun: o mənədən nə isə xahiş etmək istəyirdi.

İvanuşka. Ana, o sənə d'claration en forme¹ eləyirdi.

Müşavir. Əsasın olmadan hökm vermə, başqasını taqsırlandırma. (*Özünü itirmiş halda çıxır.*)

Briqadirin arvadı. İvanuşka! Yaxşı olar ki, sən indi dediyini mənə başa salasan.

İvanuşka. Ana, o eşqbazlıq edirdi. Bunu başa düşmürsən?

Briqadirin arvadı. Nə? Eşqbazlıq edirdi? Nə danışırısan? Dəli-zad olmamısan ki?!

İvanuşka. Əgər bu belə deyilsə, mən lap Allahın qəzəbinə gəlirim!

Briqadirin arvadı. Xaç vur! Hansı Allaha inanırsansa, ona xaç vur. Gör nə danışırısan! Adam heç belə sözü ağzına alar?! İvanuşka, bir əməlli xaç vur!

İvanuşka. Ana, mən görürəm ki, sən buna inanmırsan. Bəs o niyə dizi üstə çökmüşdü?

Briqadirin arvadı. Mən nə bilim, İvanuşka?! Eşqbazlıq üçün də dizni çökərlər? Ah, məlun oğlu! Bu onun hardan ağına gəldi?!

¹ Rəsmi təklif (*frans.*)

Beşinci şəkil

Əvvəlkilər və müşavirin arvadı

İvanuşka. Madame! Mən indi çox gülünc bir hadisənin şahidi oldum. J'ai pensé crever de rire¹. Sənin ərin mənim anama öz eşqini elan etdi. Ha-ha-ha-ha!

Müşavirin arvadı. Doğrudanmı? (*Briqadirin arvadı danışarkən o, İvanuşkanı kənara çəkir, qulağına nə isə deyir.*)

Briqadirin arvadı (*acıqlı-acıqlı*). Ay köpəyin biri köpək! Gör bir nə fikrə düşübümü! Allah mənim dilimi-ağzımı bağlamayıb ki! Bu saat gedib hamısını İqnatı Andreyeviçə deyərəm. Qoy onun ağız-burnunu bir möhkəmcə əzsən! Gör nə fikrə düşüb! Mənə briqadir arvadı deyərlər! Mən bilərəm onun başına nə gətirərəm! Bə haramzada! Yox, elə bildin axmaq arvad tapmısan? Mənim aqlım, Allaha şükür, öz yerindədir. Mən bu saat gedib...

İvanuşka və müşavirin arvadı onun otəyindən tuturlar.

İvanuşka. Ana, dayan, dayan!..

Müşavirin arvadı. Xanım, dayan!

İvanuşka. Ana, görmürsən mən zarafat edirəm?

Briqadirin arvadı. Zarafat-zad eləmirsən! And içirdin, bəs bu nə idi?

Müşavirin arvadı. Xanım, əlbət ki, zarafat edirdi.

İvanuşka. Əgər zarafat etmirəmsə, Allah mənə qəzəb eləsin!

Briqadirin arvadı. Yoxsa sən indi də zarafat eləyirsən? Bu nə biclikdir? Bəs mən nəyə inanım?

Müşavirin arvadı. Xanım, siz zarafatı gerçəkdən ayıra bilmirsiniz.

Briqadirin arvadı. Belə də zarafat olar? O elə and içirdi ki, bunları deməyə heç mənim dilim gəlməz.

Müşavirin arvadı. O, əlbət ki, zarafat üçün də and içmişdir.

¹ Az qaldı ki, gülməkdən uğunub gedəm (*frans.*)

İvanuşka. Əlbət ki, zarafat üçün and içdim. Mən Parisdə də, burda da çox ağıllı adamlar görmüşəm ki, etməne fort honnêtes gens¹, and içməyi boş bir şey hesab edirlər.

Briqadirin arvadı. İvanuşka, doğrudanmı zarafat edirdin?

İvanuşka. İstəyirsiniz mən yenə də and içim?

Briqadirin arvadı. Bəlkə sən yenə də zarafat eləyirsən? Sən allah, məni axmaq yerinə qoyma!

Müşavirin arvadı. Əzizim, heç elə şey olar? Arxayın ol. Mən öz ərimi tanıyıram! İvanuşka deyən doğru olsaydı, mən özüm dünyamı alt-üst edərdim.

Briqadirin arvadı. Şükür Allaha ki, bu zarafatdır. İndi mənim ürəyim sakit oldu. (*Gedir.*)

Altıncı şəkil

İvanuşka və müşavirin arvadı

Müşavirin arvadı. Sən az qalmışdı bütün işləri korlayasan. Anan gedib bu ehvalatı atana söyləsəydi, o qiyamət qoparacaqdı, elə o saat səni də, onu da götürüb aparacaqdı.

İvanuşka. Madame! Sən məni bu məsələdə gərək bağışlayasan. Mən düşünərək hərəkət etmək qabiliyyətinə malik olmadığımı boynuma alıram. Belə olmasaydı, mən fransızları daha çox təqlid edərdim.

Müşavirin arvadı. Əzizim, biz gərək bu barədə heç bir söz danışmayaq. Mən sənin bu yersiz hərəkətini bağışlayıram; ancaq ona görə bağışlayıram ki, ehtiyatlı olmamaq cavan bir adama, xüsusilə Parisdə yaşamış bir adama çox gülünc olardı.

İvanuşka. Oh, vous avez raison!² Ehtiyatlı olmaq, sabit olmaq, dözümlü olmaq o zaman tərifəlayiq idi ki, insanlar hələ dünyada yaşamağın qaydasını bilmirdi. Amma biz ki, que de vivre dans le

¹ Hətta çox abırılı adamlar da (*frans.*)

² Siz haqlısınız (*frans.*)

grand monde¹ qaydasını bilirik. Biz, əlbət ki, sabit olsaydıq, özümüz kimi ağıllı adamların nəzərində çox güllünc görünərdik.

Müşavirin arvadı. Bax, əzizim, həyatın əsil düsturu budur! Mən Parisdə olmamışam, amma qəlbim hiss edir ki, sən lap həqiqətin özünü söyləyirsən. İnsan qəlbi insan qəlbi olaraq qalır; istər Parisdə olsun, istər Rusiyada – ürək adamı aldatmaz.

İvanuşka. Madame, sən mənə özünə heyran edirsən! Görürəm ki, mənim ağıl haqqında çox incə anlayışım olan kimi, sən də ürək haqqında belə incə anlayışın var. Mon dieu!² Tale nə qədər mərhəmətlidir! O bir ağılda, bir zövqdə, bir xasiyyətdə olan adamları birleştirməyə çalışır: biz bir-birimiz üçün yaranmışıq.

Müşavirin arvadı. Heç şübhə yoxdur ki, biz bir quyruqlu ulduz altında doğulmuşuq.

İvanuşka. Mənim ancaq birçə bədbəxtliyim var: o da sənə rus olmağındır.

Müşavirin arvadı. Bu da, mələyim, mənim üçün ən böyük dərddir.

İvanuşka. Bu elə bir düfautdır³ ki, daha bunu heç bir şeylə düzəltmək olmaz.

Müşavirin arvadı. Bəs onda mən nə etməliyəm?

İvanuşka. İcazə ver, mən bunun əlacını edim. Mən Rusiyada ölmək fikrində deyiləm. Mən səni Parisə aparmaq üçün occasion favorable⁴ axtarıram. Parisə gedərik, les restes de nos jours⁵ fransızlarla keçirərik, bu da bizə bir təsəlli olar. Orda sən mənə tay olan adamları da, mənim durub-oturduğum socié⁶ də görərsən.

Müşavirin arvadı. Düz deyirsən, əzizim! Ancaq, mənə elə gəlir ki, atan bir də sənə Fransaya getməyinə razı olmayacaq.

İvanuşka. Mən istəyirəm hələ bir onu da özümə aparam. Mədəni olmaq hamıya lazımdır: cavana da, qocaya da. Mən lap yaqin bilirəm ki, o, Parisə getsə; heç olmasa az-çox adam sifətinə düşəcəkdir.

Müşavirin arvadı. Atanın fikrindəki ayrı şeydir. O bizim kəndi lap cənnətdən də üstün tutur. Parisdən də. Mən bunu aydın görürəm. Sözü qısa, o mənə yaxın olmaq istəyir.

İvanuşka. Necə? O mənim rəqibimdir?

Müşavirin arvadı. Hiss edirəm ki, o mənə bərk vurulub, lap dərindən ölür.

İvanuşka. O, namuslu adamların qayda-qanununu bilirmi? O bilirmi ki, belə şeyin üstündə vuruşurlar.

Müşavirin arvadı. Əzizim olmaya sən öz atanla vuruşmaq istəyirsən?

İvanuşka. Et pourquoi non?¹ Mən çox gözəl bir kitabda oxumuşam ki... onun adı nə idi... Le nom m'est échappé², hə... “Les sottises du temps”³ adlı bir kitabda oxumuşam ki, Parisdə bir oğlan öz atasını duele çağırmışdır... Bəs mən? Mən adam deyiləm, heyvanatam ki, bundan ibrət almayım. Parisdə ilk dəfə baş verən bu hadisəni təkrar etməyim?

Müşavirin arvadı. Sənə atan çox gülməlidir... Elo axmaqdır... Ah! Adımı çəkdik, budur, özü də gəlir.

Yeddinci şakil

Əvvəlkilər və briqadir

Briqadir. Mən artıq burda, bir ev yiyəsi kimi, işə başlamışam. Gəldim ki, sizi süfrə başına çağırım. Sən mənim bu avara gədəmlə nə çox danışsın? Sən burda nə qayıtırsın? Sən öz nişanlığın yanında olmalısın.

İvanuşka. Dədə, mən burda olmaq istəyirəm.

Briqadir. Mən istəmirəm.

Müşavirin arvadı. Cənab, bundan sizə nə?

Briqadir. Mən istəmirəm ki, o səni öz boş danışığı ilə darıxdırsın. Mən özüm sənə bir məsələ haqqında danışmaq istəyirəm.

¹ Niyə də vuruşmayım? (frans.)

² Adını unutmuşam. (frans.)

³ “Zamanın səhvləri” (frans.)

¹ Bu böyük dünyada yaşamağım (frans.)

² Allah! (frans.)

³ Nöqsan (frans.)

⁴ Əlverişli bir vaxt, fürsət (frans.)

⁵ Qalan günlərimiz (frans.)

⁶ Cəmiyyət (frans.)

Müşavirin arvadı. Danışın görək, sizə nə lazımdır?
Briqadır. Mən istəyirəm ki, mənim oğlum sizdən uzaq olsun:
o sizi darıxdırar.

Müşavirin arvadı. Yox, cənab, biz sızsiz vaxtımızı çox gözəl keçirdik, heç də darıxmadıq.

Briqadır. Mən sızsiz darıxıram. (Oğluna baxır.) Avaranın biri! Get burdan!

Müşavirin arvadı (İvanuşkaya). Süfrə başına getmək vaxtı isə, gedək. (Əlini ona verir. İvanuşka onu əzilə-əzilə aparır.)

Briqadır (briqadır də onların dalınca gedə-gedə). Yaxşı, İvan, saxla yanında! Vaxt olacaq ki, sən belə deyil, bundan da artıq əzilib-büzüləcəksən...

İkinci pərdənin sonu

ÜÇÜNCÜ PƏRDƏ

Birinci şəkil

Briqadır və İvanuşka

Briqadır. Qulaq as, İvan! Mən cavanlığımdan bəri çox az olub ki, adam yanında qızarmışam; ancaq indi mən qoca vaxtımda sənin üzündən xəcalet çəkib yerə girdim.

İvanuşka. Mon cher père! Siz mənə rus qızı almaq istəyirsiniz, bəs buna dözmək olarmı?

Briqadır. Axı sən hardan fransız oldun? Sən ki Rusiyada anadan olmusan.

İvanuşka. Doğrudur, mənim cismim Rusiyada doğulmuşdur, lakin ruhum fransız taxt-tacına mənsubdur.

¹ Mənim عزیز atam! (frans.)

Briqadır. Hər halda sən Fransadan artıq Rusiyaya minnətdar olmalısən, çünki sənin bədənində olan bənd-bağlar ağılıdakından çox-çoxdur.

İvanuşka. Ata, gördünüz ki, sərt olmaqdan bir şey çıxmadı, indi də tərif eləməyə başlayırsınız.

Briqadır. Sən lap gicsənmiş! Mən bu sözlərlə sənə axmaq deyirəm, amma sən elə bilirsən ki, səni tərif eləyirəm, ay eşşək!

İvanuşka. Ay eşşək! (*Kənara.*) Il ne me flatte pas...¹ Ata, mən sizə bir də deyirəm, je vous le répète², mənim qulağın bu kimi sözlərə alışmayıb. Mən sizdən xahiş edirəm, je vous en prie³, mənimlə öz yefreytorunuz kimi rəftar etməyin. Mən də sizin kimi zadəganam, monsieur.

Briqadır. Axmaq-axmaq ağızını açıb nə danışsansa, hamısı boş, mənasız! Ata ilə də oğul arasızda heç zadəganlıq söhbəti olarmı? Sən özgəsi olsaydın, yenə bunun bir təhi vardı. Sən heç olmasa, bir şeyi unutma ki, mən ordu briqadiriyəm.

İvanuşka. Je m'en moque⁴.

Briqadır. Nə deyirsən?

İvanuşka. Deyirəm ki, sizin briqadirliyinizlə mənim işim yoxdur. Mən onu yaddan çıxarıram. Siz də oğlunuzun yüksək cəmiyyət gördüyünü, Parisdə olduğunu yaddan çıxarın...

Briqadır. Ah, bunu yaddan çıxarmaq mümkün olsaydı! Dostum, sən özün hər dəqiqə, öz axmaqlığıyla bunu yada salırsan. Sənin ki bu axmaq-axmaq hərəkətlərin var, bunlardan ən kiçiyinin üstündə sən, bizim hərbi nizamnaməyə görə, sıra arasından keçirilib kötəklənmişən.

İvanuşka. Ata, sizə həmişə elə gəlir ki, guya siz ordu qarşısında durub komanda verirsiniz. Bu səs-küy nəyə lazımdır axı?

Briqadır. Doğru deyirsən ki, nəyə lazımdır. Bundan sonra bir axmaq söz danışsan, sənin kürəyinə iki yüz rus ağacı ilişdirəcəyəm. Anladınmı?

İvanuşka. Anladım. Siz də məni anlayırsınızmı? Hər bir kübar adam, xüsusilə Fransada olmuş bir adam sizin kimi bir şəxslə üz-üzə gəlmədiyini deyə bilməz, bunun da nəticəsində heç vaxt döyülmədiyini də deyə bilməz. Əgər siz meşəyə gedib bir ayının üstünə çıxmış olsanız, o da sizinlə, siz mənimlə rəftar edən kimi rəftar edər.

Briqadır. Belə də qanacaq siz adam olar? Atasını ayıya oxşadır. Mən heç ayıya oxşayıram?

İvanuşka. Oxşadınız-oxşamadınız, mən öz düşündüyümü deyirəm: voilà mon caractère¹. Sizin nə haqqınız var mənə ağalığ eləyirsiniz?

Briqadır. Ay sarsaq! Mən sənın atanam.

İvanuşka. Ata, bir mənə deyın görüm: bütün heyvanlar, les animaux² bir deyilmi?

Briqadır. Bu nə sualdır? Əlbət ki, birdir. Adamdan tutmuş heyvana kimi hamısı birdir. Yenə nə sarsaq layacaqsan?

İvanuşka. Qulaq asın. Əgər bütün heyvanlar bir isə, onda mən özümü onların sırasına daxil edə bilərəmmi?

Briqadır. Niyə eləmirsən. Mən indicə dedim: adamdan tutmuş heyvana kimi hamısı birdir. Sən də özümü onların sırasına daxil edə bilərsən.

İvanuşka. Çox yaxşı. Belə olan surətdə, küçük öz atası olan köpəyə hörmət eləməyəndə, mən sizə zərrə qədər də olsa hörmət etməyə borcluyammı?

Briqadır. Sənin küçük olduğuna heç kəs şübhə eləmir. Ancaq, İvan, mən ordu qarşısında and içmiş bir adam kimi, yenə də and içirəm: bir də məni itə oxşatsan, səni elə bir hala salacağam ki, heç adama oxşamayacaqsan! Mən sənə ata ilə, dövlət qarşısında böyük xidmət göstərmiş bir adamla necə danışmaq lazım gəldiyini öyrəderəm. Heyf ki, burda ağac yoxdur, yoxsa mən bilərdim sənə nə toy tutardım. Çox qudurmusan!

¹ Məni tərif elmə, yaltaqlanma (*frans.*)

² Mən təkrar edirəm (*frans.*)

³ Mən sizdən xahiş edirəm (*frans.*)

⁴ Mənim üçün heç təfəvütü yoxdur (*frans.*)

¹ Mənin xasiyyətim belədir (*frans.*)

² Heyvanlar (*frans.*)

İkinci şəkil

Əvvəlkilər və briqadirin arvadı

Briqadirin arvadı. Bu nə sədir? Ay kişi, niyə belə hirsələnmişən? İvanuşka, olmaya bizə bir ziyan vurmusan. Yoxsa, bir şey itirmişən?

Briqadır. İtirib. Özü də çox böyük şey itirib.

Briqadirin arvadı (*tövşüya-tövşüya*). Heç belə də müsibət olar? Nə itirib?

Briqadır. Ağlını itirib, əgər ağı vardısı.

Briqadirin arvadı (*sakit olur*). Tfu, çox böyük şey olub! Şükür Allaha ki, ayrı şey itmeyib. Mən lap qorxdum, az qalmışdı ki, özümdən gedəm. Dedim, görəsən nə itib.

Briqadır. Bəs ağıl az şeydir?

Briqadirin arvadı. Niyə az şey olur? Bunu kim deyir ki? Ağılsız yaşamaq çətindir: ağılsız heç dövlət qazanmaq olarmı?

Briqadır. Ağılsız! Sən ki ağılsız bu gic-səfehə qazanmışan! Demədimmi sənə: arvad, uşağı erköyün böyütmə, qoy bunu alaya göndərək; alayda qulluq eleyib bir ağla gəlsin; mən özüm də belə eləmişəm. Özüm dedim – özüm eşitdim. Deyən kimi başlayırdın: “Yox, a kişi, elə şey eləmə! Sən nə qayıtmaq istəyirsən? Yoxsa uşağı qızı öldürmək istəyirsən?” İndi, bax, fəxr elə! Bir azca əvvəl mənə köpəyə oxşadırdı! Bəlkə sən də iltifat buyurub eşidəsən.

İvanuşka (*əsnayir*). Quelles espères!¹

Briqadır. Görürsən də! Sən ona söz deyirsən, o ağız-burnunu əyir. İvan, mənə cinləndirmə! Özün bilirsən ki, mən bir yumruqla sənə iki qabırğanı özə bilərəm. Sən mənə tanıyırsan ki!

Üçüncü şəkil

Əvvəlkilər və müşavirin arvadı

Müşavirin arvadı. Cənab, sizə nə olub? Bu nə səs-küydü? Belə də barbarie¹ olarmı? Mən öz evimdə buna dözə bilərəmmi?

Briqadır. Mən öz oğlumu bir az ağla gətirmək istəyirəm.

Müşavirin arvadı. Necə? Siz öz oğlunuzun iki qabırğasını sındırmaqla ağla gətirmək istəyirsiniz?

Briqadır. Sən elə bilmə ki, onun elə ikicə qabırğası var. Mən ikisini sındırısam, yenə də yerində qalacaq. İki qabırğası əskik olacaq olsun, bunun mənə üçün təfəvütü yoxdur.

Briqadirin arvadı. Görürsünüz, bu öz övladı haqqında nə deyir?

İvanuşka (*müşavirin arvadına*). C'est l'homme le plus bourru que je connais².

Müşavirin arvadı. Bilirsinizmi, cənab, sizin öz oğlunuza qarşı olan kobudluğunuz mənə narahət edir.

Briqadır. Amma mən elə bilirdim ki, onun mənə qarşı olan kobudluğu sizi narahət edir.

Müşavirin arvadı. Qətiyyə. Mənə nahaq iş görəndən zəhləm gedir. İnsandakı ləyaqət və məziyyətə həmişə hörmət edilməlidir. Lakin siz öz oğlunuzun bu ləyaqət və məziyyətini görmürsünüz.

Briqadır. Görmürəm. Yaxşı, siz onda hansı ləyaqət və məziyyəti görürsünüz?

Müşavirin arvadı. Siz bilirsinizmi, o, Parisdə olmuşdur?

Briqadirin arvadı. Elə bir Parisdə olmayıb ki, Fransada da olub. Bu sizə zarafat gəlir?!

Briqadır. Arvad, olma mənə sən bilmədiyini danışmayasan?

Briqadirin arvadı. Görürsünüz də! Sözü doğruğunu deyəndə xoşuna gəlir.

Briqadır. Sözü doğruğunu de də. Bilmədiyini danışma.

¹ Belə də nadan adamlar olar! (*frans.*)

¹ Vəhşilik (*frans.*)

² Bu ən kobud adamdır (*frans.*)

Müşavirin arvadı (*briqadirə*). Siz, əlbət ki, eşitməmişiniz onu Parisdə necə qəbul eləyiblər...

Briqadir. Bu vaxta kimi o bunu mənə deməyə cürət etməyib.

Müşavirin arvadı. Yaxşısı budur deyim: söyləmək istəməyib. (*İvanuşkaya*.) Monsieur əgər mən indi sizdən xahiş etsəm ki, siz öz səyahətinizdən bir şey danışın, siz mənim xahişimi təmin edərsinizmi?

İvanuşka. De tout mon coeur, madame¹. Ancaq atamın hüzurunda mən sizin xahişinizi yerinə yetirə bilməyəcəyəm. O səs-küy qoparıb mane olacaq, sözümlü kəsəcək...

Müşavirin arvadı. O, əlbət ki, mənim xatirimə belə şey eləməz.

Briqadir. Heç kəsin yox, ancaq sizin xatirinizə mən kirmiş durmağa razılıq verirəm, o da gücüm çatana qədər. İvan, danış.

İvanuşka. Nədən başlayım? Par où commencer?²

Müşavirin arvadı. Bundan başlayın ki, Paris nəyinə görə sizin xoşunuza gəldi və siz, monsieur, nəyinizə görə Parisin xoşuna gəldiniz.

İvanuşka. Paris əvvəla ona görə mənim xoşuma gəldi ki, orda hər kəs öz ləyaqət və məziyyətilə fərqlənir...

Briqadir. İvan, dayan, dayan! Əgər bu doğru isə, onda bəs necə oldu ki, sən Parisin xoşuna gəldin?

Müşavirin arvadı. Cənab, siz söz verdiniz ki, ona mane olmayacaqsınız. Heç olmasa burdakı xanımların hörmətini saxlayın. Biz sizə deyil, ona qulaq asmaq istəyirik.

Briqadir. Bağışlayın, xanım! Heç kəsin yox, ancaq sizin xatirinizə görə danışmaram.

Müşavirin arvadı (*İvanuşkaya*). Sözüünüzə davam edin, monsieur, continuez³.

İvanuşka. Parisdə mənə, mənə layiq olan kimi hörmət edirdilər. Hara getsəydim, ya tək özüm danışardım, ya da hamı mənim haqqında danışardı. Hamı mənim danışığıma heyran qalardı. Harda

məni görsələr, o saat hamının üzündə sevinc doğardı. Çox vaxt da sevinclərini gizlədə bilməzdilər; onu elə fəvqəladə bir gülüşlə ifadə edərdilər ki, bundan da dərhal məlum olardı ki, onlar mənim haqqında düşünürlər.

Müşavirin arvadı (*briqadirə*). Siz bununla fəxr etməlisiniz. Mən kənar bir adam olduğum halda onun sözlərinə heyranam.

Briqadirin arvadı (*ağlayaraq*). Mən sevincimdən az qalır ki, dəli olam. Allahın mərhəmətindən qoca vaxtımızda İvanuşkanı belə ağıllı-kamallı gördük.

Müşavirin arvadı (*briqadirə*). Niyə bir söz demirsiniz?

Briqadir. Qorxuram ki, sizi hirsəndirirəm. Yoxsa mən də ya gülərdim, ya da ağlardım.

Müşavirin arvadı. Əzizim, continuez¹.

İvanuşka. Fransada adamlar heç də sizin kimi deyil, yəni rus deyillər.

Müşavirin arvadı. Bir baxın da! Mən orda olmamışam, bununla belə indi sizin dediklərinizdən Fransa haqqında çox-çox şeylər öyrəndim. Fransada ən çox fransızlar yaşayır, doğru demirəmmi?

İvanuşka (*heyrat içində*). Vous avez le don de deviner².

Briqadirin arvadı. İvanuşka! Ordakı adamlar bizim kimi, biz ruslar kimi deyilmi?

İvanuşka. Məni kənara çıxın. Sizin kimi deyil.

Briqadirin arvadı. Necə axı? Səndə mənim övladımsan.

İvanuşka. N'importe!³ Kim ki Parisdə olub, ruslar haqqında, özünü bu sərəya daxil etmədən, danışmağa haqqı var; çünki o, Parisi görməklə rusdan artıq bir fransız olur.

Müşavirin arvadı. Bir mənə de görüm, əzizim, bizlərdən ki, Parisi görənələr olub ey, onlar özünün rus olduğunu tamamilə unuda bilərmə?

İvanuşka. Totalement⁴ olmaz. Bu elə bədbəxtlik deyil ki, tez yaddan çıxarsın. Ancaq bunu da demək olmaz ki, o, hafizəmizdə

¹ Xanım, məmnuniyyətlə (*frans.*)

² Nədən başlayım? (*frans.*)

³ Davam edin (*frans.*)

¹ Davam edin (*frans.*)

² Sizde adamın fikrini duymaq qabiliyyəti var (*frans.*)

³ Fərqi yoxdur! (*frans.*)

⁴ Tamamilə (*frans.*)

canlı surətdə yaşayır. Yox, o bizim üçün bir yuxu, bir illusion¹ şəklindədir.

Briqadir (*müşavirin arvadına*). Xanım, izin verin, bu dediklərinin qabağında mən ona bircə söz söyləyim.

İvanuşka (*müşavirin arvadına*). Cəla m'exclde, je me retire². (Gedir.)

Briqadirin arvadı (*müşavirin arvadına*). O nə dedi? Olmaya xəstələndi? Bəs niyə elə birdən-birə durub getdi? Bir gedim görüm.

Dördüncü şəkil

Briqadir, müşavirin arvadı

Müşavirin arvadı. Gör nə etədiniz də! Siz məni, həm sizin oğlunuzun, həm də bütün Parisin başına gələn hadisələri dinləmək zövqündən məhrum etdiniz.

Briqadir. Amma mənə elə gəlir ki, mən sizi səfeh-səfeh sözləri dinləmək əzabından xilas etdim. Xanım, yoxsa mənim oğlumu ələ salmaq sizin xoşunuza gəlir?

Müşavirin arvadı. Cənab, yoxsa məni ələ salmaq sizin xoşunuza gəlir?

Briqadir. Sizi? Allah eləməsin. Əgər sizə bir pislilik eləmək fikri xəyaluma belə gəlsə, qoy elə o saat məni güllələsinlər.

Müşavirin arvadı. Cənab, göstərdiyiniz nəzakətə qarşı sizə təşəkkür edirəm.

Briqadir. Sağ olun, xanım.

Müşavirin arvadı. Mən belə görəyəm ki, oğlunuz sizin kobudluğunuzun əzabını çəkir.

Briqadir. Sizin xətinizə görə mən ona qarşı olan əlaqəmi dəyişərəm. Ancaq gec-tez ondan fransız ruhunu vurub çıxardacağam. Belə baxıram ki, onun bu fransız ruhu sizi də darıxdırır.

¹ Xəyal (*frans.*)

² Mən daha buna dözə bilmərəm, mən gedirəm (*frans.*)

Müşavirin arvadı. Siz səhv edirsiniz. Siz oğlunuzla kobud rəftar etməyin. Görmürsünüzmü, mən onun danışdığı sözlərə heyranam.

Briqadır. Hansı sözlərinə?

Müşavirin arvadı. Yoxsa siz kərdiniz? Özü haqqında, Paris haqqında danışdığı sözləri eşitmədinizmi? Yoxsa huşunuz özünüzdə deyildi?

Briqadır. Mən istədim ki, onun danışdığı sözləri eşitməyim, çünki onun söylədikləri boş şeydir. Yox, mən görəəm ki, siz zarafat edirsiniz. O mənim oğlum olsa da, səfehdir. Bunu nə üçün gizlədək. Axı o harda olub? Hansı hərbi səfərdə? Hansı vuruşmada? Əgər siz, doğrudan da, könülə xoş gələn bir şey eşitmək istəyirsiniz, əmr edin, mən sizə maraqlı hadisələr söyləyə bilərəm: türkləri basıb-kəsdiyimizdən, kafirlərin qanlarını sel kimi axıtdığımızdan sizə o qədər danışım ki... Onda vəziyyət nə qədər ciddi də olsa, indiki qədər qorxulu deyildi...

Müşavirin arvadı. Necə yəni indi? İndi nə olub ki?

Briqadır. İndi o olub ki... Bəli, mən bu barədə sizinlə çoxdan danışmaq istəyirdim, ancaq mənim o məlun oğlum həmişə boş-boş danışmaları ilə mənə mane olurdu... İstəyirsiniz mən elə günü sabah onu qarnından məhrum eləyim.

Müşavirin arvadı. Cənab, siz onu nə üçün belə şikəst etmək istəyirsiniz?

Briqadır. Onun üçün etmək istəyirəm ki, o olmasaydı, mən çoxdan ürəyimdəki sirri açıb sizə demişdim, sizdən də cavab almışdım.

Müşavirin arvadı. Hansı sirri? Hansı cavabı?

Briqadır. Mən rütbə seven adam deyiləm. Mən bir şey istəyirəm: ya hə, ya yox.

Müşavirin arvadı. Axı siz nə istəyirsiniz. Siz niyə birdən-birə belə dəyişdiniz.

Briqadır. Ah, bu saat ki mən sizin o aydın gözlərinizə baxıram, bilsəniz könlümdə necə bir həyəcan var...

Müşavirin arvadı. Bu axı nə həyəcandır?

Briqadır. Bu elə bir həyəcandır ki, bütün bir düşmən ordusunun üstünə gedərkən duyduğum həyəcandan daha qüvvətlidir. Sizin

gözləriniz güllədən də, mərmidən də, top saçmasından da qorxuncdur. İlk atılan güllə ürəyimi dəlib keçmişdir, artıq mən o birilərə tab gətirə bilmərəm, ona görə də əllərimi qaldırıb təslim oluram.

Müşavirin arvadı. Cənab, mən sizin sözlərinizi qətiyyənlə başa düşürəm, buna görə də icazənizlə, sizi tərk edirəm.

Briqadır. Bir dayan, getmə! Mən ürəyimdəkini sizə daha aydın söyləyim. Bir istehkam təsəvvür edin. Onu bir igid general almaq istəyir. Bu zaman o nələr hiss edə bilər? Bax, bu saat mən də eləyəm. Mən igid bir general, siz də mənim almaq istədiyim istehkam. Bu istehkam nə qədər möhkəm olsa da, onun heç olmasa bir tərəfindən keçmək olar.

Beşinci şəkil

Əvvəlkilər, müşavir, Dobrolyubov

Müşavir (*Dobrolyubova*). Sənin işin, demək, həll olundu? Dobrolyubov. Həll olundu, cənab!

Briqadır. Bu mərdimazarlar hardan gəldi. Bununla gör neçə dəfədir işə girişirəm, amma başa çatdırmağa qoymurlar.

Müşavirin arvadı. Cənab, bu axı nə işdir?

Briqadır. Xanım. Bu elə bir işdir ki, bunu sizin örinizin yanında demək olmaz. (*Gədə-gədə.*) Mən hirsindən partlaram!

Altıncı şəkil

Müşavir, Dobrolyubov, müşavirin arvadı

Müşavir. Sən öz işindən nə vaxt xəbər tutdun? Dobrolyubov. İndicə.

Müşavirin arvadı. Necə? Qaldırdığımız məsələ sizin xeyrinizəmi həll olunub?

Dobrolyubov. Bəli, xanım. Vəziyyətim xeyli yaxşılaşıb. İndi mənim əlimdə iki min əhalisi olan kənd var.

Müşavir. İki min əhalisi olan kənd! Allah! Özünü də belə ləyaqətli adam. İndi sən nə böyük hörmətə layiqsən!

Müşavirin arvadı. Yəqin ki, siz Parisdə də olmuşsunuz.

Dobrolyubov. Yox, xanım olmamışam.

Müşavirin arvadı. Çox təəssüf! Elə birçə bu bütün məziyyətlerinizi kölgədə buraxa bilər.

Müşavir. Kimin ki əlində iki min kəndlisi var, mənçə, bunlar onun bütün nöqsanlarının üstünü pərdələyə bilər. İki min adam, zadəganlıq məziyyəti olmasa da, iki min adamdır. Lakin bunsuz çox da zadəgan ol, nə xeyri var və elə zadəganlıq nəyə lazımdır? Ancəq, öz aramızda qalsın, sən öz işini çox tez yoluna qoya bildin və bu məsələ dalınca düşməklə öz əlində olan varını da dağıtmadın...

Dobrolyubov. Doğru deyirsiniz! Bizim rüşvətxorların tamahkarlığı daha yerə-göyə sığmırdı. Adama elə gəlirdi ki, heç bir vasitə ilə bunun qabağını almaq olmaz.

Müşavir. Mən elə həmişə deyirdim ki, rüşvətxorluğun qabağını almaq mümkün deyil. Birçə elə maaşa qane olub məhkəmədə havayıcı işə baxmaq, məsələ həll etmək olarmı? Bunu biz heç ömrümüzdə eşitməmişdik. Bu insan təbiətinin xilafına olan bir şeydir... Sən nə necə elədin ki, məsələni axıra yetirib həll edə bildin?

Dobrolyubov. Biz bir cəhətdən xoşbəxtik: kim ki, idarə və məhkəmələrdə öz haqqını müdafiə edə bilmir, o, doğrudan-doğruya baş ədalət məhkəməsinə müraciət edə bilər. Mən də cürət edib belə elədim. Məhkəmədəki hakimlər də yuxarıdan verilən çox ciddi buyuruğa görə mənim işimi həll etməyə məcbur oldular.

Müşavir. Yaxşı ki sən haqlı imişsən, buna görə də lap yuxarılara müraciət edə bildisən. Belə olmasaydı, yəni sən haqlı olmasaydın, onda nə qayırardın, hara müraciət edərdin?

Dobrolyubov. Mən onda heç bir yerə müraciət etməzdim. Heç məhkəmədəki hakimlərə də əziyyət verməzdim.

Müşavir. Heç bu yaxşı işdir? Amma mənim vaxtımda hamı, haqlı da, haqsız da məhkəməyə gələrdi, hakimlərlə dost olub məsələni istədiyi kimi həll edərdi... Mənim vaxtımda daha yuxarılara

cummazdılar. Bizim belə bir zərb-məsələmiz vardı: "Allaha əl çatmaz, padşah da uzaqdadır".

Müşavirin arvadı (Dobrolyubova). Mənçə siz artıq öz işlərinizi nizama salıb evlənəcəksiniz.

Dobrolyubov. Siz ki qızınızı mənə versək istəmirsiniz, mən də heç kəsi almayacağam.

Müşavir. Mənim əziz dostum, onda siz varlı deyildiniz, özümün də vəziyyətim ağırdı...

Müşavirin arvadı. Mən heç vaxt sizin evlənməni maneə olmamışam.

Dobrolyubov. Onda mən əmin ola bilərəm ki...

Müşavir. İndi mən heç nə deyə bilmərəm. Yaxşısı budur gedək adama bir fincan çay içək. Günorta yeməyindən sonra iş haqqında danışmaq yaxşı deyil. Mən həmişə maraqlı məsələləri səhərlər həll edirəm.

Üçüncü pərdənin sonu

DÖRDÜNCÜ PƏRDƏ

Birinci səkil

Dobrolyubov, Sofya

Dobrolyubov. Bizim arzumuzun yerinə yetəcəyinə mən böyük ümid bəsləyirəm.

Sofya. Mən hələ buna ümid bəsləməyə cürət etmirəm. Səninlə mən açıq danışa bilərəm. Əgər mənim atamın öz arvadına xəyanət etməsi doğru isə, sənin vəziyyətinin dəyişməsi də onu öz fikrindən döndərə bilməyəcəkdir.

Dobrolyubov. Lakin o mənim qaldırdığım işin mənim xeyrimə həll olduğunu eşidirkən sevindi. Mən də öz fikrimi səndən gizlədə bilmərəm. Sən özün bilirsən ki, atan var-dövlət istəyən

adamdır; bunu da bil ki, tamahkarlıq da sevgi kimi insan təbiətində möcüzələr yaradır.

Sofya. Bununla belə tamahkarlıq çox az hallarda sevgiyə qalib gələ bilər. Biz bir-birimizə qovuşa biləcəyikmi? Bu böyük səadəətə nail olacağammı? Bilmirəm. İndi mən sənəin vəziyyətinin düzəlməsilə də təsəlli tapıram.

Dobrolyubov. Mənim böyük bir arzum var; bu yerinə yetməyincə mən özümü xoşbəxt hesab edə bilərəmmi? Sən mənim bu böyük arzumun nədən ibarət olduğunu bilirsən. Sən mənim qəlbimə bələdsən.

İkinci şəkil

Əvvəlkilər və briqadirin arvadı

Dobrolyubov (*briqadir arvadının göz yaşını sildiğini görür*).
Xanım, niyə ağlayırsınız?

Briqadirin arvadı. Mən birinci dəfə deyil ki, ağlayıram. Bir olan Allah özü görür ki, mən necə yaşayıram.

Sofya. Xanım, nə olub ki?

Briqadirin arvadı. Allah nə dostuma, nə düşmənimə ər üzü göstərmiş.

Sofya. Niyə, xanım? Siz ki məni öz oğlunuza almaq istəyirsiniz, belə olan surətdə siz bu sözü necə deyə bilərsiniz?

Briqadirin arvadı. Sən ona niyə getməyəsən ki? Mən bunu öz haqqında deyirəm.

Dobrolyubov. Yox, siz bunu hamının haqqında dediniz.

Briqadirin arvadı. Lap elə tutaq ki, dedim.

Sofya. Bu necə olur? Gah deyirsiniz "öz haqqında deyirəm", gah da "hamının haqqında"... Bunun ikisindən birini deyir.

Briqadirin arvadı. Sən belə deyirsən; mənə nə var?

Dobrolyubov. Sizə nə lazımdır?

Briqadirin arvadı. Mənə heç nə lazım deyil. Bura elə-belə gəldim, gəldim ki, öz günümə ağlayam.

Sofya. Nə olub axı?

Briqadirin arvadı (*ağlaya-ağlaya*). Dərdim çoxdur. İndicə İqnati Andreyeviç heç nəyin üstündə mənim abırını verdi. O ki lazımdı, söydü. Axı nədən ötrü? Səbəbini Allah bilir. Məni donuz da elədi, axmaq da elədi. Siz özünüz görürsünüz: mən axmağammı?

Dobrolyubov. Görürük, xanım, görürük.

Sofya. Axı o sizi niyə söyüb-danladı?

Briqadirin arvadı. Heç, söz sözü gətirdi. O elə sərt adamdır ki, Allah göstərməsin. Acığı tutanda əlinə nə keçsə, mənim təpəmə vurur. Siz özünüz bir fikirləşin: belə hallarda bir bədbəxtlik üz verə bilər. Vurduğu şeylə başımı partlaq-partlaq eləyə bilər. Sonra da peşman olar. İş işdən keçəndən sonra çox da peşman olsun – bundan nə çıxar?!

Dobrolyubov. Buna görə sizin həyatınız həmişə təhlükə altındadır.

Briqadirin arvadı. Hər dəqiqə onun əlindən bir bədbəxtlik baş verə bilər.

Sofya. Doğrudandı o sizinlə bu qədər vəhşicəsinə rəftar edir, sizin başınıza belə müsibətlər açır?

Briqadirin arvadı. Bəs nə! Elə birçə bu qalib ki, məni vurub öldürsün. Yoxsa inanmırsınız?

Dobrolyubov. Xanım, niyə inanmırıq. Bunu heç kəs sizə demədi.

Sofya. O öz gücündən istifadə edirsə, bu özü elə vəhşilikdir.

Briqadirin arvadı. Yaman da güclüdür. Bir dəfə o zarafatla məni döşümdən itələdi. İnanırsanmı, and olsun Allaha, nəfəsim çıxmadı, güc-bəla nəfəs aldım, gözlərim kəlləmə çıxdı, işıqlı dünyaya elə bil zülmət çökdü...

Sofya. Belə də zarafat olar?

Briqadirin arvadı. Güclə özümə gəldim. Gördüm ki, o gül-məkdən uğunub gedib.

Dobrolyubov. Əcəb gülməli şeymiş!

Briqadirin arvadı. Beş-altı həftədən sonra mən də, yadıma düşəndə buna gülürdüm. Amma onda azca qalmışdı ki, o dünyaya vasil olum.

Dobrolyubov. Bəs siz onunla necə yaşayırsınız? Onun zarafatı belə olanda, gör gerçəyi necə olur?

Briqadirin arvadı. Elə yaşayıram da... Bir də ki, ərde olan bir mən deyiləm. Bizdə bir zabıt arvadı vardı, ona baxanda yenə mənimkinə şükür. Nə qədər pis də yaşasam, yenə ondan yaxşıyam. Mən hamıya göz qoymuşam. Bizim alayın birinci bölüyünün kapitanı vardı, adı da Qvozdilov idi. Onun çox qəşəngcə bir arvadı vardı, cavanca bir arvadı. Bir də görürdün ki, o nədənsə hirsənib arvadını döyür. Çox vaxt da sərxoş olub döyürdü. Elə də döyürdü ki, inanırsanmı, and olsun Allaha, elə də döyürdü ki, az qalardı lap arvadı öldürsün. Özü də heç nəyin üstündə. Biz də ki heç qarışmazdıq, – nəyimizə lazım. Amma elə olardı ki, adam onun halına baxıb ağlardı.

Sofya. Rica edirəm, xanım, insan qəlbini həyəcana gətirən şeylərdən danışmayın.

Briqadirin arvadı. Görürsənmi, sən bunu eşitməyə də tab gətirmirsən, bəs o kapitan arvadı o hala necə tab gətirirdi?

Üçüncü şəkil

Əvvəlkilər, İvanuşka və müşavirin arvadı

Müşavirin arvadı (*İvanuşkaya*). Gəlsənə bir kart oynayaq? İvanuşka. Lap yaxşı! Aves plaisir!¹

Müşavirin arvadı. Deyək kartı gətirsinlər. A gədə, masa da gətir, kartı da. (*Dobrolyubova*.) Gəlsənə, bir kadril oynayaq? Dobrolyubov. Könlünüz istəyirsə, oynayaq.

Nöker masanı və kartı gətirir.

İvanuşka (*kartı qarışdırıb hərəyə bir kağız verir. Müşavirin arvadına*). Madame! (*Briqadirin arvadına*.) Madame!

Briqadirin arvadı. İvanuşka, belə niyə? Əgər oynayacağıqsa, hamısını paylaş. Yoxsa indi bircə kağızla oynayınlar?

İvanuşka. Bu yerdən ötrüdür.

¹ Məmnuniyyətlə (*frans.*)

Briqadirin arvadı. Eləmi? Onda, ev yiyəsi iltifat edib mənə də yer verər.

İvanuşka. Ana, götürün də!

Briqadirin arvadı. Mən bir kağızı neyləyirəm axı?

Müşavirin arvadı. Xanım, siz kadriil oynayırınsınız?

Briqadirin arvadı. Mən heç ömrümdə belə bir şey eşitməmişəm də!

Müşavirin arvadı (*Sofyaya*). Siz götürün.

İvanuşka. Mademoiselle!

Hanı oturur, İvanuşka kartı paylayır.

Briqadirin arvadı. Mən də oturub sizə baxacağam, görüm, siz necə oynayırınsınız?

Dördüncü şəkil

Əvvəlkilər, briqadir və müşavir

Briqadir. Ba! Burda qumar oynayırlar ki!

Müşavir. Gəlsənə biz də şahmat oynayaq?

Briqadir. Gəl oynayaq.

Sehnənin o biri tərəfində otururlar. Oyuna başlayan kimi bir-birinə deyirlər: "Mən belə geldim". O biri də: "Mən də belə".

Müşavirin arvadı. Söz qırmızı toxmağındır.

İvanuşka. Passe¹.

Hanı kartını açır.

Müşavirin arvadı. Onlar və onlar.

¹ Təslim olun (*frans.*)

Briqadirin arvadı. "Onlar və onlar" – bu nə deməkdir? Bu "onlar" dediyin kimdir axı?

Müşavir (*onun sualını eşidir*). İndi, xanım, adamların əyləndiyi oyunun hamısını başa düşmək olmur.

Briqadirin arvadı. Bəli, indi nələr uydurmurlar! "Onlar və onlar!" Gör camaat nə bilikli olub! (*Oğlunun kartına baxır.*) Ah, İvanuşka, əlindəkinin elə hamısı xaçdır ki!..

İvanuşka. Ana, mən kartları atıram! Je les jette par terre¹.

Müşavirin arvadı. Doğrudan da, xanım, bunu deməzlər ki... Bunu adam ürəyində saxlar... Rekiz.

Briqadir (*müşavirin arvadının sözlərinə qulaq asaraq*). Onda bu qanacaq hanı!.. Şah!

Müşavir. Mənim işim yamandır. İndi mən nə oynayım?

Briqadir. Zarafat eləmə.

İvanuşka (*əlindəki kartları göstərir*). Sanprander şest matedorov...

Briqadirin arvadı. Nə dedin? İndi arvad axmaqlığından da oynayırlar. Qabaq hanı kişi axmaqlığından oynardı.

Müşavir. Bəli, xanım elə şey var ki, qabaq olardı, indi olmur, elə şey də var ki, qabaq olmazdı, indi olur.

Briqadirin arvadı. Bəli, cənab! Vaxt vardı ki, mən də adamlar içində bir adamdım. Amma indi görürsən ki, qocalmışam. Yaddaşım da qalmayıb.

Briqadir. Ağlı heç əvvəldən də yox idi.

İvanuşka (*fransız nəğməsi oxuyur; müşavirin arvadı onun yanına gedir. İvanuşka ona*). Madame! Biz hər ikimiz axmağlıq. Ana, siz bizə bir et² oxuyun.

Briqadirin arvadı. Nə oxuyum? Mənim səsım hardandı? Nəfəsım tutulur. Bu axı nə oyundur siz oynayırınsınız? Nə deyirsiniz-deyin, mən bundan bir şey anlaya bilmirəm. Vaxt vardı ki, biz də oynardıq; ya "maryaj" oynardıq, ya da "duraki". Amma hamısından maraqlısı "xryuşki" idi. Adama üç kağız paylanardı; kimə ki, "piqus" çıxardı, o, canını qurtarardı; kim ki qaldı, onun başına bir oyun açarları ki, daha gülməkdən qarnımız ağrıyardı.

¹ Mən onları yerə atıram (*frans.*)

² Ariya (*frans.*)

Müşavir (*nazakətlə gülür*). Ha-ha-ha. Vaxt vardı mən də oynardım. Yadımdadır: hər oyunda bir əyləncə olardı.

Dobrolyubov. Mediator.

Briqadirin arvadı. Belə, əzizim! (*Oyun kağızlarını götürüb müşavirin yanına yüyürür.*) Vaxt vardı ki, oyunda kim müqəssir olsa, ona deyərdilər; bax, bunu bu tərəfdən istəmə, o tərəfdən onu istə; sonra da (*bir əlində kartı tutaraq bir barmağı ilə onları tərpədir, müşavir şahmat oyununu buraxıb, nəzakətlə ona baxır*), o karta baxır; bunun da üstündə onun başına olmazın oyun açırdılar: kart kral olarsa – üzünə vururdular, gəda olarsa – qulağından dartırdılar...

Briqadir. Arvad, gəl "xryuşki" oynayaq. (*Ayağa qalxır.*) Daha özün bil: belə getse biz bu oyunu heç qurtara bilmərik.

İvanuşka. Pardieu! Ana, kartı hara apardın?

Briqadirin arvadı. İvanuşka, burdadır.

İvanuşka (*birdən ayağa durur*). Il est impossible de jouer!¹

Hamısı durur.

Briqadirin arvadı. Yoxsa mən sizə mane oldum. Sizin ki qabağınızda kartınız var, hələ içində üçlük də var.

Briqadir. Qulaq as, arvad. Sən hara gedirsən, orada bir iş törədirsen.

Briqadirin arvadı. Mən ki sənə mane olmadım. Sən öz oyununu oynayıydın. Mən onun yanına gəldim (*müşaviri göstərir*), sən ki yanına gəlmədim.

Briqadir. Kimin ki ağı yoxdur, o hamıya mane ola bilər.

Briqadirin arvadı. Yənə mən taqsırkar oldum.

İvanuşka. Ana, bəs mən taqsırkaram? (*Dobrolyubovu göstərir.*) Ou ce monsieur². (*Müşavirin arvadını göstərir.*) Ou ces dames?³

Müşavir. Bəsdür, kürəkən. Sən nahaq yerə ananı töhmətləndirmə, günahdır.

Müşavirin arvadı. A kişi, sənə də ayıbdır ki, başqasının işinə qarışırsan.

¹ Oynamaq mümkün deyil (*frans.*)

² Ya bu cənab? (*frans.*)

³ Ya bu xanım? (*frans.*)

Briqadir. Quda, mənim sənə hörmətim var, amma sən gəl mənə mənə arvadımla barışdırma. Belə bir zərb-məsəl var, sən bunu bilmirsənmi, quda? Deyirlər ki, it itlə boğuşanda, qıraq it qarışmaz.

İvanuşka. Bəli, ata, bütün zərb-məsəllər doğrudur, xüsusilə fransız zərb-məsəlləri. (*Dobrolyubova.*) Doğru deyilmi, monsieur?

Dobrolyubov. Mən çox yaxşı rus zərb-məsəlləri olduğunu da bilərəm. (*Sofyaya.*) Doğru deyilmi, xanım?

Sofya. Doğrudur.

İvanuşka (*Sofyaya*). Məsələni, hansılar?

Sofya. Məsələni, axmaq, nə qədər istəyirsən yalan de, yalana vergi almırlar.

Briqadir. Amma nə yerində dedin. Lap xoşuma gəldi! Bu da sənə zərb-məsəlin, həm də tapmacanı. İstəyirsənmi, İvan, mən bu tapmacanı tapım. Əgər tapmasam, onda axmaq deyilən sən olacaqsan!

İvanuşka. Par quelle raison?¹

Müşavirin arvadı. Hansı səbəbə görə?

Briqadir. O səbəbə görə ki, o yalan deyir.

Briqadirin arvadı. Şükür Allaha, yalana ki vergi yoxdur. Əgər vergi olsaydı, biz hamımız talanıb çapılırdıq.

Briqadir. Xüsusilə sən! Beş-altı saatın içində dilənçi olardın.

Müşavir. Xanım, ərinizə açıqlanmayın: bu gün onun deyəsən ovqatı təlxdir.

Briqadirin arvadı. Mən ona neynirəm ki? Özü hirsələnir. Yaxşısı budur ki, mən burdan uzaqlaşım. (*Gedir.*)

Beşinci şəkil

Briqadir, müşavir, müşavirin arvadı, Dobrolyubov, İvanuşka, Sofya

Briqadir. Məsələ də qurtardı.

Müşavirin arvadı (*Sofyaya*). Ay qız, get öz qayınananın yanına. O tək qalmaqacaq ki...

Sofya. Gedirəm, xanım. (*Gedir.*)

¹ Hansı səbəbə görə? (*frans.*)

Altıncı şəkil

Briqadir, müşavir, müşavirin arvadı, Dobrolyubov, İvanuşka

Müşavir. Qardaş, ixtiyar sənindir, amma öz arvadınla sən çox pis rəftar edirsən.

Briqadir. O özü də mənimlə çox pis rəftar edir.

Müşavirin arvadı. Nə qayırır ki?

Briqadir. Görürsən mənasız yerə kədərlənir, heç yeri olmaya-olmaya sevinir. Bu qəder ki, yaşayıb lap nahaq yerə.

Müşavir. Necə yeni nahaq yerə? Quda, sən bunu yoxsa gerçəkmi deyirsən? Allah ona uzun ömür versin. Sənin ağlın başında-dırımı? Gör sən kimin ölümünü istəyirsən!

İvanuşka. Mən şer plre, heç kəsin ölümünü istəmək lazım deyil, heç itin də, onda qalmış mənim anamın ola.

Briqadir. İvan, sən mənə öyrətmə! Mən bunu desəm də, hər halda onun qədrini, sən bizim ikimizin qədrini bildiyindən çox-çox artıq bilirəm.

İvanuşka. Mən sizi öyrətmirəm, ancaq sözün doğrusunu deyirəm.

Briqadir. Sənə deyən var ki, sözün doğrusunu de?

Müşavirin arvadı. Bəs sizə deyən var ki, bu sözü ona deyin?

Briqadir. O mənim oğlumdur, mənim deməyə ixtiyarım var. Bəs yaxşı olarmı ki, el içində desinlər: hökumət yanında hörməti olan filan briqadirin fərsiz bir oğlu var?

İvanuşka. Ata! Mən fərsizəm? Je vous demande pardon¹. Mən elə bir oğulam ki, kübar adamlar sizi, sizin briqadirliyiinizdən artıq mənimlə tanıyacaq! (Dobrolyubova) Siz monsieur, əlbət ki, çox oğullar tanıyırsınız ki, atalarının başını uca elemişlər.

Dobrolyubov. Bəli, mən bundan da artıq, atalarının başını aşağı eləyən oğullar tanıyıram. Buna da səbəb onlara verilən tərbiyədir.

Briqadir. Bax, bu tamamilə doğrudur. Onun axmaq anası – mənim arvadım bunu belə zırrama elədi! Özü də fransız zırraması! Bu hamısından pis! Rus zırraması pisdır, lakin fransızlarınkı daha pisdır!

¹ Üzr istəyirəm (frans.)

Müşavir. A kişi, quda can, Allahdan qorxmursanmı, öz arvadını biabır edirsən? Sənin arvadın insan xeyirxahlığının məskəni adlandırıla bilər.

Briqadır. Məsələn, hansıların?

Müşavir. O, quzu kimi yağır, bal arısı kimi çalışıqandır, cənnət quşu kimi gözəldir (*ah çəkir*), qumru kimi sədaqətlidir...

Briqadır. Əgər ağıllısa, inək kimi ağıldır, əgər gözəlsə, bayquş kimi gözəldir...

Müşavir (*ah çəkərək*). Sən ona nə desən də, o sənə sədaqətlidir.

Briqadır. Gündüz axmağını gecə quşuna oxşatmaq olar.

Müşavir (*ah çəkərək*). Sən ona nə desən də, o sənə sədaqətlidir.

Müşavirin arvadı. Doğrudan da, o çox xeyirxah adamdır, əgər sizi sevirsə...

Briqadır. Məni sevməyib bəs kimi sevvək? Adam öz-özünü tərifləməz, yaxşı deyil, ancaq qoy mən bir şeyi deyim: mən Allahın köməyiylə, sədaqətlə xidmətlər göstərib, bu rütbəyə çatmışam – briqadır olmuşam. Mənim arvadım da mənə görə briqadır arvadı adlanır, daha məni ona görə briqadır adlandırmırlar. Bunu başa düşmək lazımdır. Yaxşı, o mənim kimi bir adamı qoyub daha kimi sevvə bilər? Əgər mən bu rütbə sahibi olmayaydım, onda görərdim o necə xeyirxah olur! Xüsusilə, bizim kimi birinci beş rütbə dərəcəsiəndən olan şəxslər onda bu xeyirxahlığı heç tapmazdılar.

Müşavir. Yox, qardaş, sən nahaq belə deyirsən. Sənin arvadın, doğrudan da belə deyil. Bir də ki, adamın öz-özünü öyməsi də heç Allaha xoş getməz. Burası da var ki, əgər ləyaqətli və böyük hörmətə layiq bir adam onda pis bir şey axtarsa, tapa bilməz. Dostum, bir şeyi də nəzərə almaq lazımdır: bu şəhər deyil ki, hücum çəkib alasan.

Briqadır. Sən belə deyirsən, amma mən kim olduğumu yaxşı bilirəm.

İvanuşka. Ata, siz nə danışırırsınız? Ha-ha-ha-ha! Siz elə bilirsiniz ki, ürəyi hücumla almaq olar?

Briqadır. İvan! Bəlkə bu saat sənin öz başında belə bir hücum var? Sakit danışa bilmirsən?

Müşavirin arvadı. Siz özünüz hamıdan çox səs-küy salırsınız! Niyə axı sizin oğlunuz düşündüyünü deyə bilməsin? Siz niyə

buna mane olmaq istəyirsiniz? Siz çox qəribə adamsınız. (*İvanuşkaya və Dobrolyubova.*) Messieurs!¹ Mən istəyirəm bunları tərək edəm. Qoy onlar başladıkları bu mühüm mübahisəni davam etdirləsinlər, xahiş edirəm, siz də mənim kimi edin.

İvanuşka. Mən də sizin ardınızca gedirəm. Adieu messieurs!² Dobrolyubov. Mən də sizin iradəniyə tabe oluram.

Yeddinci şəkil

Briqadır və müşavir

Müşavir. Sənin öz arvadına hücum etdiyini mənim arvadım da duydu.

Briqadır. Mən də bunu duydu ki, o böyük bir ehtirasla mənim oğlumu müdafiə edir.

Müşavir. Mən bunu duymuram.

Briqadır. Bu, daha pis.

Müşavir. Niyə ki?

Briqadır. Heç, deyirəm də. Ancaq mən heç vaxt öz arvadıma məsləhət görməzdim ki, başqasının bu yekəlikdə oğlunu mənim yanımda müdafiə eləsin.

Müşavir. Qardaş, sən elə bilirsən ki, arvadımın fikrində başqa bir şey olduğunu duysam, mən buna yol verərəm? Şükür Allaha, mənim ki gözlerim var. Bir də mən o kişilərdən deyiləm ki, baxam, amma görməyəm.

Briqadır. Mən öz arvadımdan arxayınam: o başqasını sevməz.

Müşavir. Bədbəxtlikdən onun isməti onun gözəlliyinə məftun olan adama məlumdur...

Briqadır. Dünyada yəni elə bir axmaq adam var ki, ona vurulmaq fikrinə düşsün?

Müşavir. Sən niyə axı söyüş söyürsən?

¹ Cənablar (*frans.*)

² Əlvida, cənablar (*frans.*)

Briqadır. Mən söyüş söyürəm? Yox, qardaş. Mən deyirəm ki, dünyada hələ mənim arvadımın dalınca düşən heyvan anasından olmayıb.

Müşavir. Sən niyə axı söyüş söyürsən?

Briqadır. Elə bil ki, mən söyüş söyürəm. Mən deyirəm ki, adam gərək elə bir nataraz xəbis olsun ki, mənim bu arvadıma gözü düşsün. Bunu demək söyüş olur?

Müşavir. Söyüş olmur, bəs nə olur? (Acıqlı.) Akulina Timofeyevnaya vurulan adam niyə axı axmaq olur?

Briqadır. Ona görə ki, Akulina Timofeyevna özü axmaqdır.

Müşavir. Səhv edirsiniz. O elə ağıllı arvaddır ki, onun hər sözünü çap eləmək olar.

Briqadır. Niyə də çap eləmək olmasın. Eşitdiyimə görə, quda, indi çap olunan kitablarda mənim arvadımın dediklərindən ağıllı söz yazılır.

Müşavir. Kitabda da yalan yazılar? Bu mümkün olan şey deyil. Qardaş, biz pravoslavlar çap olunmuş kitablara inanmalıyıq, sən bunu bilmirsənmi? Görünür, bizim imanımıza rəxnə düşüb. Dinə zəlalət qatanlar çoxalıb.

Briqadır. Amma mənə belə gəlir ki, boş-boş sözlərlə dolu kitabların bizdə çox çap olunması, dinə zəlalət qatanların çoxalmasından deyil, axmaqların artmasından irəli gəlir. Bir də, mən öz arvadımdan danışanda, demirəm ki, o hamıdan axmaqdır.

Müşavir. Amma mən sənın arvadın haqqında deyirəm və həmişə də deyəcəyəm: dünyada ondan ağıllı arvad yoxdur!

Briqadır. Acığımdan lap partlamalı da olsam, ürəyimdəkini açıb deyəcəyəm: sənın arvadın çox ağıllı arvaddır.

Müşavir. Qardaş, özgə əlindəki tikə adama yekə görünür. Mən öz arvadımda çox şeylər görürəm ki, sən bunu görmürsən.

Briqadır. Tutaq ki, elə bu doğrudur. Ancaq bir şey də yaman deyil: indi mən sənın arvadında çox şeylər görürəm ki, sən bunu görmürsən.

Müşavir. Bu nədir ki?

Briqadır. Bu elə bir şeydir ki, bəlkə də sən bunu görəcəksən, amma gec görəcəksən.

Müşavir. Mən bilirəm, qardaş, sən nə demək istəyirsən. Sən elə zənn edirsən ki, mən öz arvadıma az nəzarət yetirirəm. Kişilərin xoşbəxtliyi üçün qoy Allah hamının arvadını mənim arvadım kimi ismətli eləsin.

Briqadır. Ərli arvadlar adət üzrə hörmətli adamlarla durub-oturanda ismətli olur, amma zırrama ilə durub-oturanda çox nadir hallarda ismətlerini qoruyurlar.

Müşavir. Qardaş, İqnati Andreyeviç, məni aldatmaq çox çətindir.

Briqadır. Buna sözüm yox. Ancaq mənim belə şeydə aldanmağım daha çətindir.

Müşavir. Biz, gərək ki, elə adam deyilik ki, arvadlarımız bizdən gizli başqasını sevsinlər. Mən əvvəlki arvadımla on beş il yaşadım, o da mənim indiki arvadım kimi idi. Arvadlarım məni binamus eləməyib.

Briqadır. Başa düşürəm.

Müşavir. Arvad necə olur olsun, əgər əri yaxşı olsa, başqasını sevmək heç onun ağılına da gəlməz.

Briqadır. Demə, qardaş! Mənimlə bir alayda bir sekund-mayor qulluq edirdi; ancaq adını deməyəcəyəm. Özü axmaq adam deyildi; üzdən yaxşı kişiye oxşayırdı. Boyu da az qala iki mənim uzunluqda olardı...

Müşavir. Qardaş, bu boyda adam olmaz...

Briqadır. Mən yalan demirəm. Mənim vaxtımda, o zaman ki, mən hələ cavandım, adamlar indikindən çox-çox iri idi.

Müşavir. Nə qədər iri də olsa, daha sən deyən boyda olmaz. Ancaq mən işləyəndə, bizim idarədə bir qulluqçu vardı, az qala beş mənim yoğunluqda olardı.

Briqadır. Qardaş, bu yoğunluqda adam olmaz.

Müşavir. Olar, olar. Mən qulluq eləyəndə prezidentdən qapı xidmətçisinə kimi hamı yoğun idi.

Briqadır. Sən, qardaş, mənim sözümü yarımçıq qoydun. Mən nədən danışırıdım?

Müşavir. Vallah yadımdan çıxıb.

Briqadır. Mənimkindən də çıxıb... görüm nədən danışırıdım. Hə, yadına düşdü: sekund-mayordan. O çox yaxşı adamdı. Amma arvadı gör nə qayırdı da! Bütün alay bilirdi ki, bu arvad bizim

polkovniki də sevir, podpolkovniki də, bak mayoru da. Daha doğrusu, hamı görürdü ki, bu arvad bütün baş və kiçik zabitlər içərisində ancaq öz erini sevmir. Bu it oğlunun heç ağına da gəlmirdi ki, arvadı ondan başqasını da seve bilər.

Müşavir. Biz, deyəsən, çox danışdıq.

Briqadir. İşdən danışmağa mən varam. Hər halda onların yanına gedək. (*Gedə-geda.*) Bir də ki, başqalarının səhvlərini danışmaqla qurtararmı? Ömrümüzün axırına kimi danışsaq, bunu yenə başa çatdırmaq olmaz, onda gerek elə burada qaxılıb qalaq.

Müşavir. Gedək, gedək.

Dördüncü pərdənin sonu

BEŞİNCİ PƏRDƏ

Birinci şəkil

Briqadirin arvadı və İvanuşka

Briqadirin arvadı. İvanuşka, tərslik eləmə. Sən axı niyə evlənmək istəmirsən?

İvanuşka. Ana! Evlənməyə tamamilə nifrət etmək üçün tək elə sizinlə atamı görmək kifayətdir.

Briqadirin arvadı. Əzizim, bizə nə olub ki? Yoxsa biz pis yaşayırıq? Doğrudur, bizim pulumuz azdır, ancaq pulsuz da qalmırıq.

İvanuşka. Azdır, ya heç yoxdur, c'est la même chose¹, mənim üçün ikisi də birdir.

¹ İkisi də bir şeydir (*frans.*)

Briqadirin arvadı. Niyə yəni ikisi də birdir. Bəzən görürsən ki, adamın onca qəpiyə də ehtiyacı olur, heç bunun özünü də tapmaq olmur. Siz cavanlar indi yaman şiltaq olmuşunuz. Sizin üçün on qəpik bir şey deyil, daha burasını bilmirsiniz ki, on qəpiyə bütün günü dolanmaq olur.

İvanuşka. Ana! Bütün günü on qəpiyə dolanmaqdan, elə ac qalmaq yaxşıdır.

Briqadirin arvadı. Elə demə, İvanuşka! Sənə bu güň də yeməyə bir şey verməsəm, sabah da, yəqin ki, bizim o suxarını da məmnuniyyətlə yeyərsən.

İvanuşka. Ac qalandan sonra, lap nəcib fransız da bizim o suxarını yeməyə tənəzzül edər. Ana, siz, ruslara xas olan bir şeydən danışanda, mən sizdən yüz mil uzaq olmaq istərdim, xüsusilə söhbət mənim evlənməyim haqqında gedəndə...

Briqadirin arvadı. İvanuşka, heç belə şey olar? Biz söz alıb, söz vermişik.

İvanuşka. Mən ki verməmişəm.

Briqadirin arvadı. Bunun bizim üçün əhəmiyyəti yoxdur. Bizim borcumuz sənə qız tapmaqdır, sən də borcun evlənməkdir. Sən gəl sənə aid olmayan məsələyə qarışma.

İvanuşka. Necə ma mlre?¹ Məni evləndirirsiniz, mən buna qarışmayım?

Briqadirin arvadı. Bəli! Bəs sən atan necə evlənib? Mən necə ona öre getmişəm? Biz heç bir-birimizin adını da eşitməmişdik. Toy gününə kimi mən onunla bir kəlmə də danışmamışdım. Ancaq toydan iki həftə sonra mən onunla az-az birtəhər ha, danışmağa başladım.

İvanuşka. Amma sonraları bir-birinizlə o ki lazımdır danışmısınız.

Briqadirin arvadı. Allah elə elesin ki, sən də bizim kimi yaşayasan.

İvanuşka. Dieu m'en prlserve!²

Briqadirin arvadı. Onda Allahın da inayəti sizin üzərinizdə olacaq, mənim də xeyir-duam.

İvanuşka. Trls oblig!¹

Briqadirin arvadı. Ya mən kar olmuşam, ya da sən lal olmuşsan.

İvanuşka. Ni l'un, ni l'autre².

Briqadirin arvadı. İvanuşka, bu nədir? Sən mənimlə nə dildə danışsən?

İvanuşka. Bağışlayın! Mən sizinlə gərək rusca danışaydım. Yadımdan çıxıb.

Briqadirin arvadı. İvanuşka, əzizim, ya sən mənə fransız dilini öyrət, ya da özün fransızcanı yadımdan çıxart. Mən nə sənənin dediyini başa düşürəm, nə də sənəninlə əməlli-başlı danışa bilərəm. (Gedir.)

İvanuşka. Mən neynim!

İkinci şakil

İvanuşka və müşavirin arvadı

Müşavirin arvadı. Bilirsənmi, əzizim, nə var? Mənə elə gəlir ki, sən atan məni sənə çox bərk qısqanır. Biz gərək mümkün qədər öz sevgimizi gizlətməyə çalışaq.

İvanuşka. Madame, yangını gizlətmək olarmı? Onda qalmış belə bərk bir yangın ola, car je brûle-moi³.

Müşavirin arvadı. Mən qorxuram ki, sən atan və mənim axmaq ərim bu yangını görüb söndürməyə gəlsinlər.

İvanuşka. Düz deyirsiniz, vous avez raison⁴: onlar, onlara aid olmayan işlərə qarışmağı xoşlayırlar.

Müşavirin arvadı. Xüsusilə mənim ərim. O elə adamdır ki, il propos⁵, ona heç də dəxli olmayan işə qarışır, bundan artıq onun

¹ Sizə çox-çox minnətdaram (frans.)

² Nə odur, nə bu (frans.)

³ Mən alışıb-yanıram (frans.)

⁴ Siz haqlısınız (frans.)

⁵ Yersiz (frans.)

¹ Ana (frans.)

² Allah eləməsin (frans.)

xoşuna gələn şey yoxdur. Ona görə də bizim yanğın nə qədər ona az aid olsa da, o bununla daha artıq maraqlanacaq.

İvanuşka. Vaus avez raison. Niyə axı? Bundan ona nə?

Müşavirin arvadı. Əzizim, o deyir ki, guya ər ilə arvad bir vəhdət təşkil edir.

İvanuşka. Daha yaxşı, par consequent¹, əgər məni sevmək sənə xoşsa, onda gərək bu ona da xoş gəlsin.

Müşavirin arvadı. Əlbət ki, öz-özünə kontredire² eləyir.

İvanuşka. Madame, sən Parisdə olmamısan, amma bütün fransız sözlərini bilirsen. (*Hər ikisi oturur.*) Avouez³ (*gülümsəyərək*), sən fransızla tanışlığın olmayıb ki?

Müşavirin arvadı (*utanaraq*). Yox, əzizim! Moskvada yaşarkən mən heç kəslə tanış ola bilməzdim.

İvanuşka. Et pourquoi?⁴ Orda fransız azmı?

Müşavirin arvadı. Mən (*nifrətlə*) müəllimlərdən başqa heç kəsi tanımırdım.

İvanuşka. Sən heç bilirənmi bizim fransız müəllimləri necə müəllimdir? Hərçənd onların çoxu savadsızdır, amma tərbiyə üçün özlərindən qiymətli adam yoxdur. Sən ki məni bax belə görürsən, mən Parisə gedənə qədər burda fransız faytonçusunun evində yaşayırdım.

Müşavirin arvadı. Əzizim, əgər bu doğru isə onda je vous demande pardon⁵. Bundan sonra mən öz qəlbimdə fransız faytonçularına böyük hörmət bəsləyəcəyəm.

İvanuşka. Mən bunu sənə məsləhət görürəm. O faytonçulardan birinin mənim üzərimdə böyük minnəti var: mənim fransızları sevməyimə, ruslara qarşı belə soyuq olmağıma səbəb o səbəb oldu! Cavan adam mum kimi şeydir. Əgər mən malheureusement⁶, öz millətini sevən bir rusun əlinə düşsəydim, bəlkə də belə olmazdım.

Müşavirin arvadı. Əzizim, sən də, mənim də xoşbəxtliyim ondadır ki, sən fransız faytonçusunun əlinə düşməsən.

¹ Demək (*frans.*)

² Zidd gedir (*frans.*)

³ Boynuna al (*frans.*)

⁴ Nə üçün (*frans.*)

⁵ Üzr istəyirəm (*frans.*)

⁶ Bədbəxtlikdən (*frans.*)

İvanuşka. Faytonçudan danışdığımız bəsdir, gəl indi mənim atamdan və sənərin ərindən bəhs eləyək.

Müşavirin arvadı. Əzizim, belə ali bir vücuddan birdən-birə belə rəzil vücutlara keçmək mümkünmü?

İvanuşka. Ağıllı adamlar üçün mümkün olmayan şey yoxdur.

Müşavirin arvadı. Di danış.

İvanuşka. Biz gərək bir tədbir görək. Prendre nos mesures¹.

Bir tərəfdən briqadır, bir tərəfdən də müşavir söhnəyə daxil olur. İvanuşka və müşavirin arvadı onları görmür, söhbətlərinə davam edirlər.

Müşavirin arvadı. Mən səni sevdiyim üçün hər şeyə razıyam.

İvanuşka. Hər şeyə! (*Dizləri üstə düşür.*) İdole de mon ũme!²

Üçüncü şəkil

Əvvəlkilər, briqadır və müşavir

Briqadır. Paho! Bu nədir! Yoxsa yuxu görürəm?

Müşavir. Allah, mən nə görürəm? Olmaya, məni qara basır?

İvanuşka (*qalxır, özünü itirmiş halda*). Serviteur trıs humble³.

Briqadır. İvan, indi mən sənənlə rusca danışmaq istəyirəm.

Müşavirin arvadı (*müşavirə*). Kişi, halın niyə dəyişib? Sənə nə olub?

Müşavir (*qazabla*). Mənə nə olubmu, məlun? Bu zırrama ilə danışanda, hər şeyə razıyam deyən sən deyildin?

İvanuşka. Siz niyə məni söyürsünüz? Qoy məni atam söysün!

Briqadır. Yox, əzizim! Mən səni kötləməyə hazırlaşırım.

Müşavirin arvadı. Necə? O, nəzakətdən mənim qabağında diz çökmüşdür, bunun üçünmü onu döymək istəyirsiniz?

¹ Tədbir görək (*frans.*)

² Sən mənim qəlbimin səcdəgahısan (*frans.*)

³ Sizin müti nəkəriniz (*frans.*)

Briqadir. Xanım, mən gördüm, gördüm. (*Müşavirə.*) Qardaş, qızını arvadımla əvəz etdiyindən səni təbrik edirəm.

Müşavir. Ah, pərvərdigara! Dinə müğayir olan belə bir şeyi görmək heç mənim ağlıma gələrdimi?

Briqadir. Yadındadırmı, qardaş, mən sənə dedim: arvadını qoru, onu başına buraxma. Gördünmü axırı nə oldu? İndi biz qohum olduq, – ancaq başqa bir cəhətdən... Sən də təhqir olundun, qızın da. (*Kanara.*) Mən də ki, heç sizdən az təhqir olunmadım.

İvanuşka (*müşavirə*). Monsieur, nə təfəvütü var: siz istəyirsiniz mənimlə qohum olarsınız. Mən məmnuniyyətlə...

Müşavir. Ah, xəbis arvad! Sən məni mənim axırıncı dəfinəm olan namusdan da məhrum etdin.

Briqadir (*hirsli*). Əgər, quda, sənın qalan dəfinən bu imişsə, onda sən bir o qədər də dövlətli deyilmişsən, bundan ötrü də heç özünü üzme.

Müşavir. İndi düşün də, sən axı bir ağıllı adamsan, mən bu azacıq dəfinəni də, bax bu əllərə tapşırırdım. (*Arvadını göstərir.*)

Dördüncü şəkil

Əvvəlkilər, briqadirin arvadı, Sofya, Dobrolyubov

Briqadirin arvadı. Dəfinə? Bu nə dəfinədir? Olmaya, qızıl küpəsi tapmışınız? Allah eləsin!

Briqadir. Küpə də olmasa, çox qərribə bir şey tapmışıq. Heç kəs bunu gözləməzdi.

Briqadirin arvadı. Bu nədir axı?

Briqadir (*müşaviri göstərir*). Tapan, bax, odur! Qazanıb.

Müşavir (*briqadirin arvadına*). Mənim bu məlun arvadım Allahdan qorxmayıb, bəndədən utanmayıb, gedib sənın oğlunu, mənim kürəkənimi sevib!

Briqadirin arvadı. Ha-ha-ha-ha. Heç belə də mənasız söz olar? İvanuşkanın öz nişanlısı dura-dura, gedib başqasını niyə sevsin? Belə şey heç ola bilməz.

İvanuşka. Əlbət ki, belə şey ola bilməz. Tutaq ki, elə oldu da. Onda, belə mənasız, pour une bagatelle¹ namuslu adamlar heç hirs-lənərmə? Kübar adamlar arasında buna gülərlər.

Briqadir. Əgər bir adam səfehlikləyib, mənim qarımı sevmiş olsaydı, mən onu ağzını açmağa da qoymazdım; elə oradaca qol-qabırğasını əzərdim.

Müşavir. Yox, cənab! Mən bilərəm sizin oğlunuzla nə etmək lazımdır... O mənim namusuma toxunub. Onun əvəzində mənə nə çatacaq, mən bunu bilərəm, qanun məcəlləsində bu göstərilib.

Briqadirin arvadı. Necə? Namusuna toxunmaq üstündə biz sənə pul verəcəyik? Niyə axı? Adamın başı üstə Allahı var.

Müşavir. Ona görə ki, mənim üçün ən qiymətli şey namusdur... O ki mənim namusuma toxunub, bunun əvəzində mənim rütbəm üzrə, mənə nə qədər pul çatacaqsa, hamısını alacağam. Heç yarımca qəpiyindən də keçmərəm.

Briqadir. Qulaq as, qardaş! Əgər, doğrudan da bunun üstündə pul vermək lazımsa, onda mənim oğlum bunun yarısını verməlidir; qoy o biri yarısını da sənın arvadın versin; çünki onlar hər ikisi sənın namusuna toxunub.

Briqadirin arvadı. Əlbət ki, ikisi də günahkardır.

Müşavirin arvadı (*ərinə*). Bəs siz onu özünüzə kürəkən eləmək istəmirsiniz?

Müşavir. Yum ağzını, məlun!

Sofya. Ata, izin verin, mən sizi hər şeyə əmin edim: mənim ki nişanlım belə bir iş tutmuşdur, mən daha ona erə getmərəm.

Müşavir. Mən buna razıyam.

Dobrolyubov (*Sofyaya*). Arzuma çatmaq ümidi getdikcə artır.

Briqadir. Heç mən də istəmirəm ki, mənim oğlumun elə bir ismətli qayınanası olsun. Sənınlə də, İvan, mən, bax, bununla (*əlin-dəki ağacı göstərir*) haqq-hesabı çürüdəcəyəm.

Müşavir. Belə, cənab, sən ağacla, mən də pulla.

İvanuşka. Ata, siz ona qulaq asmayın: o (*müşaviri göstərir*) onun (*müşavirin arvadını göstərir*) əri olmağa layiq deyil.

Müşavirin arvadı (*ərinə*). Xain! Vəhşi! Zalım!

¹ Boş şeyə görə də (*frans.*)

Müşavir (*özünü itirmiş halda*). Nə, nə olub ki?
İvanuşka (*müşavirə*). Anamın qabağında diz çökən siz deyil-
dinizmi?

Briqadir. Ba! Necə? Diz çökmüşdü? Kimin qabağında?

İvanuşka. Mənim anamın qabağında.

Briqadir. Eşidirsənmi, dost, hə? Bu nə olan şeydir?

Müşavir. Allahın qabağında günahkaram.

Briqadir (*öz arvadına*). Axmaq arvad, o səni sevirmiş, bəs sən niyə bunu mənə deməmişən?

Briqadirin arvadı. A kişi, İqnati Andreyeviç, and olsun Allaha, mən heç özüm də bunu bilmirdim, sonradan mənə dedilər.

Briqadir (*müşavirə*). Qardaş, mən İvanla haqq-hesabımı çəkə-
cəyem. O ki qaldı sənə, belə görürəm ki, sən məndən də məhkəməyə
şikayət edəcəksən: ancaq namusuna toxunmaq üstündə deyil, qol-
qabırğanı sındırmaq üstündə.

Müşavir (*qorxa-qorxa*). Zati-aliləri! Allah tövbə eləyənin taq-
sırından keçər. Bağışla məni, sən qabağında günahkaram!

İvanuşka. Mən pəlrə. Nəzakət üçün...

Briqadir. İvan, sən gəl məni öyrətmə. Unutma ki, səni döy-
məyə hazırlaşram.

Müşavirin arvadı. Olmaya sən, doğrudan da bu fikirdəsən?
Yaxşı bəs sən? (*Üstünə yerişir*). Mənə bax burda, bax bu yerdə sevgi
elan edən sən deyildin?

Müşavir. Necə? Cənab, bu nə olan şeydir?..

Briqadir (*yavaşca*). Nə deyirsən?

Müşavir. O kimin haqqında danışır?

Briqadir. Mənim haqqımda.

Müşavir. Cənab, sən mənim evimə gəlmisən ki, mənim arva-
dımı yoldan çıxardasan?

Briqadir. Əgər belə isə, onda mən çıxıb gedərəm.

Müşavir. Bu saat get!

Briqadir. Bu dəqiqə! Görünür, mən namuslu və hörmətli adam-
ların əlinə düşmüşəm. İvan, denən tez faytonu qoşsunlar! Arvad!
Bu dəqiqə bu evdən rədd olub getməliyik! Mənim kimi namuslu
adam da az qalmışdı burda namusunu itirsin.

Briqadirin arvadı. A kişi, qoy heç olmasa bir az şey-şüy
götürüm.

Briqadir. Necə varsan, eləcə də evdən bayıra çıx!

Müşavir. Nəyiniz qalsa, mənimdir.

İvanuşka (*müşavirin arvadının üstünə cumur*). La mortif de
mon ūme¹, məni əfv et!

Müşavirin arvadı (*onun üstünə atılır*). Ey qəlbimin yarısı,
adieu!²

Briqadirlə müşavir onları ayırmaq üçün yüyürürlər.

Briqadir. Ay it, hara?

Müşavir. Hara cumursan, məlun! Allah, görürsən də!

Briqadir (*onun ağzını yamsılayır*). "Allah, görürsən də!" Qar-
daş, mən də bundan bir şey görürəm: kim ki tez-tez Allahın adını
çəkir, onun qəlbində iblislər yatır... Arvad, İvan, çıxın bayıra!

Müşavir (*briqadirin arvadının dalınca əlini əlinə vuraraq*).
Akulina Timofeyevna, əfv et.

Beşinci şəkil

Müşavir, müşavirin arvadı, Sofya, Dobrolyubov

Müşavir. Pərvərdigara! Sən bizə tutduğunuz işlərin cəzasını
verirsən. Sofyuşka, axı sən günahın nə idi? Sən niyə nişanlıdan
məhrum oldun?

Dobrolyubov. Əgər bizim arzumuzu yerinə yetirirsəniz, onun
nişanlısı olmaqla, mən özümü dünyanın ən xoşbəxt adamı hesab
edərəm.

Müşavir. Necə? Sənin indi iki min kəndin var, bununla belə
yənə də əvvəlki fikrindən dönməmişən?

¹ Ey qəlbimin yarısı (*frans.*)

² Əlvida (*frans.*)

Dobrolyubov. Dünyada heç bir şey məni bu fikrimdən döndərə bilməz.

Müşavir. Sən də, Sofyuşka, ona getməyə razısanmı?

Sofya. Əgər siz də, anam da bunun əleyhinə olmasanız, mən məmnuniyyətlə ona gedərəm.

Müşavirin arvadı. Mən heç vaxt sizin xoşbəxtliyinizə mane olmamışam.

Müşavir. Əgər belə isə mənim də heç bir etirazım yoxdur.

Dobrolyubov (Sofyaya). Bizim arzumuz yerinə yetir. Mən çox xoşbəxtəm!

Sofya. Mən ancaq səninlə xoşbəxt ola bilərəm.

Müşavir. Hər ikiniz xoşbəxt olun! Lakin Allah məni işlədiyim günahlara görə o ki lazımdı cəzalandırdı. Mənim cəzam, bax, budur! (Arvadını göstərir).

Müşavirin arvadı. Mən sizə xoşbəxt günlər arzu edirəm. Lakin mən öləne kimi əzab çəkməyə məhkum edilmişəm. Mənim cəhənnəmə, bax, budur! (Ərini göstərir).

Müşavir (üzünü tamaşaçılara tutaraq). Deyirlər ki, vicdanla yaşamaq pis şeydir. Amma mən indi bildim ki, dünyada ən pis şey vicdansız yaşamaqdır.

Komediyanın sonu

1769

MÜNDƏRİCAT

Ön söz	4
Nadan övlad	5
Briqadir	87

DENİS İVANOVIÇ FONVİZİN

SEÇİLMİŞ ƏSƏRLƏRİ

“ŞƏRQ-QƏRB”

BAKI-2006

Buraxılışa məsul: *Əziz Güləliyev*

Texniki redaktor: *Rövşan Ağayev*

Tərtibatçı-rəssam: *Nərgiz Əliyeva*

Kompyuter səhifələyicisi: *Aslan Almasov*

Korrektor: *Pərinaz Səmədova*

Yığılmağa verilmişdir 03.08.2006. Çapa imzalanmışdır 01.09.2006.
Formatı 60x90 $\frac{1}{16}$, Fiziki çap verəqi 10. Ofset çap üsulu.
Tirajı 25000. Sifariş 139.

Kitab "Şərq-Qərb" mətbəəsində çap olunmuşdur.
Bakı, Aşıq Ələsgər küçəsi, 17.